

«Экономикалық шолу» шығарылымының мазмұны №2,3 2009

№	Мақаланың атауы	Автор	Бөлімше	Көлемі, бет
Ақша-кредит саясатының дамуы				
1.	Ақша-кредит саясатын модельдеу: пайыздық ереже	Қоңырбаева Б. М.	Зерттеу және статистика департаменті	12
Экономика және қаржы нарығы: аймақтық аспектілер				
2.	Батыс Қазақстан облысының пластикалық карталар нарығы, проблемалары және даму жолдары	Ізбасаров Б.И.	Батыс Қазақстан филиалы	3
3.	Қазақстан Республикасының валюталық және банктік заңнама нормаларын бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілік	Белобородова О.Э.	Маңғыстау филиалы	2
4.	Дағдарыс эволюция элементі ретінде	Ибраева А.	Атырау филиалы	2
5.	Пластикалық карточкалар нарығының жетістіктері	Мурзағалиева Г.А.	Маңғыстау филиалы	2
6.	Қолма-қол шетел валютасына дүрлікпе сұранысқа – тосқауыл және валюталық заңнаманың кейбір мәселелері туралы	Сатыбалдина Г.К.	Батыс Қазақстан филиалы	3
7.	Дағдарыс кезеңінде Павлодар облысы экономикасының жай-күйі	Ескендірова А.Р.	Павлодар филиалы	5
Проблемалар мен пайымдаулар				
8.	Электрондық ақша ұғымы және қызмет атқару модельдерін талдау	Ашықбеков Е.Т.	Төлем жүйелері департаменті	7
9.	REIT жылжымайтын мүлік қорлары	Осипов И.В.	Зерттеу және статистика департаменті	4
10.	Мемлекеттік тілде іс қағаздарын жүргізу – бүгінгі күн талабы	Құланбаева А.Қ.	Павлодар филиалы	4
11.	Салымдарды кепілдендіру	Оразбаев Е.К.	Жамбыл филиалы	2
Шет елдердің тәжірибесі				
12.	Сингапурлық «Темасек» холдингі – мемлекетті тиімді басқарудың бірегей үлгісі	Нұрқанова А. М.	Ақмола филиалы	5

Заңнамаға түсіндірме				
13.	Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне валюталық реттеу және валюталық бақылау мәселелері бойынша енгізілген өзгерістер мен толықтырулар туралы	Шауашеков А.Т.	Қарағанды филиалы	3
Тарихи анықтама				
14.	Ежелгі тангадан - теңгеге дейін	Данченко Е.А.	Орталық филиалы	2
Всего				56

Ақша-кредит саясатын модельдеу: пайыздық ереже

Б. М. Қоңырбаева, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Зерттеу және статистика департаменті экономикалық зерттеулер басқармасының сарапшысы

Танымал американдық экономист Дж. Тейлор (1993 жылы) АҚШ-тың Федералды Резервтік жүйесі үшін монетарлық саясат ережесін жасаған кезден бері көптеген орталық банктер өз елдері үшін осындай ережелер дайындауға талпынысты жүзеге асыруда.

Бұл жұмыста монетарлық ережелерді ретроспективті жасау мақсатында Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің (бұдан әрі – Ұлттық Банк) ақша-кредит саясатына талдау жүргізіледі.

Ақша-кредит саясатын жүргізудің ескі тәсілі «дискрециялық» («еркін») деп аталатын тәсіл. Дискрециялық тәсіл бойынша шешімді қабылдаған тұлғаның шешім қабылдауға формальды критерийлері жоқ және шешімді таза түйсінуге қабылдайды. Әсерлеп айтар болсақ, ол терезеге қарайды да экономиканың «аса ыстық» немесе «аса салқын» болуына тәуелді саясатты икемдейді. Дискрециялық тәсілдің ұтымды жағына экономиканың жай-күйі күрт нашарлаған кезде жауап қатудың шапшаңдығын және кез келген сәтте жүргізіліп отырған саясатты неғұрлым бара-бар саясатқа ауыстыруға қабілеттілігі.

Дискрециялық тәсілге балама ретінде монетарлық саясатты жүргізу үшін нұсқама басшылық ретінде айқындалған монетарлық саясат ережесін пайдалану болып табылады. Монетарлық ережелерді пайдалану айқындылық және шешім қабылдаудың болжамдылығы талаптарына сәйкес келеді.

Ақша-кредит саясатының мақсатына байланысты, монетарлық ережелер пайыздық ставкалар ережесіне, айырбастау бағамы ережесіне және т.б. болып бөлінуі мүмкін.

Монетарлық ережелердің неғұрлым пысықталған сыныптарына зерттеу бастамасы /1/ жұмысқа алып келетін пайыздық ставка ережесі жатқызылады. Онда АҚШ-тың монетарлық саясатын талдау негізінде 1987 – 1992 жылдар аралығындағы кезеңде АҚШ-тың пайыздық саясаты монетарлық ережемен (Тейлор ережесі) сипатталуы мүмкін екендігі анықталды:

$$i_t = \bar{i} + \pi_t + 1.5(\pi_t - 2) + 0.5u_t,$$

мұндағы i_t – t тоқсанындағы федералдық қорлардың ставкасы, \bar{i} – федералдық қорлардың орташа ставкасы (Тейлорда 4% (1993)), π_t – 4-тоқсан инфляциясы, u_t шығарылым ауытқуы. Мұнда федералдық қорлардың ставкасы 2% деңгейінен ауытқуына және тиісінше шығарылым ауытқуына 1,5 және 0,5 коэффициенттерімен жауап береді.

Бұл ереже федералдық қорлардың ставкаларын оның инфляцияға, инфляцияның тепе-теңдік деңгейінен ауытқуына және шығарылымның тепе-теңдік мәннен ауытқуына түзетілген орташа мәні деңгейінде белгілеуді «нұсқайды». Осы ережеге сәйкес инфляцияның тепе-теңдік мәннен ауытқуы шығарылымның тепе-теңдік мәннен ауытқуына қарағанда үлкен түзетуге алып келді.

Монетарлық ереже орталық банктің алдына қойылған негізгі мақсатпен айқындалады. Егер, мысалы, орталық банктің мақсаты инфляцияны бақылау болып табылса, онда монетарлық саясат ережесі ретінде пайыздық саясат ережесі қолданылуы мүмкін. Басқарылатын айырбастау бағамы режимі жағдайында монетарлық саясат ережесі ретінде айырбастау бағамы ережесі таңдап алынуы мүмкін.

Монетарлық ереже рұқсат етілетін көптеген шешімдердің ішінен алға қойылған мақсатқа неғұрлым жауап беретін шешімді таңдап алуға мүмкіндік береді. Рұқсат етілетін көптеген шешімдерге не экономиканың жалпы жағдайын сипаттайтын, не ақша-кредит саясатының макроэкономикалық көрсеткіштерге трансмиссиясын ғана сипаттайтын шектеулер қойылады.

Қазіргі кезде Ұлттық Банк ешқандай монетарлық ережені нақты түрде пайдаланбайды. Сонымен бірге шешім қабылдау кезінде Ұлттық Банкте әзірленген Қазақстанның макроэкономикалық моделі (ҚМОД) және монетарлық саясаттың макроэкономикалық көрсеткіштерге ықпалын модельдейтін трансмиссиялық механизм моделі (ТМ моделі) пайдаланылады.

Алайда, декрециялық монетарлық саясатты, ФРЖ монетарлық саясатын декларациялауға қарамастан белгілі бір кезеңдерде Тейлордың монетарлық ережесі түрінде сипаттауға болатыны сияқты Ұлттық Банктің ақша-кредит саясатын қолайлы дәлдік деңгейінде сипаттайтын ережені табуға тырысуға болады.

Бұл үшін Ұлттық Банктің монетарлық саясаты белгілі бір кезеңде белгілі бір монетарлық ережеге сәйкес келгені туралы жорамалды тексеру қажет. Мұндай зерттеулердің 2006 жылдың өзінде-ақ Қазақ Ұлттық университетінде жүргізілді (/5/). Бұл жұмыста экономиканың әр түрлі даму кезеңдеріндегі Ұлттық Банктің ақша-кредит саясатының белгілі бір ережелері бар екендігі расталады. Бұл ретте талданып отырған уақыт аралығында Ұлттық Банктің пайыздық ставкалары үшін белгілі бір ережелерді анықтау мүмкін болған жоқ, алайда олар банкаралық кредиттер ставкасы үшін табылды.

Бұл талдау жүргізілгеннен бері 3 жылдан астам уақыт өтті және біз Ұлттық Банктегі пайыздық ставка жүзеге асырылатын пайыздық ставка ережесі түріндегі монетарлық ережені табуға әрекеттенуді қайталаймыз.

Ұлттық Банктің монетарлық саясатының кейбір монетарлық ережеге сәйкес келуіне ретроспективтік талдау.

Негізгі жорамал Ұлттық Банктің пайыздық ставкасының кейбір пайыздық ережеге сәйкестігінің болуы.

Жалпы жағдайдағы пайыздық ереже мынадай түрде болады (3):

$$i_{t+1} = \rho i_t + (1 - \rho) \left[\gamma_{\pi} (\pi_{t+1} - \pi^*) + \gamma_y \text{gap } y_{t+1} + \gamma_e \text{gap } e_t \right], \quad (2)$$

мұндағы

t – уақытша көрсеткіш,

i – орталық банктің таргеттелетін пайыздық ставкасы,

π_t – инфляцияның ағымдағы мәні,

π^* – инфляцияның мақсатты мәні,

e – номиналды айырбастау бағамы,

$\text{gap } y_{t+1}$ - жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) оның тепе-теңдік мәнінен ауытқуы,

$\text{gap } e_t$ - айырбастау бағамының оның тепе-теңдік мәнінен ауытқуы,

γ_{π} , γ_y , γ_e – коэффициенттер,

ρ – деңгейлестіру коэффициенті.

Бұл ереже былайша түсіндіріледі. Орталық банк алдағы уақытта мынадай үш жағдайда өзінің i_{t+1} пайыздық ставкасын өзгертуге шешім қабылдайды:

(1) егер алдағы уақытта инфляцияның болжамды мәні оның мақсатты мәнінен ауытқыса ($\pi_{t+1} - \pi^* \neq 0$);

(2) егер алдағы уақытта шығарылым оның тепе-тең мәнінен ауытқуы болжанса ($\text{gap } y_{t+1} \neq 0$);

(3) егер айырбастау бағамы оның тепе-теңдік деңгейінен ауытқуы болжанса ($\text{gap } e_t \neq 0$).

Орталық банктің жаңадан енгізулерге тікелей жауап қатуы квадрат жақшалардағы түсіндірулермен беріледі. Қалған бөлігі ρ деңгейлестіру коэффициентін енгізу арқылы монетарлық саясаттағы күрт секірістерді болдырмауға мүмкіндік беретін ішінара түзету тетігін модельдейді. Бұл тетік орталық банктің пайыздық ставканың нақты мәнін белгілеу үшін ставканың алдыңғы мәні мен монетарлық ереже бойынша алынған ставка арасындағы салыстырмалы түрде алынған орташа салмақпен ρ пайдаланатынын болжамдайды. ρ коэффициенті $[0,1]$ аралығындағы мәнді қабылдайды. $\rho = 0$ болған кезде орталық банк өз

саясатында ешқандай сабақтастықты ұстанбай, экономикадағы өзгерісті барынша сезінеді. $\rho = 1$ болған кезде орталық банк экономикадағы кез келген өзгеріске жауап ретінде өзінің пайыздық ставкасын ауыстырады.

(2) теңдеуін пайдалану кезінде көрсеткіштердің болжамдық мәнінің болуы белгілі бір күрделілікті туғызады.

Шешімін талап ететін бірінші проблема модельдеу мақсаттары үшін пайыздық ставканы таңдау болып табылады.

Ресми қайта қаржыландыру ставкасы Ұлттық Банктің басқа ставкаларын айқындайды: Ұлттық Банктің кредиттері және депозиттері бойынша ставкалар ашық нарық операциялары үшін, оның ішінде Ұлттық Банктің қысқа мерзімді ноталарымен операциялар үшін ставкалар дәлізін айқындайды. Сондықтан ол негізгі ставка роліне негізгі үміткер болып табылады. Оның негізгі бәсекелестері болып көлемі жағынан барынша үлкен ашық нарықтың операциялары бойынша ставкалар болып табылады. Банкаралық қысқа мерзімді TONIA ставкаларын пайдалану мүмкіндігі атап айтқанда сол арқылы Ұлттық Банк экономика кредиттері бойынша банктік ставкаларға ықпал етеді.

Көрсетілген 3 ставка бойынша монетарлық ережені модельдеу нәтижелері 1-қосымшада көрсетілді (1-3 ереже). Оны сондай-ақ мынадай түрде жазуға болады¹:

1-ереже (қайта қаржыландыру ставкасы үшін):

$$D(\text{REF_RATE}) = \begin{array}{l} 0.22 * D(\text{REF_RATE}(-1)) \\ (0,066) \end{array} + \begin{array}{l} (1-0.22) * (0.09 * D(\text{INF4}(0) - \text{INF4_TARG}(0))) \\ (0,060) \end{array} \\ + \begin{array}{l} 0.07 * D(\text{EXRATE}(3) - \text{EXRATE_HP}(3)) \\ (0,028) \end{array} + \begin{array}{l} 0,00028 * D((\text{GDP}(0)) - (\text{GDP_HP}(0))) \\ (0,0007) \end{array} \\ - \begin{array}{l} 10.16 * D1997Q2 \\ (1,000) \end{array} + \begin{array}{l} 4.62 * D1998Q4 \\ (0,993) \end{array} - \begin{array}{l} 0.31 \\ (0,145) \end{array}$$

2-ереже (ноталар бойынша ставкалар үшін):

$$D(\text{NOTERATE}) = \begin{array}{l} 0.14 * D(\text{NOTERATE}(-1)) \\ (0,057) \end{array} + \begin{array}{l} (1-0.14) * (0.12 * D(\text{INF4}(4) - \text{INF4_TARG}(4))) \\ (0,061) \end{array} \\ - \begin{array}{l} 5,55 \\ 1,094 \end{array} + \begin{array}{l} 0.06 * D(\text{EXRATE}(3) - \text{EXRATE_HP}(3)) \\ (0,028) \end{array} + \begin{array}{l} 0,00002 * D((\text{GDP}(2)) - (\text{GDP_HP}(2))) \\ (0,0007) \end{array} \\ - \begin{array}{l} 10,94 * D1997Q2 \\ (1,070) \end{array} + \begin{array}{l} 4.46 * D1998Q1 \\ (1,068) \end{array} + \begin{array}{l} 6,32 * D1998Q4 \\ (1,104) \end{array}$$

3-ереже (TONIA ставкасы үшін):

$$D(\text{TONIA}) = \begin{array}{l} 0.059 * D(\text{TONIA}(-3)) \\ (0,077) \end{array} + \begin{array}{l} (1-0.059) * (0.14 * D(\text{INF4}(2) - \text{INF4_TARG}(2))) \\ (0,071) \end{array} \\ + \begin{array}{l} 0.13 * D(\text{EXRATE}(3) - \text{EXRATE_HP}(3)) \\ (0,037) \end{array} + \begin{array}{l} 0,001 * D((\text{GDP}(4)) - (\text{GDP_HP}(4))) \\ (0,0008) \end{array} \\ - \begin{array}{l} 7.33 * D1997Q2 \\ (2,386) \end{array} + \begin{array}{l} [\text{AR}(1) = -0.24] \\ (0,0139) \end{array}$$

1-ші және 2-ережелердің сипаттамалары жуық. Бұл ережелердің екеуі үшін де айырбастау бағамының тепе-тең мәннен ауытқуы елеулі түрде, ЖІӨ-нің тепе-тең ахуалдан

¹ Жақша ішіндегі коэффициенттер ретінде стандарттық кателер келтірілді

ауытқуы елеусіз деңгейде болды. Инфляцияның тепе-тең мәннен ауытқуының мәнділігі екі ереже үшін де жол берілетін шекте болады: 0,06 – 2-ереженің ставкасы үшін және 0,14 – 1-ереже үшін. Детерминация коэффициенті 1-ереже үшін 0,80, 2-ереже үшін – 0,84 құрайды.

Екі ереже де пайыздық ставканы таңдау кезінде айтарлықтай пәрменділіктің болуын көрсетеді. Мысалы, 1-ережеде қайта қаржыландыру ставкасы лагы кезінде коэффициент (бұл деңгейлестіру коэффициенті де) 0,22-ге тең, ал 2-ережеде 2 – 0,14.

Сонымен қатар жекелеген ауыспалы көрсеткіштер кезінде қорытындылаушы коэффициенттер (сандық коэффициенттерді көбейтуден алынған) біршама аз болады. Мәселен, 1-ережеде «инфляцияның ауытқуы» ауыспалы мәні кезінде қорытындылаушы коэффициент – 0,07 тең, «айырбастау бағамының ауытқуы» ауыспалы мәні кезінде – 0,05, «ЖІӨ-нің ауытқуы» ауыспалы мәні кезінде – 0,0002. 2-ереже үшін осы коэффициенттер тиісінше: 0,016, 0,008 және 0,000003 болады.

Екі ережеде де ставкалардың пәрменділік деңгейі жоғары болған кезде пайыздық ставканың болашақтағы өзгерістерінің жоғары болжамды болуына алып келеді¹.

3-ереженің сипаттамасы (TONIA банкаралық ставкасы) бастапқы екі ереженің сипаттамаларынан айтарлықтай айырмасы болады. 3-ереженің детерминация коэффициенті төмен (0,47) болады, өзінің бастапқы мәндерінен айтарлықтай сабақтастықты көрсетпейді. Сонымен бірге ол инфляциядан және айырбастау бағамынан да және ЖІӨ-ден де статистикалық айтарлықтай тәуелділігін көрсетеді.

Мұндай айырмашылық TONIA ставкасының нарықтық ставка, ал қалған екеуі басқарылатын болып табылу фактісімен толық келісіледі.

Баяндалғандарға сүйене отырып, 1-ереже және 2-ереже іс жүзінде қолдану үшін неғұрлым сәйкес келетін сияқты.

Векторлық авторегрессия модельдерін (VAR – модельдерді) пайдалана отырып монетарлық саясат ережелерін талдау.

Векторлық авторегрессия модельдері (VAR) бірнеше қатарды бір мезгілде модельдеу үшін қолайлы құралды білдіреді. Алайда бізді қызықтыратыны бір мезгілде модельдеу емес, инфляцияның, ЖІӨ-нің және айырбастау бағамының олардың тепе-теңдік мәндерінен ауытқу күйзелістеріне пайыздық ставкалардың жауап қату (әсерін сезіну) диаграммасы түрінде көрнекі түрде ұсынуға мүмкіндік беретін VAR модельдерінің құралдары көбірек қызықтырады.

Бұл үшін 1 және 2-ережелердің әрқайсысы бойынша аналогтарын векторлық авторегрессия моделі түрінде құрайық. Өзінің прототипіне сәйкес келуі бірдей ерекше нұсқамаларды таңдаумен қамтамасыз етіледі (яғни регрессорлар ретінде сол лагпен бастапқы модельдің ауыспалы мәні таңдап алынады). Осы модельдердің негізгі айырмашылықтары VAR-аналогында деңгейлестіру коэффициенттерінің болмауынан құралады² (2-косымша).

Прототиптер модельдерінің және олардың VAR-аналогтарын детерминация коэффициенттерін қосарлап салыстыру монетарлық ережелер ретінде бастапқы модельдерді (Least Squared әдісімен құрылған) пайдаланудың пайдасын білдіреді. Мәселен, қайта қаржыландыру ставкалары үшін детерминация коэффициенттері прототипі және аналогы үшін тиісінше 0,80 және 0,51 құрайды, ноталар бойынша ставкалар үшін – 0,84 және 0,76. Осылайша, бастапқы модельдердің детерминация коэффициенттері 1-ші және 2-ережелер үшін олардың VAR-аналогтарының тиісті коэффициенттерінен жоғары.

Бұл нәтижелер 1997- 2008 жылдардағы кезеңде монетарлық ережелерді сипаттау үшін олардың VAR-аналогтарына қарағанда неғұрлым аз квадраттар әдісі бойынша құрылған 1-ші және 2-ережелер неғұрлым сәйкес келетінін баяндайды.

¹ Осы себепті Rudebusch (/4/) Тейлор ережесін монетарлық ереженің қате ерекше нұсқамасы ретінде таниды. Алайда басқа талдаушылар /5,6/ пайыздық ставкалар лагы кезінде үлкен коэффициенттер монетарлық саясаттардың объективті сипаттамалары болып табылатынын растайды.

² ҚРҰБ-де бар VAR-модельдерінің бағдарламалық қамтамасыз етуі оларды тікелей енгізуге мүмкіндік бермейді

Алайда, бастапқы модельдер мен олардың VAR-аналогтары коэффициенттерінің белгілі бір деңгейдегі жуықтығы (4-кесте) бастапқы ережелердің сапалық сипаттамаларын айқындау үшін VAR-аналогтарын пайдалануға мүмкіндік береді.

4-кестеде 2 – 4 бағандар бастапқы модельдің коэффициенттерін көрсетеді. 6 – 7 бағандар – VAR-модельдің коэффициенттерін көрсетеді. Салыстырылып отырған коэффициенттерді құру үшін (5-баған) бірінші модельден деңгейлестіру коэффициенттерін алып тастау қажет (деңгейлестіру коэффициентін $C(1)$, ауыспалының меншікті коэффициентіне көбейту $C(i)$, $i=2,3, \dots$).

5 және 6-бағандардың элементтерін салыстыру қайта қаржыландыру ставкалары үшін VAR-аналогының белгілі бір қателік үлестерімен 1-ережені талдау үшін пайдалануға болатынын көрсетеді. Осылайша, сол нәтиженің 2-ереже және оның аналогы үшін дұрыс екенін көрсетуге болады.

VAR-модельдері құралдарының ішінде монетарлық ережелерін талдау үшін әртүрлі күйзелістер мен вариациялардың декомпозициясына жауап қату функциялары неғұрлым сәйкес келеді.

1-кесте

Коэффициенттерді қайта қаржыландыру ставкаларының модельдері үшін салыстыру

		Least Squared				VAR	
			Coefficient	Std. Error	Coef_adj	Coefficient	Std. Error
	1	2	3	4	5	6	7
1	REFRATE (-1)	C(1)	0,226	0,066	0,226	0,160	0,105
2	D(INF4(0)- INF4 TARG(0))	C(2)	0,090	0,061	0,070	0,084	0,076
3	EXRATE(3)- EXRATE_HP(3))	C(3)	0,070	0,028	0,054	0,053	0,038
4	D(GDP(0))- (GDP_HP(0))	C(4)	0,000	0,001	0,000		
5	D1997Q2	C(5)	-10,163	1,000	-7,871	-10,525	1,717
6	D1998Q4	C(7)	4,616	0,993	3,575	0,262	1,688
7	c	C(8)	-0,310	0,145	-0,240	-0,201	1,249

Белгілі бір ауыспалының күйзелісі осы ауыспалыны тікелей қозғап қана қоймайды, сондай-ақ белгілі бір лагпен басқа эндогендік ауыспалыларға беріледі. Импульстің жауап беру функциясы эндогендік ауыспалының біржолғы күйзелісінің басқа эндогендік ауыспалылардың ағымдағы және болашақтағы мәндеріне әсерін бақылайды.

1 және 2-суреттерде қайта қаржыландыру ставкаларының және ноталар бойынша ставкалардың 1-ші және 2-ережелер бойынша векторлық авторегрессия модельдерінің көмегімен инфляцияның, айырбастау бағамының күйзелістеріне жауап қатуы көрсетілді. Түсіндіріліп отырған ауыспалының түсіндіретін ауыспалының күйзелісіне қатысты жауап қатуы деп бірінші ауыспалының екінші ауыспалы бір стандартты қатеге өзгеру кезіндегі динамикалық өзгеруі түсініледі.

Тұтастай алғанда екі ставканың жауап қатулары бір-біріне жақын. Айырма тек қана әр түрлі күйзеліске жауап қатудың «күшінде» байқалады.

Мәселен, 1-ереже үшін жауап қатуды қарастырайық (1-сурет). Сонымен, ретроспективті деректер бойынша инфляцияның тепе-тең мәннен бір стандарттық қатеге ауытқуының ұлғаюына жауап ретінде (күйзеліс), Ұлттық Банк келесі кезеңде қайта қаржыландыру ставкасын 0,2-ге ұлғайтқаны суреттен көрінеді. Айырбастау бағамының тепе-теңдіктен бір стандарттық қатеге ауытқу күйзелісі келесі кезеңде 0,3 стандарттық қатеге қайта қаржыландыру ставкасының өзгеруін тудырды. Инфляция күйзелісіне жауап қатудың қысқа мерзімділігі өзінің қолданылуын келесі кезеңде-ақ тоқтататынын атап айту көңіл

бөлетін жайт, бұл ретте айырбастау бағамының күйзелісі барынша ұзақ болып табылады және іс жүзінде 4-ші кезеңге қарай ғана басылады.

2-ереже бойынша (2-сурет) ноталар бойынша ставкалардың күйзелістерге жауап қатуы осыған ұқсас сипатта, бірақ күші бойынша айырмасы болады. Сонымен, бір стандарттық категе инфляцияның күйзелісі қайта қаржыландыру ставкасына жауап қатуға қарағанда ноталар бойынша ставканың 2 есе күшті жауап қатуын тудырады. Жауап қатудың ұзақтығы бұл жағдайда да қысқа мерзімді. Ол келесі кезеңге қарай басылады. Ноталар бойынша ставканың айырбастау бағамының күйзелісіне жауап қатуына қатысты айтатын болсақ, 1-ереже бойынша қайта қаржыландыру ставкасының жауап қатуы сияқты, бірақ шамамен әлсіздеу, ықпал ету уақыты бойынша бұл да осындай ұзақтықта болады.

Іс жүзінде бұл тұжырым нақты іс жағдайына сәйкес келісіледі. Мысалы, Ұлттық Банктің инфляциялық процестерге ықпал етуінің негізгі тәсілі тарихи тұрғыдан алғанда, қайта қаржыландыру операциялары арқылы емес, ашық нарық операциялары арқылы ықпал ету болып табылатыны (бұл жағдайда ноталар шығару арқылы) инфляцияның күйзелісіне ноталар бойынша ставканың жауап қатуы қайта қаржыландыру ставкаларының жауап қатуымен салыстырған неғұрлым күшті екені түсіндіріледі.

VAR-модельде «түрлендірме декомпозициясы» тәсілі ауыспалы күйзелісінің уақытша «салдарын» есептеп шығаруға мүмкіндік береді. Жекелеген ауыспалының бастапқы уақыт сәтіндегі күйзелісі келесі сәтте басқа ауыспалыларға беріледі және бастапқы ауыспалыға «қайталама күйзеліс» түрінде қайтып келеді. Осылайша, кейінгі уақыт сәттерінде бастапқы ауыспалыға бастапқы күйзеліс қана әсер етіп қоймайды, сонымен қатар «кейіннен болған» күйзелістер де әсер етеді. «Түрлендірме декомпозициясы» тәсілі жаңа бастапқы күйзелістер болмаған кезде бастапқы күйзелістен кейінгі уақыт кезеңінде зерделеніп отырған ауыспалының жалпы күйзелісіндегі әрбір ауыспалының күйзелісі үлесін есептеп шығаруға мүмкіндік береді. Басқаша айтқанда түрлендірме декомпозициясы эндогендік ауыспалыдағы күйзелістің құрамдас бөліктеріне өзгерістерді бөлуге мүмкіндік береді, яғни түсіндіріліп отырған ауыспалыда жекелеген өзгерістердегі түсіндіріліп отырған ауыспалылардың әрқайсысының күйзеліс үлесі қандай екенін белгілеуге мүмкіндік береді.

Мәселен, бастапқы уақыт сәтіндегі қайта қаржыландыру ставкасының күйзелісі инфляцияның және айырбастау бағамының күйзелісін тудырады, ол өз кезегінде қайта қаржыландыру ставкасының қайталама күйзелісін тудырады. Сонымен қатар, қарастырылып отырған уақыт кезеңінде (t) қайта қаржыландыру ставкасының мәніне оның өткен уақыт кезіндегі мәні ықпал етеді. Егер t уақыт кезеңінде қайта қаржыландыру ставкасының өзгеруін қайта қарайтын болсақ, онда осы өзгерістің құрамдас бөліктері басқаша болады. Инфляцияның және айырбастау бағамының күйзелістері ықпалынан индуцирленген оның құрамдас бөліктері нөлдік болмайды. Тиісінше, алдыңғы уақыт сәтіндегі қайта қаржыландыру ставкалары күйзелісі мәнінің үлесі азаяды.

3-суретте қайта қаржыландыру ставкасы үшін декомпозицияны көрнекі түрде көруге болады. Қандай да болмасын уақыт кезеңінде (нөлдік) қайта қаржыландыру ставкасы өзгерді, ал басқа барлық ауыспалылар өзгеріссіз қалды. Бұл қайта қаржыландыру ставкасының өзгерісін 100% деп қабылдаймыз. Мұндай жағдайда қайта қаржыландыру ставкасының күйзелісі уақытының бастапқы сәтіне бөлу мынадай болады. Күйзелістің құрамдас бөлігі инфляцияның және айырбастау бағамының өзгеру себебі бойынша күйзелістің құрамдас бөлігі = 100%, құрамдас бөлігі – 0%-дан.

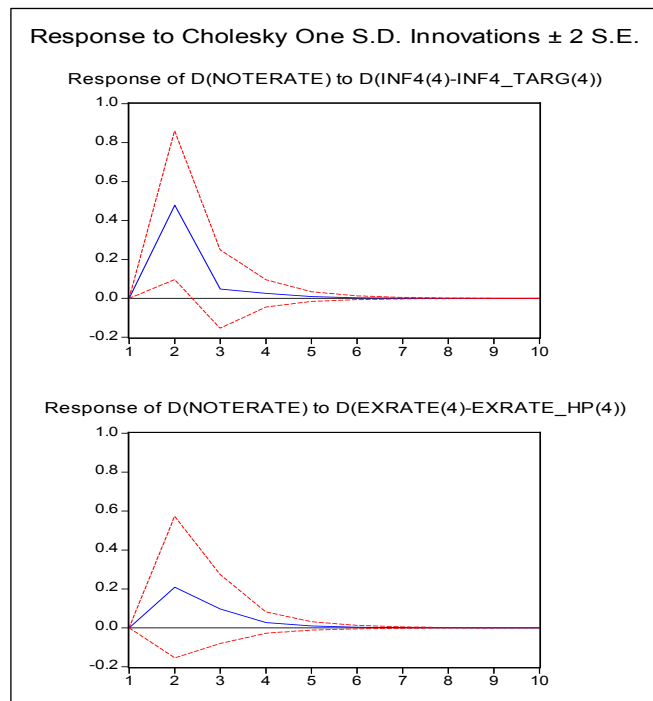
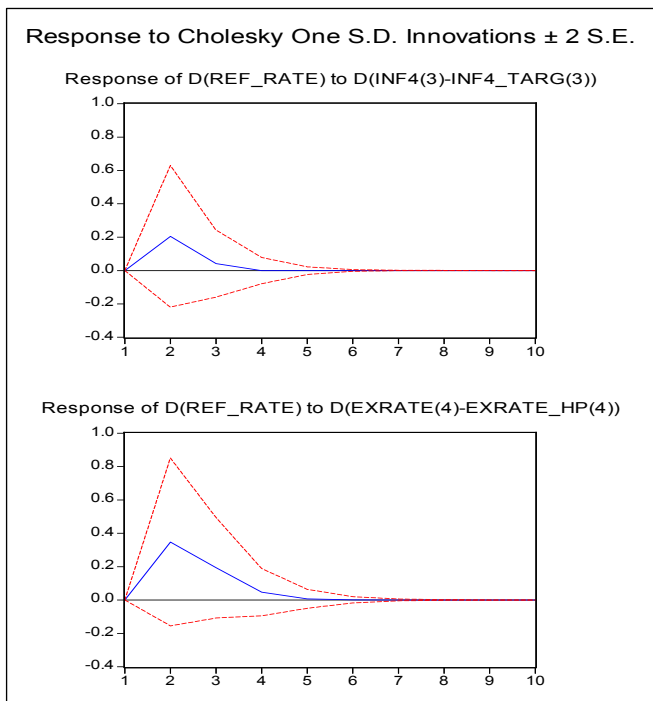
1-ші уақыт сәтінде ешқандай жаңа сыртқы күйзелістер болмайды деп болжайық. Есептеулер уақыттың осы сәтіндегі қайта қаржыландыру ставкаларының толық өзгеруін 100% деп қабылдасақ, онда оған алдыңғы қайта қаржыландыру ставкасының «қосқан үлесі» 94,7%, инфляцияның өзгеруімен индуцирленген «қайталама» үлесі 1,4% тең болады, айырбастау бағамы үшін осындай үлес – 3,9%.

Бұдан әрі, егер жаңа сыртқы күйзелістер болмаса, қайта қаржыландыру ставкасына бастапқы күйзелістің жиынтық «салдары» басылады, күйзелістердің құрамдас бөліктерінің бөлу барынша ұзақ уақытқа сақталады.

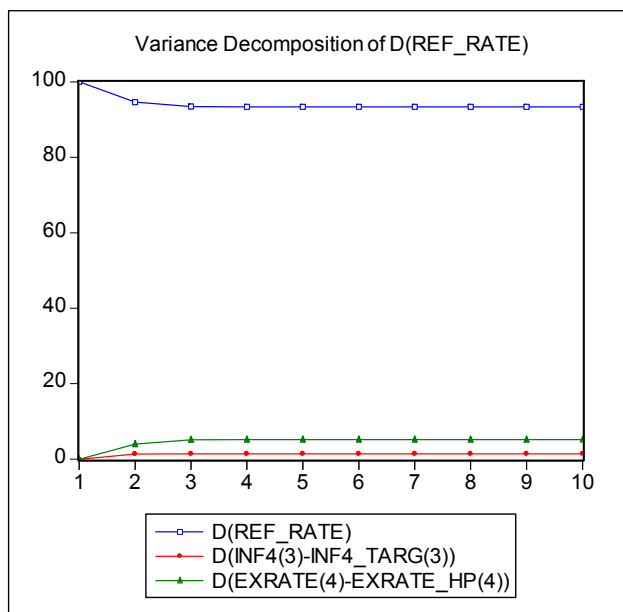
Ноталар бойынша ставкалар үшін де осындай картина байқалады (4-сурет)

1-сурет. Қайта қаржыландыру ставкаларының инфляцияның, айырбастау бағамының және ЖІӨ күйзелістеріне жауап қатуы

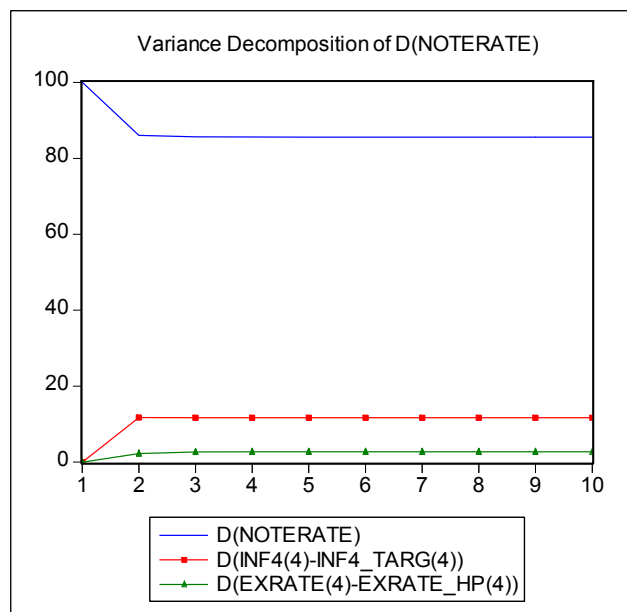
2-сурет. Ноталар бойынша ставкалардың инфляцияның, айырбастау бағамының және ЖІӨ күйзелістеріне жауап қатуы

3-сурет

4-сурет

Қорытынды.

Жұмыста Ұлттық Банктің монетарлық саясатына кейбір монетарлық ережеге сәйкес келуіне ретроспективті талдау жүргізілді. Үміткерлер ставкалары ретінде қайта қаржыландыру ставкасы, қысқа мерзімді ноталар бойынша ставка және қысқа мерзімді банкаралық ставка қаралды.

Қайта қаржыландыру ставкасы және қысқа мерзімді ноталар бойынша эконометриялық модельдеу нәтижесінде монетарлық ереже ретінде түсіндірілуі мүмкін белгілі бір қателер үлесімен модельдер жасалды (1-ереже және 2-ереже). Бұл модельдер тиісті ставканың инфляцияның, айырбастау бағамының ауытқуларынан тәуелділігін белгілейді. Шығарылымның осы теңдеулерге арналған тепе-тең мәндерінен ауытқуы аз ғана болды.

Бұдан әрі векторлық авторегрессия модельдерін пайдалана отырып (VAR-модельдері) осы модельдердің сапалық қасиеттері зерттелді. Бұл үшін 1-ші және 2-ережелердің әрқайсысы бойынша векторлық авторегрессия моделі нысанында оның аналогы жасалды. Бұл аналогтар пайыздық ставкалардың экзогендік ауыспалылардың күйзелісіне жауап қатуын зерделеу үшін пайдаланылды (эндогендік ауыспалының біржолғы күйзелісінің эндогендік ауыспалылардың ағымдағы және болашақтағы мәндеріне әсері). Сонымен қатар VAR-моделінде «түрлендірме декомпозициясы» әдісін пайдалана отырып, эндогендік ауыспалылар күйзелісінің уақытша «салдарлары» бағаланды.

Әдебиет

1. Taylor. John B., (1993). Discretion versus Policy Rules in Practice, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy 39, 195-214

2. Б.М. Мухамедиев. Эконометрический анализ денежно-кредитной политики Национального Банка Казахстана. Алматы, Вестник Казахского Национального университета имени Аль Фараби, экономика сериясы, 2006 ж., № 5 (57)

3. Clarida R.J. Gali, and M. Gertler (1998). Monetary policy rules in practice: Some international evidence. European Economic Review 42 (6), 1033–1067, and NBER WP 6254.

4. Rudebusch G. “Term Structure Evidence on Interest Rate Smoothing and Monetary Policy Inertia”, Journal of Monetary Economics, 2002, 49, 1161 - 1187,

5. Paul Söderlind, Ulf Söderström and Anders Vredin. Taylor Rules and the Predictability of Interest Rates, Sveriges Riksbank. Working Paper Series, April 2003, 147

6. Woodford M. The Taylor Rule and Optimal Monetary Policy. The American Economic Review, 2001, vol. 91, No. 2, pp. 232-237.

Бұл қосымшада 1997-2008 жылдардағы кезеңде ақша-кредит саясаты үшін монетарлық ережені ретроспективті модельдеудің нәтижелері келтіріледі.

Бұл қосымшаларда белгілеулердің негізгі мәтіндегі белгілеулерден айырмасы болады:

- Inf4, Inf4_targ – жылдық көрсеткіштегі ағымдағы болжамды тоқсандық және мақсатты инфляция;
- GDP, GDP_HP – ағымдағы және әлуетті ЖІӨ;
- Exrate, Exrate_HP – ағымдағы және тепе-тең айырбастау бағамы;
- Ref_rate – қайта қаржыландыру ставкасы;
- Note_rate ноталар бойынша ставка;
- Tonia – кредиттер бойынша қысқа мерзімді банкаралық ставка;
- D1997Q2, D1998Q4 – жалған ауыспалы;
- HP постфиксі Ходрика-Прескотт фильтрінің ауыспалы мәніне қолдануды білдіреді (тепе-тең трендті жасау үшін пайдаланылады).

1-кесте (1-ереже)

Dependent Variable: D(REF_RATE)				
Method: Least Squares				
Date: 02/09/09 Time: 15:55				
Sample: 1997Q1 2008Q4				
Included observations: 48				
Convergence achieved after 3 iterations				
D(REF_RATE) = C(1)*D(REF_RATE(-1)) + (1-C(1))*(C(2)*D(INF4(0)) - INF4_TARG(0)) + C(3)*D(EXRATE(3)-EXRATE_HP(3)) + C(4)*D((GDP(0)-(GDP_HP(0)))) + C(5)*D1997Q2 + C(7)*D1998Q4 + C(8)				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.225513	0.065799	3.427305	0.0014
C(2)	0.090362	0.060838	1.485290	0.1451
C(3)	0.069969	0.028225	2.478970	0.0174
C(4)	0.000285	0.000745	0.382644	0.7040
C(5)	-10.16327	1.000103	-10.16222	0.0000
C(7)	4.616247	0.993225	4.647734	0.0000
C(8)	-0.310082	0.145167	-2.136042	0.0387
R-squared	0.804545	Mean dependent var		-
Adjusted R-squared	0.775942	S.D. dependent var		2.027706
S.E. of regression	0.959810	Akaike info criterion		2.889875
Sum squared resid	37.77065	Schwarz criterion		3.162758
Log likelihood	-62.35700	Durbin-Watson stat		1.599027

Dependent Variable: D(NOTERATE)			Method: Least Squares	
Date: 02/13/09 Time: 10:15			Sample (adjusted): 1996Q3 2008Q4	
Included observations: 50 after adjustments			Convergence achieved after 3 iterations	
$D(NOTERATE) = C(1)*D(NOTERATE(-1)) + (1-C(1))*(C(2)*D(INF4(4))$				
$-INF4_TARG(4)) + C(3)*D(EXRATE(3)-EXRATE_HP(3)) + C(4)$				
$*D((GDP(0))-(GDP_HP(0)))) + C(5)*D1997Q2 + C(6)*D1998Q1 +$				
$C(7)*D1998Q4 + C(9)*D1999Q3$				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.138179	0.057273	2.412654	0.0203
C(2)	0.116183	0.061140	1.900268	0.0643
C(3)	0.063112	0.028084	2.247255	0.0299
C(4)	2.32E-05	0.000708	0.032719	0.9741
C(5)	-10.94449	1.069964	-10.22884	0.0000
C(6)	4.462776	1.067759	4.179574	0.0001
C(7)	6.319836	1.103639	5.726360	0.0000
C(9)	-5.548451	1.094114	-5.071181	0.0000
R-squared	0.838084	Mean dependent var		-0.449687
Adjusted R-squared	0.811098	S.D. dependent var		2.440922
S.E. of regression	1.060894	Akaike info criterion		3.101747
Sum squared resid	47.27079	Schwarz criterion		3.407670
Log likelihood	-69.54367	Durbin-Watson stat		1.654845

Dependent Variable: D(TONIA)			Method: Least Squares	
Date: 02/09/09 Time: 16:27			Sample: 1997Q2 2008Q4	
Included observations: 47			Convergence achieved after 9 iterations	
$D(TONIA) = C(1)*D(TONIA(-3)) + (1-C(1))*(C(2)*D(INF4(2))$				
$-INF4_TARG(2)) + C(3)*D(EXRATE(3)-EXRATE_HP(3)) + C(4)$				
$*D((GDP(4))-(GDP_HP(4)))) + C(5)*D1997Q2 + [AR(1)=C(9)]$				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C(1)	0.059116	0.076651	0.771236	0.4450
C(2)	0.136151	0.070986	1.918005	0.0621
C(3)	0.134988	0.036841	3.664084	0.0007
C(4)	0.001452	0.000759	1.914816	0.0625
C(5)	7.328446	2.385764	-3.071740	0.0038
C(9)	0.243220	0.139247	-1.746688	0.0882
R-squared	0.472515	Mean dependent var		-0.248277
Adjusted R-squared	0.408188	S.D. dependent var		1.991310
S.E. of regression	1.531902	Akaike info criterion		3.809640
Sum squared resid	96.21563	Schwarz criterion		4.045830
Log likelihood	83.52655	Durbin-Watson stat		2.016368
Inverted AR Roots	-0.24			

2-қосымша. 1-кесте

1-монетарлық ереженің векторлық- регрессионды көрсетуі

Vector Autoregression Estimates		Date: 02/13/09 Time: 14:29	
Sample (adjusted): 1996Q3 2008Q4		Included observations: 50 after adjustments	
Standard errors in () & t-statistics in []			
	D(REF_RATE)	D(INF4(3)- INF4_TARG(3))	D(EXRATE(4)- EXRATE_HP(4))
D(REF_RATE(-1))	0.160052	0.020419	0.342924
	(0.10523)	(0.17064)	(0.41750)
	[1.52101]	[0.11966]	[0.82138]
D(INF4(2)-INF4_TARG(2))	0.083922	0.242884	-0.264689
	(0.07640)	(0.12389)	(0.30311)
	[1.09849]	[1.96049]	[-0.87324]
D(EXRATE(3)- EXRATE_HP(3))	0.052663	0.257762	-0.012868
	(0.03770)	(0.06113)	(0.14956)
	[1.39699]	[4.21656]	[-0.08604]
C	-0.210154	0.014205	0.454771
	(0.24919)	(0.40410)	(0.98869)
	[-0.84333]	[0.03515]	[0.45997]
D1997Q2	-10.52299	1.514497	-4.679880
	(1.69807)	(2.75365)	(6.73717)
	[-6.19703]	[0.55000]	[-0.69464]
D1998Q1	0.430441	-2.951922	-0.956656
	(1.68878)	(2.73858)	(6.70029)
	[0.25488]	[-1.07790]	[-0.14278]
R-squared	0.515985	0.341549	0.035796
Adj. R-squared	0.460984	0.266725	-0.073772
Sum sq. resids	122.8163	322.9704	1933.301
S.E. equation	1.670712	2.709287	6.628625
F-statistic	9.381273	4.564707	0.326704
Log likelihood	-93.41359	-117.5854	-162.3210
Akaike AIC	3.976543	4.943415	6.732838
Schwarz SC	4.205986	5.172857	6.962281
Mean dependent	-0.510000	-0.030052	0.160925
S.D. dependent	2.275625	3.163892	6.396868
Determinant resid covariance (dof adj.)		887.8840	
Determinant resid covariance		605.0681	
Log likelihood		-372.9743	
Akaike information criterion		15.63897	
Schwarz criterion		16.32730	

2-қосымша. 2-кесте

2-монетарлық ереженің векторлық- регрессионды көрсетуі

Vector Autoregression Estimates		Date: 02/13/09 Time: 14:35	
Sample (adjusted): 1996Q3 2008Q4		Included observations: 50 after adjustments	
Standard errors in () & t-statistics in []			
	D(NOTERATE)	D(INF4(4)- INF4_TARG(4))	D(EXRATE(4)- EXRATE_HP(4))
D(NOTERATE(-1))	0.156390 (0.07034) [2.22343]	0.314606 (0.16595) [1.89580]	0.896171 (0.35031) [2.55823]
D(INF4(3)-INF4_TARG(3))	0.121692 (0.07297) [1.66781]	-0.027601 (0.17215) [-0.16033]	-0.488916 (0.36340) [-1.34540]
D(EXRATE(3)- EXRATE_HP(3))	0.038505 (0.03329) [1.15684]	0.070733 (0.07853) [0.90070]	0.081987 (0.16577) [0.49457]
C	-0.366862 (0.19227) [-1.90802]	0.238776 (0.45364) [0.52636]	0.957253 (0.95760) [0.99963]
D1997Q2	-10.78660 (1.29624) [-8.32148]	-1.224569 (3.05825) [-0.40041]	-5.787783 (6.45580) [-0.89653]
D1998Q1	5.000423 (1.30113) [3.84314]	-2.332113 (3.06980) [-0.75969]	-2.994542 (6.48018) [-0.46211]
D1998Q4	6.735687 (1.31807) [5.11028]	4.662123 (3.10976) [1.49919]	-3.193619 (6.56453) [-0.48650]
R-squared	0.763706	0.180032	0.146592
Adj. R-squared	0.730735	0.065617	0.027512
Sum sq. resids	68.98515	384.0035	1711.148
S.E. equation	1.266612	2.988363	6.308259
F-statistic	23.16284	1.573507	1.231037
Log likelihood	-78.99363	-121.9126	-159.2693
Akaike AIC	3.439745	5.156506	6.650774
Schwarz SC	3.707428	5.424189	6.918457
Mean dependent	-0.449687	0.063814	0.160925
S.D. dependent	2.440922	3.091512	6.396868
Determinant resid covariance (dof adj.)		403.0946	
Determinant resid covariance		256.3907	
Log likelihood		-351.5083	
Akaike information criterion		14.90033	
Schwarz criterion		15.70338	

Батыс Қазақстан облысының пластикалық карталар нарығы, проблемалары және даму жолдары.

Ізбасаров Б.И., «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Батыс Қазақстан филиалының директоры

Аймақтық пластикалық карталар нарығының перспективалық бағыттары ретінде жақын болашақта, біріншіден, жалпы тұтынушының жеке пайдасын және банк карталарын пайдаланудың артықшылығын түйсінуді үшін одан әрі танымал етуді, екіншіден, оларға қызмет көрсететін инфрақұрылымды ұлғайтуды, қолма-қол жасалмайтын есеп айырысу процесіне жаңа сауда-сервис нүктелерін тартуды айқындауға болады.

Облыстың пластикалық карталар нарығы қарқынды дамуда: соңғы төрт жылда трансакциялар саны мен көлемі жыл сайын ұлғаюда. 2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша төлем карточкаларының ұстаушыларының саны 229,5 мың адам болды, яғни нақты алғанда облыстың әрбір төртінші тұрғыны карточканың иесі болып табылады. Төлем карточкаларын пайдалана отырып көрсетілетін қызмет бағыттарының арасында банкоматтарда қолма-қол ақша қаражатын беру, ұялы байланыс операторларының қызметі үшін банкоматтар арқылы төлеу көп мөлшерде, сауда-сервис желіміндегі тауарлар мен қызмет көрсетулер үшін ақы төлеу, коммуналдық және басқа төлемдерді жүзеге асыру аз мөлшерде болып отыр.

Экономиканың тауарлар мен қызмет көрсетулер үшін ақы төлеудің қолма-қол нысаны басым болатын салалары мен аясында қолма-қол жасалмайтын есеп айырысу аясын кеңейту және көлеңкелі айналымды қысқарту мақсатында Қазақстан Республикасының Үкіметі «Қазақстан Республикасының аумағында сауда операцияларын жүзеге асыру (қызметтер көрсету) кезінде төлем карточкаларын пайдалана отырып, төлемдер қабылдауға міндетті сауда (қызмет көрсету) ұйымдарының санаттарын бекіту туралы» 2004 жылы 15 желтоқсанда № 1328 қаулы (бұдан әрі – № 1328 қаулы) қабылдады.

Ұлттық Банктің ММ Батыс Қазақстан филиалы (бұдан әрі – Ұлттық Банктің филиалы) осы бағытта жергілікті атқарушы органдар, екінші деңгейдегі банктердің (бұдан әрі – ЕДБ) филиалдары жүргізіп отырған жұмыстан тыс қалған жоқ, ішінара ұйымдастырушы да болып отыр. Мәселен, филиалдың бастамасы және ықпал етуімен 2008 жылғы 24 желтоқсанда облыс Әкімінің орынбасары Батыс Қазақстан облысында қолма-қол жасалмайтын есеп айырысу жүйесін дамыту жөніндегі 2008 – 2009 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарын (бұдан әрі – Жоспар) бекітті.

Одан кейін, төлем карточкаларын пайдалану мәселелеріне талдау жасай отырып, филиалдың жоспарланған іс-шаралардың барлығына бірдей тиісті назар аударылмағанын мойындауына туралы келді. Мысалы, Жоспарды БАҚ-та төлем карточкалары арқылы қолма-қол жасалмайтын есеп айырысуды жүзеге асыратын сауда және сервистік кәсіпорындардың тізімдерін жариялау бөлігінде жүзеге асырудың мазмұндылығы жеткіліксіз болды. Осылайша, облыс халқы бәрі үшін пайдалы болатын ақпаратты өте аз алды. Мемлекеттік органдар тарапынан назардың әлсіреуі онша адал емес кәсіпкерлер үшін қолайлы жағдай туындады, олар осы жағдайда пайдаланды, ЕДБ филиалдардың эквайринг шарттарын жасау туралы ұсыныстарынан бас тартты.

2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша ақы төлеу үшін төлем карточкаларын қабылдауға міндетті 2209 ұйым болды. БҚО бойынша Салық департаментінің деректері бойынша олардың саны 1747 болды және де олардың 436 ғана ЕДБ филиалдарымен эквайринг шарттарын жасады. Қазіргі уақытта қолма-қол ақша алу бойынша операциялар көлемі мен қолма-қол жасалмайтын төлемдер көлемінің арақатысы бұрынғы деңгейде болып отыр. Барлық сауда және сервистік кәсіпорындарда (әсіресе шығын) карточкалар қабылдау

үшін ынталандыру – бұл тек банктер шеше алмайтын және шетеуі тиіс міндет. Бұл жалпы міндет. Оны тиімді шешу үшін кәсіпкерлерді міндетті түрде тарта отырып барлық мемлекеттік органдардың көмегімен бірлесіп, жігерлі іс-қимыл жасау, бұл қолма-қол жасалмайтын есеп айырысуды белсенді дамытуға мүмкіндік жасайды.

Ұлттық Банктің филиалының және коммерциялық банктер филиалдарының пластикалық карточкаларды кеңінен пайдалану тақырыбына үлкен түсіндірме және ақпараттық жұмыс жүргізіп отырғанын атап өткен дұрыс. Екінші деңгейдегі банктердің филиалдары осы бағытта белсенді жұмыс істеуде: таныстыру, ұйымдастыру-түсіндірме жұмысын жүргізуде, ақы төлеу үшін пластикалық карточкаларды қабылдауға арналған жабдық орнатылатын кәсіпорындар мен ұйымдардың қызметкерлерін POS-терминалдармен дұрыс жұмыс істеуге үйретеді. Осы мәселе бойынша қалыптасып отырған жағдайды жақсарту үшін бұл да жеткіліксіз.

Сондай-ақ қандай да болмасын нормативтік құқықтық актілердің шыққаны туралы хабардар болған және олардың өзіне қатысты емес деп санай отырып, оларға аса жүгіне бермейтін кәсіпкерлердің саны да біршама болып отырғанын ескеру қажет. Бұған жазылған нормаларды орындауға мәжбүрлеу шараларының болмауы ішінара себепші болып отыр.

Осы және басқа да проблемалар осы жылдың тамыз айында екінші деңгейдегі банктер өкілдерінің қатысуымен Ұлттық Банктің филиалында өткен «дөңгелек үстелде» талқыланған тақырып болды. Осындай кездесулерді салық органдарының, кәсіпкерлік және өнеркәсіпті басқару, қаржы полициясының, әкімдіктердің өкілдерін тарта отырып, сондай-ақ кәсіпкерлік қызмет субъектілерін тарта отырып жүйелі түрде өткізу жоспарланып отыр. Ұлттық Банктің филиалы Батыс Қазақстан облысы бойынша Салық департаментіне жеке кәсіпкерлік субъектілерін тексеруді жоспарлау кезінде, сондай-ақ олардың қызметін кезеңдік тексеруді айқындау үшін тәуекелдерді бағалау жүйелерінің критерийлерін әзірлеу кезінде халықпен қолма-қол жасалмайтын есеп айырысудың үлестік салмағын есепке алу туралы ұсыныс жасады.

2009 жылғы қыркүйек айында Ұлттық Банктің филиалының және ЕДБ филиалдарының өкілдері Батыс Қазақстан облысы бойынша Салық департаменті өткізген кәсіпкерлердің семинар-мәжілісіне қатысты, онда қатысып отырғандарға кәсіпкерлердің № 1328 қаулыға сәйкес төлемдерді төлем карточкаларын пайдалана отырып қабылдау міндеттілігі туралы және төлем карточкаларын қабылдаудан бас тартқаны үшін ӘҚК-ның 161-1-бабында көзделген әкімшілік жауапкершілік туралы хабардар етілді.

Қазіргі жағдайда Қазақстанда экономикалық қызмет субъектілеріне төлем құралдарының ауқымды таңдауы ұсынылады. Шаруашылық жүргізуші субъектілердің олардың орындау мерзімдері, банк қызметінің құны бойынша қажеттіліктеріне неғұрлым сәйкес келетін құралдарды нақты шаруашылық операцияларын ескере отырып таңдау мүмкіндігі бар. Тұтастай алғанда республикада әрбір жыл сайын әр түрлі төлем құралдарын пайдаланудың ұлғаюы байқалады.

Осы барлық факторлар бізді басталған жұмысты жалғастыруға ғана емес, сонымен қатар оны тереңдетуге және дамытуға алып келді. Осы мақсатта Ұлттық Банктің филиалы ЕДБ-де, шаруашылық жүргізуші субъектілерде және БАҚ-та туындаған проблемаларды талдауды ескере отырып, Батыс Қазақстан облысында қолма-қол жасалмайтын есеп айырысу жүйесін дамыту жөніндегі 2010 – 2011 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарының жобасын әзірледі. Осы жобада жүргізілетін жұмыстағы үйлестіру рөлі барлық деңгейдегі әкімдерге беріледі. Біздің пікірімізше, белгілі бір жұмысты Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Қазақстан Республикасында көлеңкелі экономиканың мөлшерін қысқарту жөніндегі экономикалық саясат пен ұйымдастыру шараларының 2005-2010 жылдарға арналған негізгі бағыттары» бағдарламасы туралы» 2005 жылғы 30 қыркүйектегі № 969 қаулысын орындау үшін Қазақстандағы көлеңкелі экономиканың мөлшерін қысқарту бойынша жұмыстың жай-күйіне жауап беретін тиісті мемлекеттік органдар жүргізуі тиіс.

Осы іс-шаралар жоспарының мақсаты мен міндеті жергілікті атқарушы органдардың, екінші деңгейдегі банктердің, қаржы полициясының, салық органдарының барлық бағыт

бойынша, оның ішінде экономиканың өсуі үшін алғышарттар жасау, көлеңкелі экономиканың мөлшерін қысқарту, салықтық, кедендік төлемдері жинауды ұлғайту, бәсекелестік ортаны жақсарту, экономикалық құқық бұзушылықпен, көлеңкелі экономикамен күрестің тиімділігін арттыру, экономика саласындағы құқық бұзушылықпен күрес жүргізетін мемлекеттік органдармен халықтың өзара түсіністігін арттыру бойынша жұмысын үйлестіру қамтамасыз етуден тұрады.

Қолма-қол жасалмайтын айналымды дамыту жаңа тұтыну мәдениетін және экономикалық өмірдің жаңа стандарттарын қалыптастыруға мүмкіндік жасап қана қоймайды, сонымен қатар, елдің қаржы жүйесін жетілдіруге көмектеседі, оны әлемдік оралымдылық және ашықтық стандарттарына сәйкес келтіруге ықпал етеді.

Қазақстан Республикасының валюталық және банктік заңнама нормаларын бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілік

Белобородова О.Э., «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Маңғыстау филиалы валюталық операцияларды бақылау бөлімінің бастығы

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі және оның аумақтық филиалдары валюталық реттеу мен бақылаудың негізгі органы бола отырып, Қазақстан Республикасының аумағында валюталық операцияларды жүзеге асыратын ҚР-ның резидент заңды және жеке тұлғалардың, сондай-ақ резидент еместердің валюталық заңнаманы сақтауын бақылайды. Жоғарыда көрсетілген тұлғалар қолданылып жүрген валюталық заңнаманы бұзған жағдайда Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне сәйкес әкімшілік жауапкершілікке тартылады.

ҚР Ұлттық Банкінің филиалы туралы ережеге сәйкес филиалға әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамалар жасау, оларды Ұлттық Банктің не аумақтық филиалдың уәкілетті лауазымды тұлғасына немесе сотқа қарауға жіберу және әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қозғауға және қарауға байланысты өзге функцияларды орындау құқықтары берілген.

Осы мақалада «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі» мемлекеттік мекемесінің Маңғыстау филиалының резиденттерді Қазақстан Республикасының валюталық және банктік заңнамасын бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілікке тарту бөлігіндегі қызметін талдау және шолу келтірілген.

Валюталық операцияларды бақылау бөлімінің мамандары валюталық заңнамаға сәйкес Қазақстан Республикасының аумағында валюталық операцияларды жүзеге асыратын ҚР-ның резидент заңды және жеке тұлғалардың, сондай-ақ резидент еместердің валюталық заңнаманы сақтауы үшін валюталық бақылау органының функциясын жүзеге асырады. Заңды және жеке тұлғалар жауапкершілігі Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексте көзделген қолданыстағы валюталық заңнаманы бұзған жағдайда әкімшілік іс қозғау үшін бөлім мамандары әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасайды.

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Маңғыстау филиалының уәкілетті лауазымды тұлғалары 2008 жылы әкімшілік құқық бұзушылық туралы 73 іс қозғаған және қараған, 2009 жылдың бірінші жартыжылдығында 32 іс қараған. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің баптары бойынша деректер төмендегі кестеде келтірілген:

Баптың атауы	ҚР ӘҚБК бабы	2008 жыл		2009 жылғы 1 жартыжылдық	
		Іс саны	Салынған айыппұл сомасы (мың теңге)	Іс саны	Салынған айыппұл сомасы (мың теңге)
Валюталық заңнамаға сәйкес талап етілетін валюталық операциялар бойынша есептілікті, ақпарат пен құжаттарды табыс ету тәртібін бұзу	1-б, 180	52		15	
	2-б, 180	8	882,3	9	1 045,7
Валюталық операциялар туралы хабарлау куәлігін немесе валюталық	1-б, 182	3		-	

операцияларды жасауға тіркеу куәлігін алу үшін құжаттарды беру мерзімін бұзу	2-б, 182	1	246,2	1	254,6
Валюталық заңнаманы бұза отырып, валюталық операцияларды жүргізу	188	2		-	
Статистикалық есептілікті ұсыну тәртібін бұзу	1-б, 381 2-б, 381	6 1	11,7	4 -	
Барлығы		73	1 140,2	32	1 300,3

Бұзушылық фактілердің және, тиісінше, әкімшілік құқық бұзушылық туралы қозғалған және қаралған істер санының азаюы Қазақстан Республикасының валюталық заңнамасының өзгеруіне, сондай-ақ құқықтық жауапкершіліктің артуына байланысты. Қазақстан Республикасында валюталық режимді ырықтандыру, Қазақстан Республикасында экспорт-импорт валюта бақылауын жүзеге асыру тәртібін реттейтін нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру, ҚР Ұлттық Банкі Басқармасының «Қазақстан Республикасында экспорт-импорт валюта бақылауын жүзеге асыру ережесін бекіту туралы» 2006 жылғы 17 тамыздағы № 86 қаулысына толықтырулар мен өзгерістердің енгізілуі және бекітілуі валюталық операцияларды жүргізу тәртібін жеңілдетті, экспорт-импорт мәмілелері бойынша валютаны репатриациялау бойынша талаптар өзгерді, олар қазіргі уақытта резиденттің экспорттан түсімді немесе импорт бойынша пайдаланылмаған авансты мәміле талаптарында көзделген мерзімде уәкілетті банктердегі шоттарға есептеу міндеттемесін болжайды.

Кәсіпорындардың валюталық заңнама саласында әкімшілік құқық бұзушылық жасауын болдырмау және мемлекеттік статистикалық есептілік ұсыну мақсатында Ұлттық Банк филиалының мамандары сыртқы экономикалық қызметтің әрбір қатысушысымен валюталық заңнама нормаларын түсіндіру бойынша жеке жұмыс жүргізеді, бұқаралық ақпарат құралдарында валюталық заңнаманың барлық өзгерістері және оны бұзғандығы үшін әкімшілік жауапкершілік туралы ақпарат тұрақты түрде жарияланып тұрады.

Дағдарыс эволюция элементі ретінде

Айгүл Ибраева, «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Атырау филиалының валюталық операцияларды бақылау бөлімінің бастығы

Банк жүйесі нарықтық экономиканың басты тірегі бола отырып, тұтастай алғанда қоғамның қызметіне жан-жақты ықпал етеді. Ол ақша капиталының қайта бөліну тетігін қамтамасыз етеді және елдің шаруашылық жүйесінің есеп айырысу-төлем құралының негізгі буыны болып табылады.

Әлемдік өтімділік дағдарысы отандық банктердің сыртқы қаржы ресурстарын тарту мүмкіндіктерін төмендетті, бұл ішкі экономиканы кредиттеу көлемдерінің қысқаруына ықпал етті. Әдеттегідей, жекелеген кредиттік бағдарламалар жабылып, пайыздық ставкалар (оның ішінде бұрын берілген кредиттер бойынша да) өсіп, кредиттерді беру талаптары қатандатылды. Нәтижесінде, екінші деңгейдегі банктердің (бұдан әрі – банктер) экономикаға қарыздарының көлемі айтарлықтай қысқарды, ел экономикасының даму қарқыны бәсеңдеді, іскерлік белсенділіктің құлдырауы орын алды.

2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша банктердің филиалдары облыстың жеке және заңды тұлғаларына өткен жылдың қаңтар-қыркүйегіне қарағанда 50,7%-ға төмен заемдар берді. Банктердің филиалдары бөлшек секторда беретін кредиттері көлемдерінің қысқаруы жеке тұлғалардың несиелері үлесінің 2008 жылғы деңгеймен салыстырғанда 40,4%-ға төмендеуіне ықпал етті. Кәсіпорындарды кредиттеу көлемі 2008 жылғы қаңтар-қыркүйекке қатысты 54,0%-ға төмендеді.

Орын алып жатқан қаржылық қатынастардың кемшіліктерін көрсеткен әлемдік қаржылық-экономикалық дағдарыс қаржы секторының тұрақтылығын арттыруға, оның ішінде елдің қаржы секторына деген сенімді нығайтуға бірінші кезектегі күш-жігерді бағыттауға ықпал етті.

Сыртқы нарықтарға кіруді қысқарту жағдайларында банктердің ресурстық базасын толықтырудың маңызды көздерінің бірі халықтың және кәсіпорындардың депозиттерінің өсуі болды. Осыған байланысты банктер өздерінің депозиттік саясатын қайта қарап, соның ішінде тартылатын депозиттер бойынша ставкаларды көтерді. Сонымен қатар, банк секторына деген сенімді арттыру мақсатында мемлекет екінші деңгейдегі банктердегі депозиттерге кепілдік беру сомасын 5 миллион теңгеге дейін ұлғайтты. Бұл ретте Ұлттық Банк Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қорының жарғылық капиталын 30 млрд. теңгеден 100 млрд. теңгеге дейін ұлғайту туралы шешім қабылдады.

Бұл шаралар, сөзсіз, депозиттердің өсу динамикасында оң үрдістердің туындауына әсер етті. Мәселен, 2009 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша, облыс банктерінің филиалдарындағы салымдар 49,0 млрд. теңгені құрады, 2008 жылғы деңгейге қатысты өсу 2,5 есе болды. Сонымен бірге 2009 жылғы тоғыз айда облыс банктерінің филиалдары өткен жылдың қаңтар-қыркүйегіне қарағанда 50,8%-ға төмен (281,9 млрд. теңгеге) қаражат тартты.

Депозиттерге ақша салуда заңды тұлғалар көшбасшы орында тұр, олардың тартылған салымдардың жалпы көлеміндегі үлес салмағы 79,1% болды. Барлық тартылған депозиттердің 20,9%-ы халықтың үлесіне тиесілі. Аймақ банктерінің филиалдарындағы шоттарда халық салымдары көлемдерінің ұлғаю үрдісі байқалатынын атап өткен маңызды. Мысалы, өткен жылдың тоғыз айындағы деректермен салыстырғанда, ағымдағы жылы жеке тұлғалардың салымдары 15,0% өсті.

Кез келген тәуелсіз мемлекет үшін ұлттық экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз ету мәселелері стратегиялық мәнге ие және әрқашан өзекті болады. Орын алған өтімділік дағдарысы жағдайларында Қазақстанның экономикалық саясаты жаһандық дағдарыс салдарларының елдегі әлеуметтік-экономикалық ахуалға әсерін жұмсартуға бағытталған. Әлемдік дағдарыс жағдайларында да мемлекет үшін әлеуметтік аспект басым болды және әлі де басым болып қалуда. Елдің барлық әлеуметтік міндеттемелері өзгеріссіз орындалуда.

2000 жылдың аяғында Қазақстанда жинақтаушы және тұрақтандырушы қаржылық функцияларды орындау үшін Ұлттық қор құрылғанын атап өткен жөн. Қазіргі уақытта бұл қаражат мемлекетке экономиканың дағдарыстан барынша зардап шеккен секторларына көмек көрсетуге мүмкіндік жасап отыр.

2009 жылғы қыркүйекте Ұлттық қордың активтері өткен аймен салыстырғанда 2,6% ұлғайып, 23,8 млрд. АҚШ долл. құрады.

2009 жылғы қыркүйекте тұтастай алғанда елдің таза халықаралық резервтері бір айдың ішінде 0,2% өсіп, 20,0 млрд. АҚШ долл. құрады.

Шын мәнінде, дағдарыс - әлеуметтік эволюцияның ажырамас бөлігі және қоғамдық прогрестің негізін құрайтын шарттарының бірі. Кез келген дағдарыстың, ең алдымен, экономика үшін кезекті кезең екендігін, сыртқы факторларға тұрақтылыққа сынау екендігін және одан экономика барынша жұмылдырған және бәсекеге қабілетті болып шығатынын ұмытпаған жөн.

Пластикалық карточкалар нарығының жетістіктері

Мурзагалиева Г.А., «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Маңғыстау филиалының экономикалық талдау және статистика бөлімінің жетекші маман экономисті

Бүгінгі таңда нарықтық экономикада уақыт талабына сай, сіз бен біздің жанымызда ең болмаса бір гана төлем карточкасының болғанының өзі кез-келген тығырықтан шығып кетуге себепші болары анық. Ендеше, қазіргі уақытта төлем карточкаларының маңыздылығы мен ерекшеліктеріне тоқтала кетейік.

Экономикалық тұрғыдан алғанда ең болмаса бір төлем карточкасы жоқ, белсенді азаматты таппайсың. Нарықтық экономикада төлем карточкаларының алатын орны ерекше.

Төлем карточкасы - электронды терминалдар немесе өзге де құрылғылар арқылы ақшаға қол жеткізу құралы. Карточка иесіне кез-келген төлемдерді жүзеге асыруға, қолма-қол ақша алуға, валюта айырбастауға және төлем карточкасының эмитенті белгілеген, әрі соның шарттары бойынша басқа операцияларды жүргізуге мүмкіндік беретін ақпарат құралы.

Қазақстанның тұрғындары олардың күнделікті өміріне сеніммен кірген төлем құралының осы түрінің ыңғайлы екендігін өткен он жылда ғана бағалай алды.

Төлем карточкаларының нарығында қызмет көрсетудің үлкен ассортименті бар және түрлі карточкалық бағдарламалардың елеулі саны ұсынылады. Мәселен, төлем карточкасының көмегімен дүкендер мен мейрамханаларда тауарлар мен қызмет көрсетулерге төлем жасауға, коммуналдық қызмет көрсету, байланыс қызметін, салық және кеден төлемдерін төлеуге, кредиттерді өтеуге, карточкадан карточкаға ақша аударуға, интернет немесе телефонды пайдалану арқылы тауарларға және қызмет көрсетуге тапсырыс беруге болады. Пластик карточкадағы ақшаның қолма-қол ақшадан айтарлықтай бір ерекшелігі шекарадан өткен кезде ол мәлімделмейді. Егер біреу өзімен бірге карточканың орнына қолма-қол ақша (ұлттық немесе шетел валютасын) алып өтемін десе, онда Қазақстан Республикасының «Валюталық реттеу және валюталық бақылау» заңына сәйкес, ол ақшаны доллармен баламасында он мыңға дейінгі шамада ғана декларациясыз алып өте алады. Одан жоғарғысының бәрі міндетті кедендік декларациялауға жатады. Пластик карточканың пайдасы бұл жағдайда айқын көрінеді, себебі карточка – ақша қаражаты емес, бұл небәрі шотқа кіру құралы ғана.

2009 жылдың 1 қыркүйегіндегі жағдай бойынша 20 банк және «Қазпочта» АҚ нақтылы түрде төлем карточкаларын шығаруды жүзеге асыруда.

Екінші деңгейлі банктер жергілікті жүйе төлем карточкаларын: Altyn Card – «Қазақстанның Халықтық Банкі» АҚ және «АТФБанк» АҚ, SmartAlemCard – «БТА Банкі» АҚ, TemirCard – «БТА Банкі» АҚ ЕҰ - «Темірбанк» АҚ, «Сити банкі» АҚ және «Цесна банкі» АҚ шығаруда. Бұдан басқа, қазақстандық банктер келесідей халықаралық жүйе карточкаларын шығарумен және таратумен айналысуда: VISA International, Europay International, American Express International, China Union Pay және Diners Club International карточкаларын алуға болады.

Облысымыздағы 2009 жылдың 1 қыркүйегіндегі жағдай бойынша банктердің шығарған төлем карточкаларының саны 354,1 мың дана құрап, бұл карточкаларды ұстаушылардың саны – 311,2 мың адам болды (2008 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда бұл көрсеткіштер сәйкесінше 15,9% және 17,1% артқан). Төлем карточкаларының ішінде неғұрлым көп тарағаны халықаралық жүйе карточкалары болып келеді.

2009 жылдың тамыз айында қазақстандық эмитенттердің төлем карточкаларын қолдану арқылы жасалған транзакцияларының көлемі 16823,9 млн. теңгені құрады (өсім 2008 жылдың тамыз айымен салыстырғанда 35,6%). 2009 жылдың тамыз айындағы транзакциялардың саны 480,6 мың. транзакция құрап, 2008 жылдың тамыз айымен салыстырғанда 19,9%-ға өскен. Сондай-ақ, қолма-қол ақшасыз төлемдер санының (44,7 мың.

транзакцияға) дейін немесе 55,8%-ға қолма-қол ақша алуға байланысты операциялар санының өсуімен және 2 есеге (3020,5 млн. теңге) ал қолма-қол ақша алу операциялары 17,1 %-ға (435,9 мың транзакция) және 25,8 %-ға (13803,4 млн. теңге) сәйкес келеді.

Төлем карточкаларын кең көлемде пайдалану облысымыздағы және еліміздегі қолма-қол ақшасыз төлем құралы ретінде пайдаланылып, ақша айналымының дамуына оң ықпал етеді.

Дегенмен, халықтың күнделікті қажеттіліктерінде, техникалық прогресс жетістіктеріне тез бейімделу әдетінің шамалы екендігін айтпай кетуге де болмайды. Мәселе техникада емес, ұлттық психологияның ерекшелігі мен заман талабына сай білімнің тапшылығында. Қарапайым тұрғындардың арасында төлем карточкаларының мүмкіндіктерін толықтай түсінгендері аз. Бұл орайда банк қызметкерлері тарапынан төлем карточкасының тиімділігі мен артықшылығын көрсету жолында жұмыстар жандана түсуі керек. Сонда ғана сіз бен біз төлем карточкасының маңызды екенін және оның ұзақ жасайтынын мойындайтын боламыз.

Қолма-қол шетел валютасына дүрлікпе сұранысқа – тосқауыл және валюталық заңнаманың кейбір мәселелері туралы

*Сатыбалдина Г.К., «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Батыс Қазақстан филиалы директорының
орынбасары*

2009 жылдың басы жүргізілген девальвациямен және валюталық реттеу саласында қабылданған шаралармен есте қалады. Жүргізілген іс-шаралар Қазақстан Республикасының валюталық заңнамасын бұдан әрі ырықтандыру және жетілдіру бағытындағы Ұлттық Банк саясатының қисынды жалғасы болып табылады.

2009 жылғы бірінші тоқсан Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің 2009 жылғы төртінші ақпанда ұлттық валюта бағамының бір сәттік девальвациясын жүргізуімен есте қалды, оның нәтижесінде ұлттық валютаның айырбастау бағамының жаңа дәлізі ($\pm 3\%$ немесе 5 теңге ауытқумен бір доллар үшін 150 теңгеге жуық) айқындалды. Осының салдарынан, 2009 жылғы бірінші тоқсанда Қазақстандық теңгенің АҚШ долларына, еуроға, Ресей рубліне бағамы шамамен 20%-ға төмендеді. Сонымен қатар Қазақстан теңгенің девальвациясын көптеген басқа елдерге, оның ішінде рубльдің біртіндеп басқарылатын девальвациясының саясатын 2008 жылғы қарашадан бастап жүргізе бастаған Ресей Федерациясына қарағанда, кеш жүргізді. Сол сәтте жүргізілген Ресей Орталық Банкінің ақша-кредит саясаты тұтастай алғанда Қазақстан экономикасына, сол сияқты атап айтқанда қазақстандық тауар өндірушілеріне де теріс әсер етті. Мықты теңге отандық кәсіпорындардың өнімін облыстың жағрафиялық орналасуына байланысты (Батыс Қазақстан облысы Ресейдің бес облысымен шекаралас) бәсекеге қабілеттілігін азайтып көрсетті. Мәселен, Батыс Қазақстан облысының сыртқы сауда айналымында 2008 жылғы қарашада және желтоқсанда Батыс Қазақстан облысының статистика департаментінің деректері бойынша импорт тиісінше 112,3 және 126,6 млн. АҚШ долл. құрады, ал 2009 жылғы қаңтар-ақпанда импорт 58,6 және 63,6 млн. АҚШ долл. дейін азайды, бұл, ең алдымен, жүргізілген девальвациямен түсіндіріледі, оның нәтижесінде өнімді және құрылыс материалдарын жеткізумен айналысатын шаруашылық субъектілердің басшылары қазақстандық құрамы бар тауарларға бағдар жасай отырып, барынша есті іс-әрекет ете бастады.

Осыған ұқсас жағдай облыстың банк секторында да орын алды. Девальвациялық күтулер халықты теңгедегі депозиттерді валюталық депозиттерге аударуға итермеледі, бұл депозиттік базаның құрылымында көрініс тапты – 2009 жылғы қаңтарда халықтың теңгедегі салымдарының көлемі 17,3%-ға (абсолюттік сомада 2,9 млрд. теңгеге) төмендеді, ал халықтың шетел валютасындағы салымдарының көлемі 48%-ға немесе 3,2 млрд. теңгеге ұлғайды. 2008 жылғы желтоқсанда және 2009 жылғы қаңтарда қолма-қол шетел валютасының нарығында қолма-қол АҚШ долларына дүрлікпе сұраныс орын алды. Халық қолма-қол шетел валютасын ықтимал девальвациядан сақтану үшін ғана емес, Ресейлік банктердің айырбастау пункттеріне АҚШ долларын сатудан пайда алу үшін де сатып алды (бұл туралы Ресейдің аумағына қолма-қол АҚШ долларын контрабандалық өткізудің сәтсіз әрекеттері айғақтайды). Мәселен, 2008 жылғы желтоқсанда халық 30,8 млн. АҚШ долларын, ал қаңтарда 46,9 млн. долларын сатып алды. Егер девальвацияға дейінгі кезеңде долларды сату орташа алғанда 500 – 600 мың болса, қолма-қол шетел валютасына дүрлікпе сұраныс кезеңінде облыстың банктері мен уәкілетті ұйымдары күніне 2 -2,5 млн. АҚШ долл. дейін сатты. Осының салдарынан, қолма-қол долларға деген жоғары сұраныс кейбір айырбастау пункттерін бір АҚШ доллары үшін 127 теңгеге дейін негізделмеген жоғары сату бағамын белгілеуге арандатты. Сонымен бірге, кейбір тәуелсіз БАҚ, күмәнді таң қаларлық оқиға арқылы дүрліктіру мақсатында, жақын болашақта шетел валютасы бағамының айтарлықтай өсуі туралы сыбысты әдейі күшейтіп отырды, бұл да қолма-қол шетел валютасына айырбастау пункттерінде бағалардың шарықтауына ықпал етті. Бұл ретте айырбастау пункттерінде белгіленетін бағамдарға ықпал етудің ешқандай заңнамалық тетіктері жоқ

Ұлттық Банктің филиалы облыстың ЕДБ филиалдарының және уәкілетті ұйымдарының айырбастау пункттерінде айырбастау бағамдарының өзгеру мониторингін жүргізу жөніндегі жұмысты ұйымдастырды. Осы мақсатпен жұмыс тобының күн сайынғы сапары ұйымдастырылды, оның құрамына ҚРҰБ филиалының қызметкерлерін қоспағанда, айырбастау пункттеріндегі шетел валютасының қалыптасып жатқан бағамдары туралы объективтік ақпаратты жариялау үшін тәуелсіз БАҚ тілшілері де енгізілді. Мониторинг жүргізуді қоспағанда, осындай сапарлардың мақсаты қаланың негізгі магистральдарында орналасқан стационарлық билбордтарда жазылатын бағамдардың өзгерістерін тексеру болды, себебі кейбір банктер және уәкілетті ұйымдар кейде ақпаратты жаңартуды ұмытып, бұл жағдай да дүрлікпенің пайда болуына және шетел валюталары бағамдарына байланысты шатақ жағдайдың туындауына өз үлесін қосты. Сонымен қатар қолма-қол шетел валютасын сатудың көбеюі туралы ақпарат Батыс Қазақстан облысының әкімшілігіне, БҚО облысы бойынша Кедендік бақылау департаментіне, БҚО бойынша ҰҚК Департаментіне қолма-қол шетел валютасын ықтимал заңсыз әкелу және әкетуді болдырмау мақсатында жіберілді. Кедендік және құқық қорғау органдары арасындағы осындай үйлесімді іс-әрекет пен ақпарат алмасу нәтижесінде жеке тұлғалардың қолма-қол шетел валютасын мемлекеттік шекара арқылы алып шығуына бақылау күшейтілді, оның нәтижесінде қолма-қол АҚШ долларын контрабандалық өткізудің бірнеше фактілері анықталды, олар бойынша бұдан әрі соттың шешімімен мемлекеттің кірісіне айтарлықтай сомалар тәркіленді. Сонымен бірге Ұлттық Банктің филиалы алдағы уақытта да, қолма-қол шетел валютасына дүрлікпе сұраныс туындаған жағдайда, өзара іс-әрекет ету жоспарын әзірлеу және бақылау шараларын күшейту мақсатында барлық мүдделі органдарды туындайтын ахуал туралы дереу хабардар етуге ниеттеніп отыр.

Сондықтан Ұлттық Банктің 2009 жылғы ақпанда жүргізген бір сәттік девальвациясы әлемдік қаржы дағдарысы жағдайында және тәуелсіз Қазақстанның экспортының негізгі түрі болып табылатын шикізат ресурстарына бағалар төмендеген жағдайда ұлттық экономиканың тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз ету жөніндегі қажетті шара болды.

Сонымен бірге Қазақстандағы валюталық реттеу және валюталық бақылау жүйесін одан әрі жетілдіру үшін Қазақстан Республикасының Президенті 2009 жылғы 4 шілдеде «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне валюталық реттеу және валюталық бақылау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» № 167-IV ҚРЗ Заңына қол қойды, ол 2009 жылғы 11 тамызда күшіне енеді.

2009 жылғы қаңтар-ақпандағы оқиғалар Ұлттық Банктің дағдарысты жағдайда айырбастау пункттерінің қызметін реттеу мәселесінің қаншалықты өзекті екендігін көрсетті, сондықтан жаңа Заңның қабылдануынан кейін Ұлттық Банкке дүрлікпе сұраныс кезеңінде айырбастау пункттерінің қолма-қол шетел валютасын сатып алу мен сату бағамдарының арасында шекті рұқсат етілетін маржаны белгілеу құқығы, сондай-ақ белгіленген шектеулердің орындалуын кейінгі бақылау құқығы бекітілді.

Валюталық заңнаманы одан әрі ырықтандыруға әкелетін тағы да бір саты жеке тұлғалар үшін шетелдік банктерде шоттар ашу туралы хабарлауды талап етудің күшін жою және тіркеу, хабарлау және паспортизациялау бойынша шекті мәндерді ұлғайту, сондай-ақ қазіргі уақытта Ұлттық Банк әзірлеп жатқан және соның ішінде экспорттық-импорттық мәмілелерді паспортизациялау шегін 10 мың АҚШ долл. баламасынан 50 мың АҚШ долл. баламасына дейін ұлғайтуды, сондай-ақ тіркеуге және хабарлауға жататын мәмілелер үшін шекті ұлғайтуды көздейтін, заңға тәуелді НҚА қабылдау арқылы тіркелуі мен хабарлануы тиіс операциялардың тізбесін қысқарту мүмкіндігі болып табылады. Бұл нормаларды қолданысқа енгізу жеке тұлғалардың, сол сияқты заңды тұлғалардың сыртқы экономикалық қызметін жүзеге асыруын айтарлықтай жеңілдетіп қана қоймай, бірқатар жағдайларда әкімшілік жауапкершіліктен құтылуға көмектеседі. Ал, жеке тұлғалардың хабарлау мерзімдерін, шетел валютасын тіркеу және репатриациялау мерзімдерін бұзғаны үшін ӘҚК-нің тиісінше 180, 182 және 187-баптары бойынша әкімшілік жауапкершілік көзделетіні белгілі.

Валюталық реттеу режимдерін жұмсарту мақсатында заңда бөлшек сауданы жүзеге асыру және қолма-қол шетел валютасына қызмет көрсету (бажсыз сауда дүкендері, халықаралық тасымалдаулар кезінде жолаушыларға тауарлар мен қызмет көрсетулерді сату) жөніндегі қызметті лицензиялаудың күші жойылды, бұл ретте осындай лицензиясы бар кәсіпорындар өз қызметін жалғастыра алады, бірақ Ұлттық Банктің тарапынан бақылаусыз.

Сонымен қатар қолданысқа енгізілетін заңнама арқылы елдің экономикалық қауіпсіздігіне және оның қаржы жүйесінің тұрақтылығына қауіп төнген жағдайда, Мемлекет басшысы қабылдауы мүмкін шектеулерді енгізу бөлігінде дағдарысқа қарсы шаралардың аясы кеңейтіледі және барынша нақты айқындалады.

Осылайша, жүргізілген девальвация да, валюталық заңнамаға енгізілген өзгерістер де қазақстандық кәсіпорындардың сыртқы экономикалық қызметінің белсенділігіне қосымша ықпал етуі тиіс, сондай-ақ жалғасып келе жатқан ауқымды қаржы дағдарысы жағдайларында елдің экономикалық қауіпсіздігін нығайтуы қажет.

Дағдарыс кезеңінде Павлодар облысы экономикасының жай-күйі

Ескендірова А.Р., «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Павлодар филиалының Экономикалық талдау және статистика бөлімінің бас маманы-экономисі

Біздің алдымызда дағдарыстың салдарларын еңсеру және келесі экономикалық өсімге дайындалу бойынша зор міндеттер тұр. Тоқтап қалмау керек, ілгері қарай басып, экономиканы бұдан әрі жаңғыртудың жаңа жоспарын жүзеге асыру мен елдің дағдарыстан кейінгі кезеңде дамуын қамтамасыз ету үшін жұмыспен қамту стратегиясын іске асыру қажет (ҚР Президентінің Жолдауы 06.03.2009 жыл).

01.10.2008 жылғы (бұдан әрі – базалық кезең) жағдай бойынша тіркелген 12598 заңды тұлғаға қарағанда 01.10.2009 жылғы жағдай бойынша облыста 13083 заңды тұлға тіркелді.

2009 жылдың қаңтар-қыркүйегінде (бұдан әрі - есепті кезең) өнеркәсіп өндірісінің көлемі 362,0 млрд. теңге болды, ол 2008 жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда 12,2% аз. Өңдеуші өнеркәсіпте өндіріс көлемі 12,5%-ға, өндірісте және электр энергиясын бөлу, газ бен су – 5,8%-ға, тау-кен өндірісінде – 17,8%-ға төмендеді.

Сонымен қатар, ауыл шаруашылығын дамытуда оң динамика сақталды. Ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің көлемі 2009 жылдың қаңтар-қыркүйегінде 43,1 млрд. теңге, жеке көлем индексі 104,4% болды.

Өндірілген өнеркәсіп өнімі көлемінде ең көп үлес салмағы өңдеуші өнеркәсіпке тиесілі болды – 64,9%, ал өндірісте және электр энергиясын бөлу, газ бен су – 23,5%, тау-кен өндірісінің үлесі – 11,6% болды.

Әлемдік қаржы дағдарысына қарамастан, облыста инвестициялық жобалар жабылған жоқ, іс жүзіндегі перспективалық инвестициялық жобаларды іске асыру мен қаржыландыру жалғасуда.

Өңдеуші өнеркәсіпте 2009 жылдың қаңтар-қыркүйегінде 235,5 млрд. теңгенің өнімі өндірілді.

«Стальмонтаж» ЖШС кран өнімдерін өндіру бойынша зауыттың қайта жаңғыртуды жүзеге асыратын жүк көтергіштігі 32 тонна кран дайындауды аяқтады. Суперкранды зауыттың конструкторлары әзірледі және Мойнақ ГЭС құрылысшыларының тапсырысы бойынша зауыт мамандары құрастырды. Жүк көтеру механизмінің ерекшелігі барлық тіреуіштерінің қаттылығында, ол дайындаудың жоғары дәлдігін талап етеді. Павлодарлық конструкцияның бірегейлігі – көтеру биіктігінде және жүктің салмағында, республикада жүк краны осындай өлшемдермен алғаш рет дайындалды. Сынақ жасау үшін зауытта арнайы полигон жасалды, мұнда зауыт мамандары тапсырыс берушіге жіберер алдында механизмдерге тексеру жүргізеді.

Павлодар зауытының болат құбыр жасайтын «Паритет-ПВ» ЖШС өндірілетін өнімге деген тапсырыспен толықтай қамтамасыз етілген. Зауыт өнімі – тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығының, энергетика мен құрылыстың инженерлік тораптарына арналған құбырлар – ішкі және сыртқы нарықта сұранысқа ие болуда. Зауыт ғимаратына «Паритет-ПВ» ЖШС жеке және заемдық қаражаттан 1,8 млрд. теңге инвестицияланды. Кәсіпорынның қуаты – жылына 100 мың тонна құбыр шығару. Цехта құбырларды электрмен дәнекерлеу өндірісі үшін импорттық жабдықтар орнатылған. Автоматтандырылған желілердің бірінде болат табақтарды кесу жүргізіледі. Қалған үш құбырда 15 мм-ден 76 мм-ге дейін және 89 мм-ден 219 мм-ге дейін құбырлар жасалады. Перспективада зауытта диаметрі 530 мм-ге дейін құбырлар жасау жоспарлануда. Бүгіндері зауытта 120 адам еңбек етеді.

Павлодар облысында эфир және полипропилен өндіретін жаңа зауыт іске қосылды. Құны 5,5 млрд. теңге кәсіпорынды «Компания Нефтехим LTD» ЖШС салды, ол бұрын мұнай өңдейтін зауыттың факелінде жандырылатын газбен жұмыс істейді. Ол жыл сайын «Евро» стандартты жоғары октандық бензиндерді өндіру үшін әлемдік нарықта талап етіліп отырған өнімдерді - 20 мың тонна қышқыл құрамды қосынды метил-трет-бутилового эфирін, 3, 35 мың тонна пропилен және 30 мың тонна полипропилен шығаруға есептелген. Қазіргі

заманғы кәсіпорын озық технологиялар ескеріліп жобаланған және салынған: барлық өндірістік процестер автоматтандырылған, өнеркәсіптік қауіпсіздігі қатаң сақталған.

Мұнай химия зауытында сутегін өндіру қондырғысы орнатылған. Жаңа өндірістік объектінің іске қосылуы шығарылатын таза мұнай өнімдерін күкірт қосындысынан терең тазартуды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл өнім сапасын, оның экологиялық қасиетін жақсартады және әрмен қарай ЕВРО-3 және ЕВРО-4 стандарттарына өтуге алғашқы қадам болмақ. Қондырма швейцариялық «Кох Глитч» инжиниринг компаниясының жобасы бойынша бір жарым жыл ішінде орнатылды, жетекші әлемдік компаниялардың жабдықтары орнатылды. Инвестициялар көлемі 5,8 млрд. теңге болды, бұл кәсіпорынның меншік қаражаты.

Тағы да аймақта жүзеге асырылатын 42 инвестициялық жобаның біреуі іске асырылды. Павлодар облысының Май ауданында тұрғызылған асфальтты бетон зауыты өнім өндіре бастады. Сағатына 100 мың тоннаға дейін жол жабындысын шығаратын жаңа зауытты «Дорремстрой ПВ» ЖШС салды. Құны 500,0 мың доллар болатын және ашық жалын пайдаланылмастан жұмыс істейтін қазіргі заманғы жабдық Қытайдан сатып алынды. Кәсіпорын Қазақстанның ядролық орталығының дамуы үшін маңызды республикалық Ақсу-Курчатов трассасына күрделі жөндеу жасайтын жолшыларды қазіргі заманғы материалдармен толық қамтамасыз етеді. Жаңа өндіріс құрылысшыларды ыстық асфальтпен үздіксіз қамтамасыз ете отырып, тәулік бойы жұмыс істейді. Қажеттігіне қарай канадалық технология және пайдаланылатын минералды қосындылар өнімді қыста өндіруге де мүмкіндік береді.

Ферросплавтарға сұраныстың қысқаруына қарай өнім өндіру көлемі төмендеді және 739,8 мың тонна немесе базалық кезеңмен салыстырғанда 76,7% болды.

Ақсу ферросплав зауытында күрделі жөндеуден кейін қуаты 21 МВА № 25 электр пеші пайдалануға берілді. Оны қайта жасау құны 653 млн. теңге болды – АФЗ жаңғыртудың және техникалық қайта жарақтандырудың инвестициялық бағдарламасының бөлігі болып табылады. Ол кәсіпорынның жөндеу қызметі кестесін басып оза отырып орындалды. Футерлеу мен қаптамасы түгел ауыстырылды, ток жүргізу конструкциясы мен суыту жүйесі жаңартылды. Пеш жаңа трансформаторлармен және агрегаттың электрлік параметрлерін айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік беретін құрылғылармен жарақталды. Жөндеу барысында пеш «дымқыл» түрдегі тиімділігі жоғары газ тазалайтын қондырғымен жабдықталды.

Тау-кен өнеркәсібінде 2009 жылдың қаңтар-қыркүйегінде 41,9 млрд. теңгенің өнімі шығарылды.

«Богатырь Көмір» ЖШС көмірдің тұтынушылар сұраған көлемін жөнелте отырып, тұрақты режимде жұмыс істейді. Қыркүйек айында күн сайын Қазақстан мен Ресейдің электр станцияларына 23 эшелон отын жеткізілді. Бүгінгі таңда еліміздің ірі разрезі 33 млн. тоннадан астам көмір сатуға ниеттеніп отыр.

Жыл басынан бері бірлескен кәсіпорындар қазақстандық «Самұрық-Энерго» және ресейлік «РусАл» компаниялары өз тұтынушыларына 2008 жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда үштен бір есе аз 20,2 млн. тонна көмір сатты.

Екібастұз ГРЭС-1 және ГРЭС-2 сияқты ірі отын тұтынушылардың пайдалану қуатының қысқаруына қарай, ішкі энергетикалық нарықтарға жеткізілім қаңтарда өткен жылдың сегіз айының деңгейінен 22,8% төмен болды. Қазақстанның коммуналдық-тұрмыстық нарығына көмір жөнелту кеміген жоқ және 1,1 млн. тонна болды. Жыл басынан бері дағдарысқа қарай 8,35 млн. тоннаға дейін - 45,2%-ға Ресейге отынды экспорттық жеткізу азайды. Ірі тұтынушы – Рефтинск ГРЭС – көмір пайдалануды 61% төмендетіп, түтін шығаратын құбырларды күрделі жөндеуге кірісті.

Алдағы 2010 жылға жоспарлар белгілей отырып, компания Қазақстанның және «алып» отынмен жұмыс істейтін 18 электр станциясы бар Ресей Федерациясының экономикалары өсуінің үрдістерін ескеруде. Электр энергиясын өндіруді ұлғайту қажеттілігі көмір өндіруші саланы көтеруге жаңа импульс береді. «Богатырь Көмір» келесі жылы кем дегенде 34-36 миллион тонна көмір өндіруді және сатуды жоспарлап отыр.

Электр энергиясын, газ бен су өндіруде және бөлуде облыс кәсіпорындары 85,1 млрд. теңгеге өнім шығарды.

Екібастұз қаласының «Солтүстік-Оңтүстік» ауданында «Солтүстік жүйеаралық электрлік желілер» АҚ «KEGOC» филиалының «Екібастұз 1150» шағын станциясында электр берудің екінші желісінің құрылысы аяқталды. Екінші транзитті іске қосу елдің оңтүстік аймағында дағдарысқа қарсы бағдарламаларды іске асыру үшін энергетикалық тұтынуды қамтамасыз етеді. Жаңа ұзындығы 1 097 километрге созылған Екібастұз-Шу ВЛ-500 пайдалануға беру Қазақстанның оңтүстігіне энергия ағынының қуатын 1350 МВт дейін екі есе ұлғайтады. Құны 43,6 млрд. теңге энергия көпірі өз бастауын қуаттылығы жоғары электр станцияларынан және Сібірді, Қазақстан мен Оңтүстік Оралды байланыстыратын негізгі желілер шоғырланған Павлодар облысынан алады. Оны құру кезінде жаңа жабдықтар мен конструкциялар, найзағайдан қорғайтын тростарға орнатылған полимерлік оқшаулау мен байланыстың талшықты оптикалық желілері пайдаланылды. Жаңа желінің іске қосылуымен берілетін электр энергиясының көлемі екі еселенеді, елдің энергия жүйесінің тұрақтылығы мен сенімділігі өсе түседі. Қазақстанның, Ресейдің және Орталық Азияның энергия бірлестіктерінде бірлескен жұмыстардың қауіпсіздігі ұлғаяды.

Ауыл шаруашылығында 2009 жылдың қаңтар-қыркүйегінде ауыл шаруашылығы өнімдерінің жалпы көлемі 43,1 млрд. теңге, жеке көлем индексі 104,4% болды.

Мал шаруашылығы өнімдерін негізгі өндірушілер ел тұрғындарының шаруашылықтары болып, облыста 71% ет, 83% сүт, 39% жұмыртқа өндірілді.

2009 жылдың 1 қазанына шаруашылықтың барлық санаттарында мал басына шартты түрде ауыстырғанда 518 мың бас мал болды, бұл 2008 жылдың тиісті датасында шартты түрдегі 18,0 мың бас малға (3,5%-ға) көп. Шаруа шаруашылықтарында шартты түрдегі мал басы 11,8 мыңға (14,0%-ға), халық шаруашылықтарында шартты түрдегі мал басы 5,6 мыңға (1,5%-ға) және ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында шартты түрдегі мал басы 0,6 мыңға (1,0%-ға) ұлғайды.

Құс етін өндіру бойынша автоматтандырылған желі Шарбақты құс фабрикасында пайдалануға берілді, ол Павлодар облысының халқын тауық жұмыртқасымен жабдықтауда. Қазіргі заманғы жабдық Нидерландыдан сатып алынды, оның өндірістік қуаты - тәулігіне төрт тонна құс еті өнімдерін өндіруге арналған. Ол өнімдер рыноктар мен Шарбақты аграршылары Павлодардан ашқан әлеуметтік дүкендерге жеткізілетін болады. Бір құс етінің сату бағасы - 220-250 теңге. Шарбақты құс фабрикасында 300 мың тауық өсірілуде және өнім өндіруді де өсіре түсуде – жыл соңында құс саны үштен бірге өседі. Соңғы уақытта жем проблемасы шешілді – кәсіпорындардың егіс алқабында өсірілген бидай өңдейтін құрама жем цехы салынды. Жуырда іске қосылған жұмыртқа сұрыптау цехы буып-түйілген сапалы өнім жеткізуге мүмкіндік жасады.

Шарбақты ауданының шаруа шаруашылықтары қарқынды түрде ауылшаруашылық өнімдерін қайта өңдейтін кәсіпорындар тұрғызуда. «Победа» ЖШС май цехын тұрғызуды аяқтауда, Сосновка ауылында тары өңдейтін өндіріс салынуда.

Екібастұз қаласында хромды иленген тері өндіретін жартылай фабрикат зауыты ашылды, оның өндірістік қуаты айына 300 тонна шикізат шығаруға арналған. Құны 217 млн. теңгеден асатын инвестициялық жоба «КазЭкспортКожа» ЖШС-да іске асырылды, ол «КазАгроФинанс» АҚ заемдары мен меншік қаражатқа салынды. Зауытта қазіргі заманғы италияндық жабдық орнатылған. Цехтарда «Pajusco» фирмасының күлмен илейтін барабандары, «Poletto» мездриль машиналары, «Rizzi» сығымдап престейтін машина, WEGA өлшейтін машина орнатылды. Кәсіпорын үш санатты «Wet blue» жартылай фабрикатын өндіреді. Өнім Италия, Испания, Қытай, Үндістан нарықтарына бейімделетін болады. Зауыт жергілікті шикізатпен істейді. Жаңа кәсіпорынмен ынтымақтасу туралы меморандумға мүйізді ірі қара малдардың терілерін жеткізушілер, облыстың тері шикізатын өңдеу бойынша ауыл шаруашылығы кластерін қалыптастыруға және дамытуға ниет білдірген - 25-тен астам ауылшаруашылық кәсіпорындары мен шаруа шаруашылықтары қол қойды. Жаңа зауыт

бұрын дайындаушылар шаруалардан болмашы ақшаға сатып алып, кейіннен оларды шетелге жіберіп отыратын мал терілерін өңдейтін болады. Енді шаруашылықтарға бұл шикізатты өңдейтін және бағалы шикізат түрінде өткізетін жергілікті зауытқа сату тиімді. Келешекте қазақстандықтар терінің жартылай фабрикасын дайын өнім шығару үшін пайдаланатын болады.

Негізгі капиталға инвестициялар Қазақстан Республикасының Статистика агенттігінің қосымша бағалауын есепке алғанда облыс бойынша 94,7 млрд. теңге немесе 2008 жылдың қаңтар-қыркүйегіне 100,3% болды.

Есепті кезеңде облыс бойынша **құрылыс жұмыстарының (қызметтердің) көлемі** қосымша бағалауды есепке алғанда 27,9 млрд. теңге, 2008 жылдың қаңтар-қыркүйегіне 97,7% болды. Облыс көлемінде ең көп үлес салмағы жеке мердігер ұйымдар атқарған құрылыс жұмыстары тиесілі болды (96%). Шетелдік мердігерлер жалпы мердігерлік жұмыстар көлемінің 4% орындады.

Жаңа құрылыстар, жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарды кеңейту және қайта жаңарту есебінен облыста мынадай объектілер мен өндірістік қуаттар пайдалануға берілді: 30 тонналық картоп, көкөністер мен жемістер сақтау қоймасы, 15,7 мың шаршы метр сауда кәсіпорындары алаңы, 500 орындық дәмхана, алаңы 3328 шаршы метр фирмалар мен компаниялардың офистері, алаңы 2286 шаршы метр ойын сауық орталықтары, 19,5 км. байланыстың талшықты-оптикалық желілері, 27,7 км. темір жол және басқа объектілер электрлендірілді.

Есепті кезеңде негізгі капиталға инвестициялардың жалпы көлемінен 3,6% тұрғын үй құрылысына жіберілді (2895,6 млн. теңге), бұл базалық кезеңге 35,8% болды.

Көлікпен **жүк тасымалдау көлемі** 2009 жылдың қаңтар-қыркүйегінде облыста 46,7 млн. тонна болды және 2008 жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда 4,7%-ға азайды.

Қаңтар-қыркүйекте облыста жүк тасымалдау айналымы 10565,9 млн. ткм., ол 2008 жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда 3%-ға аз болды.

Есепті кезеңде өткен жылдың осындай кезеңмен салыстырғанда жүк тасымалының азаюы автомобиль көлігіндегі төмендеумен байланыстырылды.

Қаңтар-қыркүйекте облыста көлікте жолаушылар тасымалдау 8416,6 млн. пкм., 2008 жылдың тиісті кезеңімен салыстырғанда 1,8%-ға көп болды.

Есепті кезеңде өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда жолаушылар ағынының ұлғаюы жолаушылар тасымалы айналымының жалпы көлемінде үлесі айтарлықтай (98,8%) болатын автомобиль көлігінде жолаушылар тасымалы өсуімен байланыстырылды.

Президенттің Қазақстан халқына жолдауында адамдардың жұмыспен қамтылуын қамтамасыз етуге болатын бағыттар айқындалған:

- *біріншіден, бұл коммуналдық желілерді реконструкциялау және жаңғырту. Бұлар – сумен жабдықтау, жылумен қамтамасыз ету, энергетика және канализация объектілері мен желілері.*

- *екінші бағыт – бұл жергілікті мәндегі автомобиль жолдарының құрылысы, реконструкциясы және жөндеу, сондай-ақ әлеуметтік инфрақұрылымды, ең алдымен мектептерді, ауруханаларды жаңарту.*

- *үшіншіден, әрбір нақты елді мекендегі жергілікті маңызы бар объектілер. Бұлар жергілікті биліктің шешімі бойынша абаттандыру мен көгалдандыру, жолдарды, клубтарды немесе басқа объектілерді жөндеу жұмыстары болуы мүмкін.*

- *Төртінші бағыт – бұл әлеуметтік жұмыс орындарын кеңейту және жастар практикасын ұйымдастыру.*

Бұдан басқа облыста инвестициялық жобалар тұрып қалуға тиіс емес, керісінше, олар биліктің назар салып қадағалайтын объектілері болмақ.

Электролиз зауытының екінші кезегі мерзімінде іске қосылады деп күтілуде, «KSP Steel» ЖШС-да құбыр прокатын және химия зауытында хлорлы-қышқыл өндіруді дамыту жалғасуда. Екібастұз ГРЭС-1 бойынша кеңейту мен реконструкциялау, Екібастұз ГРЭС-2

бойынша үшінші энергоблок құрылысының жұмыстары жалғасуда. Атап айтқанда ірі инвестициялық жобалар жаңа жұмыс орындарының генераторы болады. Мұнда екі мыңнан астам адам жұмыспен қамтылады.

Облыста агроөнеркәсіптік кешенді әрмен қарай серпінді дамыту – негізгі басымдықтардың бірі.

Электрондық ақша ұғымы және қызмет атқару модельдерін талдау

Ашықбеков Е.Т., ҚР Ұлттық Банкі Төлем жүйелері департаментінің
төлем жүйелері саясаты басқармасының бастығы

Қазіргі кезде әлемнің көптеген елдерінде «электрондық ақша» немесе «цифрлық ақша» (electronic money, electronic cash, digital cash) дегендер кеңінен таралды. Электрондық ақша жүйесінің қарқынды дамуы, сондай-ақ бірқатар ТМД елдерінде, әсіресе Ресей Федерациясында байқалуда. Көрсетілген «өнімнің» пайда болуы соңғы онжылдықтар ішінде ақпарат технологиясындағы ілгерілеу үрдістерінің және электрондық төлемдерді және Интернет пен өзге де телекоммуникациялық желі арқылы онлайндық сауданы жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қазіргі заманғы төлем механизмдерінің пайда болуы нәтижесінде мүмкін болып отыр.

Алайда, қазіргі уақытта әлемдік қоғамдастықта «электрондық ақша» туралы бірыңғай пікір және түсінік қалыптасқан жоқ. Әлемнің әр түрлі елдерінде «электрондық ақша» феномені интерпретациясына қатысты әр түрлі тәсілдер қолданылады. Электрондық ақшаны заңнамалық реттеу мәселесінде неғұрлым белсенді ұстанымды Еуропалық Одақ иеленуде. 2000 жылы Еуропа Парламенті мен Кеңесі электрондық ақша жөніндегі әйгілі №2000/46/ЕС Директивасын қабылдады. Осы Директиваның қабылдануы электрондық ақшаны дамыту үшін құқықтық негіз құруға бастапқы талпыныстардың бірі болды және іс жүзінде әлемде электрондық ақшаны құқықтық реттеудің негізін қалады.

Сонымен, «электрондық ақша» дегеніміз не? Оның функционалдық ерекшелігі, құқықтық табиғаты және қолданылу аясы қандай? Электрондық ақшаның қандай түрлері (нысандары) бар және электрондық ақша жүйесінің жұмысы қандай қағидаттарға сай құрылады? Әлемнің басқа елдерінде электрондық ақшаны шығару және айналысқа жіберуді реттейтін заңнама бойынша әлемдік тәжірибе және қалыптасқан практика бар ма? Соңғы кезде байқалып отырған «Желілік» электрондық ақшаның белсенді дамуы неге және қандай объективті факторларға негізделген? Қазақстанда электрондық ақшаның құқықтық мәртебесін бекіту үшін Ұлттық Банк тарапынан қандай жұмыстар жүргізілуде? Осы және басқа да сұрақтарға осы мақалада жауап беруге тырысамыз.

Құқықтық және экономикалық тұрғыдан алғанда «электрондық ақша» ақшаның жаңа нысанын білдірмейді және ақша болып табылмайды (әрине, оны Ұлттық Банк шығармаса). Қазақстан Республикасындағы ақша ақша белгілері нысанында не банктердің клиенттерінің банк шоттары бойынша жазба түрінде көрсетілген ақша міндеттемелері нысанында болады («Ақша төлемі мен аударымы туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 5-бабы). Тиісінше, Қазақстанда ақша ретінде айналыс эмиссиясын Қазақстанның Ұлттық Банкі ғана жүзеге асыратын және мерзімсіз міндеттемелерді білдіретін қолма-қол ақша мен банктердің клиенттеріне ашылған банк шоттарындағы жазба нысаны түріндегі қолма-қол емес ақша таныла алады.

Электрондық ақша мен нақты ақша арасындағы принципиалды айырмашылық сол, электрондық ақша банктер (сондай-ақ өзге де жеке ұйымдар болуы ықтимал) ақшаны электрондық нысанда шығарған елдің жеке төлем міндеттемелерін білдірсе, ал ақшаны елдің ұлттық (орталық) банктері ғана шығарады.

Технологиялық тұрғыдан алғанда, электрондық ақша электрондық құрылғыда сақталатын және электрондық ақпарат беру құралдарының көмегімен бір электрондық құрылғыдан – электрондық тасымалдағыштан (ол компьютер немесе микропроцессорлық карточка болуы ықтимал) екіншісіне берілуі мүмкін ақшаның құнын білдіреді. Бұл ретте электрондық ақшаны төлем карточкаларымен (дебеттік және кредиттік) шатыстырмаған жөн. Электрондық ақша – мүлдем жеке және тәуелсіз құрал, ал төлем карточкасы банк

шотындағы ақшаға кіруге рұқсат беру құралы болып табылады, бұл ретте барлық операциялар банк шотынан жүзеге асырылады. Электрондық ақша банк шотын пайдаланбастан, банк жүйесінен тыс бір субъектіден басқасына, одан үшінші тұлғаға көшуге қабілетті (мұнда қолма-қол ақшамен баламасын келтіруге болады). Сонымен бірге, электрондық ақша әр түрлі дәрежеде дерек құпиялылығын (иесінің жеке басы туралы абсолютті дерек құпиялылығынан бастап толық бірегейлендіруге дейін) қамтамасыз ете алады, бұл электрондық ақша жүйесінің әрбір жекелеген жұмыс істеу схемасының техникалық сипаттамаларымен айқындалады.

Дәстүрлі төлем құралдарынан айырмашылығы электрондық ақшаны пайдалана отырып төлем жасау ақшаны пайдаланбай (қолма-қол не қолма-қол емес), бір тұлға (төлеуші) басқа тұлғаға электрондық ақшаны - «эмитенттің ақша міндеттемесі бар ақпаратты» беру арқылы жүзеге асырылады. Бұл ретте төлемді жүзеге асыру кезінде электрондық ақшаны беру үдерісінің өзі электрондық ақша немесе оларға кіруді қамтамасыз ететін электрондық тасымалдағыштардың (микропроцессор (чип), бағдарламалық қамтамасыз ету, компьютердің «жадысы») көмегімен іске асырылады.

Қолданылатын тасымалдауышқа байланысты әлемдік практикада электрондық ақшаның екі түрі ажыратылып айтылады:

1) карточкалар негізіндегі электрондық ақша (card-based).

Бұл жағдайда электрондық ақша карточкалар (микропроцессорлық карточка) базасында іске асырылған өнімді білдіреді, яғни «ақша туралы» не иесіне (пайдаланушыға) қол жетімді ақша құны туралы ақпарат карточкаға орнатылған микропроцессорлық чипте сақталады және құны, әдетте, карточка санау құрылғысына енгізілген кезде беріледі. Карточка негізіндегі электрондық ақша санатына әлемнің әртүрлі елдерінде құрылған *GeldCarte (Германия)*, *Proton (Бельгия)*, *Chip knip (Нидерланд)*, *Avant (Финляндия)*, *Cash Card (Швеция)*, *Quick (Астрия)*, *FUNCHIP (Чехия)*, *MiniCASH (Люксембург)*, *MiniPay (Италия)*, *Meps Cash (Малайзия)*, *eNETS (Сингапур)*, *Mondex (MasterCard)* және *VISA CASH (VISA)* сияқты жүйелеріне жатқызылады.

2) желілер базасындағы немесе «желілік ақша» деп аталатын электрондық ақша (network-based).

«Электрондық ақшаның» бұл түрі ақша құнын электрондық сақтау және телекоммуникациялық желі (Интернет) арқылы электрондық ақшаны (эмитенттің электрондық міндеттемелерін) беруді жүзеге асыру үшін компьютерде орнатылған (компьютердің қатты дискі) арнайы бағдарламалық қамтамасыз ету пайдаланатын желілік өнімді білдіреді.

Желілер базасындағы электрондық ақшаға мынадай электрондық ақша жүйелерін жатқызуға болады - *Paupal (АҚШ)*, *E-Cold (Канада, АҚШ)*, *E-dinar (Малайзия)*, *WebMoney (Ресей)*, *ЯндексДеньги (Ресей)*, *E-port (Ресей)*, *PayCash (Ресей)*, *Rapida (Ресей)*.

Қазіргі кезде қолданылып жүрген электрондық ақша жүйелерінің көпшілігі үшін электрондық ақшаның бір жүйе шеңберінде айналымының тұйық сипаты, сондай-ақ оларды бір рет қана пайдалану мүмкіндігі тән – яғни тауарларына немесе қызметіне электрондық ақшамен ақы төленген тұлға (сатушы), оны өзі қайтадан пайдалана алмайды және де бұл ал электрондық ақшаны оны шығарған тұлғадан нақты ақшаға аударуы тиіс (яғни оларды айырбастауы тиіс).

Толық ұғым болуы үшін электрондық ақшаны шығару және пайдалану тетігінің өзін практикалық мысалда қарастырып көрейік (1 және 2-суреттер).

Электрондық ақшаны сатып алу үшін, клиент (жеке тұлға) Эмитентке ақша жарнасын қолма-қол ақша жарнасы не қолма-қол жасалмайтын жарнамен жүзеге асырады (1). Осыдан кейін, Эмитент электрондық әмиян деп аталатынға¹ нақты ақшаны емес, клиенттен алынған

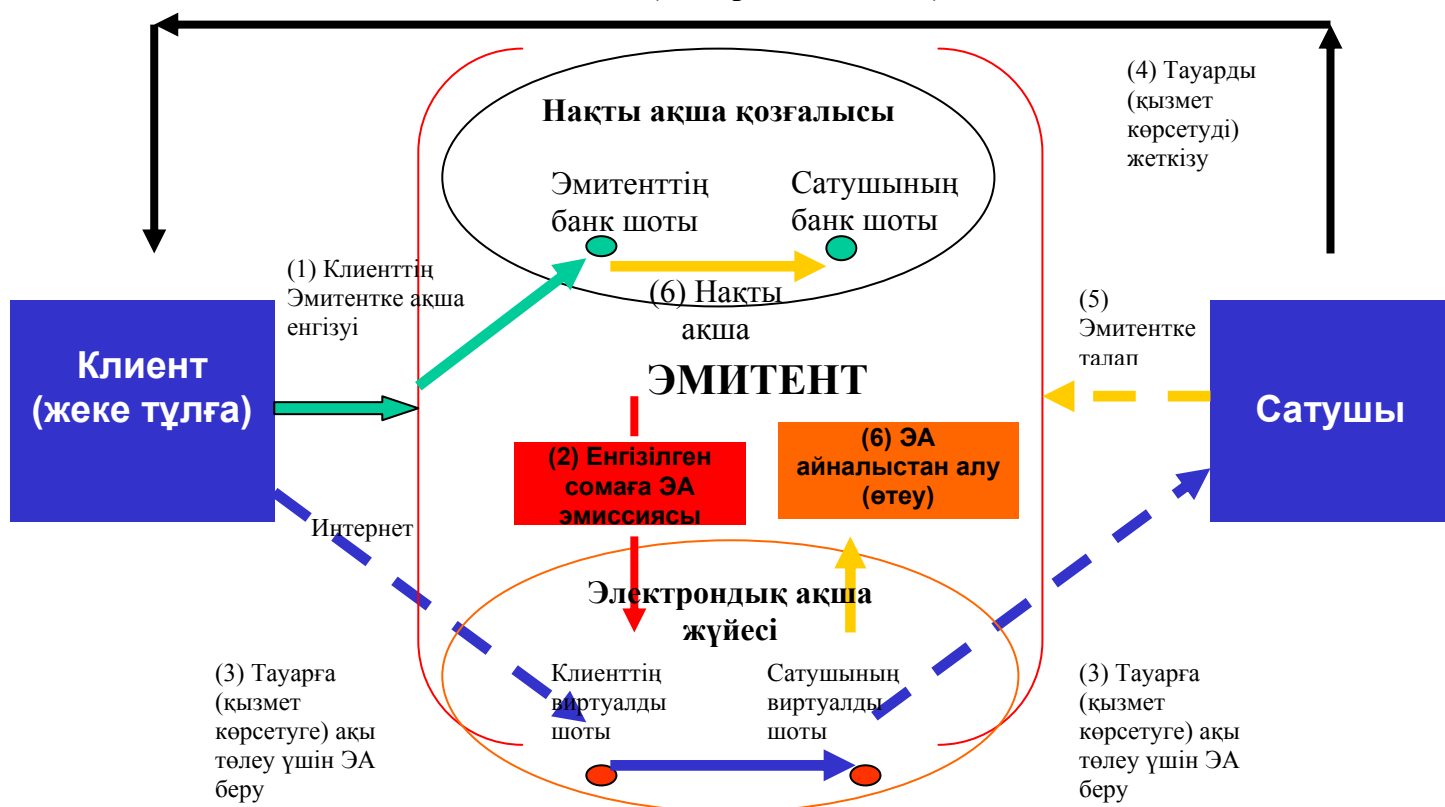
¹ мұнда «электрондық әмиян» дегенді микропроцессорлық (чиптік) карточка, сондай-ақ нақты иеленушінің электрондық ақшасын есепке алуға және сақтауға арналған электрондық ақша жүйесінде ашылатын «виртуалды» шот деп түсіну қажет

ақшаның балама электрондық құнын орналастырады (2). Өзгеше айтқанда, электрондық әмиянға клиент жүргізе алатын операциялар шегінде клиент енгізген ақша құны туралы ақпарат (жазба) енгізіледі. Бұл үдеріс электрондық ақшаны шығару дегенді білдіреді. Бұл ретте электрондық ақшаны сатып алу үшін клиент енгізген ақша банктік өзінде немесе осы электрондық ақшаны шығарған эмитенттің банк шотында қалғанын атап айтқан жөн.

Электрондық әмиян толықтырылған сәттен бастап оның иесі (немесе әмиянға кіруге рұқсаты бар кез келген басқа тұлға) осы электрондық әмияндағы электрондық ақшаны басқара алады. Тауарға немесе қызметке ақы төлеу кезінде сатып алушының электрондық әмиянынан электрондық ақша алынады және Сатушының электрондық әмиянына аударылады (3).

1-сурет.

Электрондық ақшаның «желілік» жүйесінің жұмыс істеу моделі (Интернет негізінде)

Мынадай жағдайды атап айтқымыз келеді, сатып алынатын тауар (қызмет көрсету) үшін ақы төлеуге электрондық ақшаны пайдаланған кезде бір тұлғадан (сатып алушыдан) басқасына (сатушыға) нақты ақша емес, электрондық ақшаны иеленушінің (пайдаланушының) электрондық әмиянына орналастырылған (сақталудағы) осы ақшаның балама құнын беру жүргізіледі. Яғни, сатып алғаны үшін электрондық ақшаны пайдалана отырып ақы төленген сәтте сатушы ақшаның өзін емес, электрондық құнын (осы ақшаның электрондық баламасы) алады, кейін ол оны нақты ақшаны электрондық ақшаға айырбастау үшін тиісті ұйымға өтеуге ұсына алады (эмитент не жүйенің өзге де қатысушысы) (бұл үдеріс 1-суретте 5 және 6 сандарымен, ал 2-суретте – 4 және 5 сандарымен белгіленген).

2-сурет.

Карточкалар базасында электрондық ақша жүйесінің жұмыс істеу моделі (card - based)

Әлемдік практиканы талдау және зерделеу «электрондық ақшаның» құқықтық табиғаты мен экономикалық мәнін неғұрлым толық көрсететін нағыз прогресстік айқындау 2000 жылғы 18 қыркүйекте №2000/46/ЕС Еуропа Одағының Директивасында келтірілгенін көрсетеді. Осы Директиваға сәйкес электрондық ақша эмитентке қойылатын талапты білдіретін:

- (а) электрондық құрылғыда сақталатын;
- (б) эмитент сомасы берілетін ақша құнынан кем емес ақша қаражатын алғаннан кейін эмиссияланатын;
- (в) төлем құралы ретінде эмитенттен басқа институттар қабылдайтын ақша құнын көрсетеді.

Қазіргі кезде ЕО-ның электрондық ақша бойынша Директивасын Еуропалық Одаққа қатысушылардың көбі өзінің ұлттық заңнамасына енгізді. Бұл ретте, жекелеген елдердің заңнамасында аз ғана айырмашылықтар сақталуда, атап айтқанда:

- Германияда электрондық ақша «эмитентке талап нысанында электрондық ақпараттық тасымалдауышта сақталатын, заңды (қабылдануға міндетті) төлем құралы болмастан, төлем құралы ретінде үшінші тұлғалар қабылдайтын ақша құны» ретінде түсіндіріледі;

- Нидерландта неғұрлым кеңірек айқындау пайдаланылады: «электрондық құрылғыдағы ақша құны»;

- Швецияда электрондық ақша «жеке шот болмастан электрондық құрылғыда сақталатын эмитентке қарағанда өзге алушылар төлем құралы ретінде мақұлдаған, эмитенттің міндеттемесін білдіретін ақша құны» ретінде айқындалады;

- Финляндияда «электрондық құрылғыда, тұтынушының басқаруында тұрған ақша сомасы» туралы сөз болады.

Бұрынғы кеңестік кеңестік аумағында екі елде ғана (Белоруссия және Украина) электрондық ақша ұғымы мен заңды мәртебесін бекітетін, сондай-ақ оларды шығару мен пайдалану мәселесін реттейтін нормативтік актілер қабылданды (осы елдердің ұлттық (орталық) банктерінің актілері деңгейінде). Көрсетілген елдерде «электрондық ақша» ұғымы

Еуропалық Одақтың жоғарыда атап көрсетілген Директивасындағы нормалары негізінде айқындалды.

Қазіргі кезде аумағында электрондық ақшаны пайдалануға негізделген көптеген электрондық төлемдер жүйесі жұмыс істеп тұрған Ресей Федерациясында бүгінгі күнге дейін «электрондық ақша» терминінің құқықтық айқындамасы жоқ. Бұл мәселедегі құқықтық айқын еместік осы елдің электрондық ақша жүйесінің операторларын қазіргі кезеңде электрондық ақшаны шығару және пайдалану үшін әр түрлі жасанды құқықтық схемаларды пайдалануға итермелеуде.

Әдетте, электрондық ақшаны қандай да болмасын елде іске асырылған құқықтық модельдерге және қолданылатын заңнамалық шектеулерге байланысты екінші деңгейдегі банктер немесе өзге де жеке ұйымдар эмиссиялауы мүмкін.

Мысалы, Еуропада екінші деңгейдегі банктерге қарағанда реттелуі неғұрлым ырықтандырылған болып табылатын электрондық ақша эмитенттері жеке мәртебе алды (electronic money institutions - EMI). Бұл ретте банктер болып табылмайтын осындай ұйымдардың қызметі лицензиялануға жатады. Сонымен қатар электрондық ақша шығару және олардың қызмет көрсету бойынша қызметті жүзеге асыруға бірқатар пруденциалдық талаптар мен шектеулер заңнама түрінде бекітілді (жарғылық капиталдың ең төменгі мөлшері, электрондық ақшаның иесі-клиенттердің тартылған қаражаттарын орналастыру бойынша шектеулер және т.б.). 2009 жылғы 24 сәуірде ЕуроПарламентте электрондық ақша туралы жаңа Директива қабылданғанын атап айту қажет, ол 2012 жылғы 1 қаңтардан бастап қолданысқа енгізіледі және қолданыстағы №2000/46/ЕС Директиваны ауыстырады. Көрсетілген мерзімге дейін еуроаймақтың барлық елдері жаңа директиваның нормаларын ұлттық заңнамаға кіріктіру бойынша мемлекетішілік рәсімдерді аяқтауы тиіс.

Жаңа директива электрондық ақша жүйелерін дамыту қарқынын арттыру үшін бірқатар қолайлы жағдайлар жасауды, атап айтқанда мыналарды көздейді:

- электрондық ақша эмиссиялаушы ұйымдар үшін жарғылық капитал мөлшеріне қойылатын талаптар (EMI), 1 млн. ЕУРО-дан 350 мың ЕУРО-ға дейін төмендеді, мұның өзі шағын ойыншылардың нарыққа шығуына мүмкіндік береді;

- электрондық ақша эмиссиясы жөніндегі қызметті жүзеге асырудың айрықшалық қағидаты алынып тасталды, яғни электрондық ақша эмитенті сондай-ақ қызметтің басқа түрлерімен және электрондық ақша эмиссиясы мен қызмет көрсетуден басқа өзге де қызмет көрсетулерді ұсынумен айналыса алады.

Үндістанда, Мексикада, Тайванда және Литвада электрондық ақшаны шығару құқығын тек қана банктер пайдаланады, ал АҚШ-та, Канадада, Жапонияда және Малайзияда электрондық ақша эмитенті болуға кімнің құқылы екендігі туралы нақты айқындама жоқ.

Электрондық технологиялардың даму деңгейі барынша жоғары Сингапурда мемлекет электрондық ақша шығаруды және олардың эмиссиясына өз монополиясын енгізуді өзі шешті. Бірқатар ақпараттық агенттіктердің бұрын таратылған хабарламалары бойынша бұл елде электрондық ақша 2008 жылы елдік барлық субъектілері міндетті қабылдау үшін заңды төлем құралы ретінде ресми мәртебе алуға тиіс болатын. Алайда, қазіргі кезде бұл елде осы жобаны іске асыруға қатысты шынайы ақпарат жоқ.

Белоруссияда және Украинада электрондық ақша эмиссиясына тек қана екінші деңгейдегі банктерге және ұлттық валютада ғана рұқсат етіледі. Белоруссияда бүгінгі күні 3 банк әр түрлі жүйелердің электрондық ақшасын эмиссиялайды (Берлио, EasyPay, WebMoney, Трау). 2008 жылы осы банктер электрондық ақшаны пайдалана отырып, 95,0 млн. АҚШ дол. сомасына 2 млн. жуық операциялар жүргізілген 90,0 млн. АҚШ дол. жуық сомаға электрондық ақша эмиссиялады.

Егер Украинаның аумағында заңнамалық деңгейде 5000 грн.¹ астам сомаға электрондық ақшаны пайдалана отырып операциялар жүргізуге рұқсат етілсе, Белоруссияда

¹ Украинаның Ұлттық Банкі нормативтік құқықтық актіні қабылдаған кезде бұл сома доллар баламасында 1000 АҚШ долларын құрады

электрондық ақшамен жүргізілетін операциялардың ең жоғары рұқсат етілетін сомасы 360 АҚШ долларынан (30 базалық шама) аспауы тиіс. Алайда, қазіргі кезде Белоруссияның Ұлттық Банкі заңнамаға көрсетілген шектеуді алып тастауға қатысты өзгерістер енгізуді және иесінің электрондық әмиянында сақтаулы электрондық ақша сомасы 12 000 АҚШ долл. (1000 базалық шама) тең немесе одан асатын болса, электрондық ақша иелерін міндетті түрде бірегейлендірудің енгізілуін жоспарлауда.

Австрияда және Ирландияда электрондық тасымалдауышта сақтауға болатын электрондық ақшаның ең жоғары көлемі тиісінше 2000 және 5000 еуро деңгейінде шектелген.

Қолданылу аясын негізге ала отырып, электрондық ақшаны микротөлемдерге (бірнеше центтен бастап бірнеше АҚШ долларына дейін) қызмет көрсетуге арналған құрал ретінде қараған жөн, бұл үшін дәстүрлі құралдар сирек қолданылады не барлық уақытта бірдей қолайлы емес және экономикалық тиімді болып табылмайды. Осы тұрғыдан алғанда электрондық ақша қолма-қол ақшаға (банкноталарға және монеталарға) бәсекелес болады.

Қазіргі кезде электрондық ақша мынадай салаларда пайдаланылады:

1. Интернет сауда (аздаған сомаға онлайндық сатып алуға қызмет көрсету). Бұл қазіргі кезде әлемнің көптеген елдерінде электрондық ақшаны қолданудың негізгі аясы. Соңғы жылдары Интернет ортада цифрлық тауарлар және қызмет көрсету (ақпаратты, электрондық кітапты, бағдарламаларды, музыка, фильмдер сатып алу, ақылы Интернет беттерге, онлайндық ойындарға кіру, тотализаторларға, ұтыс ойындарына және аукциондарға қатысу, әртүрлі басқа да интернет-сервистер) нарығы деп аталатын нарықтық қарқынды дамуымен бірге «желілік» электрондық ақшаны ендірудің және пайдаланудың маңыздылығы мен тұтынушылардың қажеттілігі айтарлықтай өсті.

2. Қызмет көрсету негізінен қолма-қол ақшамен қамтамасыз етілетін ұсақ бөлшек сауда, яғни экономиканың дәстүрлі секторында ұсақ сомаларға сауда операцияларын жүргізу («электрондық әмиян» қызметін атқаратын микропроцессорлық карточкаларды пайдалану). Төлем карточкаларын қолданудан айырмашылығы электрондық әмияндарды пайдалана отырып операциялар жүргізу кезінде карточканы ұстаушының банк шотында жеткілікті ақша сомасының болуын тексеру мақсатында банк шотына хабарласу талап етілмейді және төлем офлайн режимінде жүзеге асырылады (ақша сомасы туралы ақпарат әмиянның өзіндегі чиптің жадында болады), мұның өзі ұсақ сомадағы төлемдерді тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Бұл технология, телекоммуникация нашар дамыған жағдайларда, әсіресе, Қазақстанның сапалы әрі тұрақты байланыс жоқ шалғай аймақтарында бөлшек сауда саласында қолма-қол жасалмайтын төлемдерді жүзеге асыру үшін ең озық экономикалық тиімді шешім болар еді.

Қазіргі кезде әлемдегі барлық елдердегі сияқты Қазақстанда Интернеттің және мобильдік индустрияның енуі және бұдан әрі дамуына байланысты цифрлық тауарлар нарығы қарқындап дамуда. Электрондық ақшаның заңнамалық бекітілген құқықтық мәртебесінің болмауы және осы мәселедегі нормативтік айқындылықтың болмауы, «электрондық ақшаны» пайдалануға негізделген және Интернет пен өзге де электрондық жүйелер арқылы тауарларды және қызмет көрсетулерді сатып алу бойынша онлайн операцияларын тиімді жүргізуге және қызмет көрсетуге арналған жаңа мамандандырылған электрондық төлем жүйелерінің Қазақстанда пайда болуын және дамуын тежейтіні сөзсіз.

Қазақстанның Ұлттық Банкі Қазақстан аумағында электрондық ақшаны эмиссиялау және пайдалану үшін құқықтық жағдайлар жасау мақсатында қазіргі кезде тиісті нормативтік құқықтық базаны әзірлеу және қалыптастыру бойынша жұмыс жүргізуде. Қазіргі кезде электрондық ақша мәселелері бойынша тиісті заң жобасы дайындалды және мүдделі мемлекеттік органдармен және нарық субъектілерімен келісу сатысында. Осы заң жобасы мынадай заңнамалық толықтырулар енгізуді көздейді:

1) «Ақша төлемі мен аударымы туралы» Қазақстан Республикасының Заңына «электрондық ақша» ұғымын, оларды пайдалана отырып төлемдерді жүзеге асыру тәртібін енгізуге, сондай-ақ «электрондық ақша» эмитенттері мен иелерінің электрондық ақшаны

шығару, пайдалану және өтеуге қабылдау кезіндегі құқықтары мен міндеттерін бекіту бөлігіне қатысты. Бұл ретте арнайы норманы бекіту болжанып отыр, оған сәйкес төлем жасаушының «электрондық ақшаны» қолдану кезіндегі ақша міндеттемесінің орындалуы пайдасына осы төлем жасалып отырған тұлғаның «электрондық ақшаны» алу сәтінде жүзеге асырылады, бұл «электрондық ақшаның» айрықша қасиеттеріне негізделген;

2) «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қазақстанның аумағында «электрондық ақшаны» шығару, сату, пайдалану және өтеу тәртібін белгілеу жөніндегі құзыретін (өкілеттіктерін) айқындау бөлігіне қатысты;

3) «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына екінші деңгейдегі банктерге электрондық ақша эмиссиясына және «электрондық ақшаға» қызмет көрсету бойынша операцияларды жүргізуге құқық беру бөлігіне қатысты.

Қорыта айтқанда, қазіргі заманғы нарық «виртуалдану» үстінде. Материалдық емес тауар ағындары – ақпараттық өнімдер қозғалысы және ақпараттық қызмет көрсету – электрондық кеңістікке ұмтылуда, мұның өзі тауарлар мен қызмет көрсетудің осы түрлері үшін тиімділікті күрт арттырады. Қазақстанда орта және ұзақ мерзімді болашақта электрондық ақшаға сұраныс және нарықтың оған объективті қажеттілігі, ең алдымен Интернеттің және мобильдік байланыстың өз мүмкіндіктеріне тікелей байланысты цифрлық тауарлар мен өзге де қызмет көрсетулер нарығын дамыту (кіру және белгілі бір ақпарат алу үшін ақы төлеу) есебінен өсетін болады.

Сондай-ақ бұл мақала электрондық ақша мәселелеріне арналған жарияланымдар сериясын ашатын мақала екендігін атап айтқымыз келеді. Онда «электрондық ақша» ұғымының табиғаты және оны айқындау тәсілдері, электрондық ақша түрлері (жіктемесі), электрондық ақша жүйесінің жұмыс істеуінің теориялық және практикалық аспектілері туралы сөз болды, сондай-ақ осы мәселе бойынша халықаралық тәжірибе келтірілді. Келесі мақала электрондық ақшаны құқықтық реттеудің қазақстандық моделі қандай болуы тиіс және ол қандай критерийлер мен талаптарға сәйкес келуі тиіс екендігі туралы мәселелерді талқылауға арналады.

REIT жылжымайтын мүлік қорлары

Осипов И.В., Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Зерттеу және статистика департаментінің сарапшысы

Қазақстан Республикасының қаржы секторының дағдарыстан кейінгі кезеңдегі дамуы кезінде жинақ ақша тартудың, атап айтқанда жылжымайтын мүлік қорлары (REIT) сияқты институттары арқылы, балама көздерінің тізбесін кеңейту бойынша жұмысты жандандыруға назар аударылатын болады. REIT нені білдіретінін және Қазақстандағы осындай қорлардың даму перспективалары қандай екенін түсіндіру әрекеттері осы бапта берілген.

REIT «real estate investment trust» деген ағылшын сөздерінің аббревиатурасы болып табылады және бұл «жылжымайтын мүліктің инвестициялық трасты» деп аударылады. Қорлардың осы моделі АҚШ-та 100 жыл бұрын қалыптастырылған және инвестициялық қорлардың ескі түрлерінің бірі болып табылады. Осындай қорлар АҚШ-та 1880 жылы қалыптаса бастады және олардың басты артықшылығы қосарланған салық салудың болмауы болды, яғни қорлар пайдаға корпоративтік салық төлеген жоқ, салықты табыс алған инвестор төледі.

1930 жылғы Ұлы Депрессия толқынында қорлар салық жеңілдіктеріне айырылды, бұл осы нарықтың дамуын тежеді. Алайда, 50-60 жылдары жылжымайтын мүлікке өсіп отырған сұранысқа жауап ретінде 1960 жылы АҚШ-та REIT ұғымы заңды түрде бекітілді және жеңілдікпен салық салу нормалары енгізілді. Осы шара ұжымдық инвестициялар нарығын қайтадан жандандырды, бұл көптеген жеке тұлғаларға, оның ішінде ұсақ инвесторларға жылжымайтын мүлікке қаражат салуға мүмкіндік берді. Сонымен қатар корпоративтік салық бойынша салық жеңілдігін алу үшін REIT өз пайдасының кемінде 95% пайшыларға төлеуі тиіс болды.

1993 жылы АҚШ-та зейнетақы қорларына өз активтерін REIT-қа салуға рұқсат етті, ал 1999 жылы заң қабылданды, соның нәтижесінде REIT-қа жылжымайтын мүлікті жалдаушыға әлеуметтік қызметтер ұсыну үшін еншілес компаниялар құруға рұқсат етілді, бұл REIT инвестициялық қызметінің шеңберінен ерте шықты. Осылайша, басқарылатын REIT жылжымайтын мүлікті жалға алған кезде қызмет көрсету деңгейі айтарлықтай өсті. 2001 жылдан бастап REIT акциялары америка бағалы қағаздар нарығы қызметінің жетекші көрсеткіштерінің бірі S&P500 индексінің есебіне кірді.

Тұтастай алғанда REIT қорларын үш негізгі топқа бөлуге болады: жылжымайтын мүлік қорлары, ипотекалық қорлар және алғашқы аталған екеуінің қасиеттерінен тұратын гибридік қорлар. Ипотекалық қорлар өз активтерін тұрғын үй және коммерциялық жылжымайтын мүлікті қаржыландыру үшін әр түрлі ипотекалық өнімге салады және ипотекалық кредит бойынша пайыздар есебінен жұмыс істейді. Жылжымайтын мүлік қорлары, атынан біліп отырғандай, өз активтерін жылжымайтын мүлік объектілеріне салады. Бұл жерде пайшының мүддесі мынадай екі құрамдас бөліктен тұрады: жылжымайтын мүлікті жалға беруден алынған кіріс және жылжымайтын мүлік құнның өсуінен алынған кіріс. Негізінен, әңгіме REIT туралы болған кезде, басым түрде көп болуына байланысты жылжымайтын мүлік қорлары деп түсінеміз.

Қазіргі кезде жылжымайтын мүлік қорлары сақтандыру компанияларының, зейнетақы қорларының, қайырымдылық қорларының, өзара қорлардың және жеке тұлғалардың инвестициялары үшін объектілер болып табылады және әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, жылжымайтын мүлік қорлары кірістілігінің деңгейі әдетте облигациялар қорларының кірістілігінен асып түседі. Жылжымайтын мүлік қорлары жоғары деңгейдегі тәуекел бар инвестициялардың консервативтік объектісі бола отырып, сонымен қатар ұзақ мерзімді кезеңде облигациялармен салыстырғанда жоғары кірістілікті қамтамасыз етеді. Олар сондай-ақ инвестициялық портфельді оңтайландыру және тәуекелдерді әртараптандыру

үшін жақсы мүмкіндік береді, себебі олардың акцияларының динамикасы әдетте қор нарығы қозғалысының жалпы бағытына сай келмейді.

Осылайша, REIT дәстүрлі түрде акциялардан және облигациялардан тұратын портфельдің құрылымын ағымдағы кірісінің жоғары деңгейі бар инвесторларды тарта отырып және капиталдың қалыпты түрде ұзақ мерзімі өсуі мүмкіндігімен жақсартуға мүмкіндік жасайды. Осымен қатар, олар инфляциядан да қорғайды, себебі қорлардың кірістерінің негізгі көзі – жалдау ақысының әдетті баға деңгейінің жалпы деңгейінің өсуімен қатар өсуге қарай үрдісі бар.

Шындығында, REIT-қа қаражат салу мүлдем тәуекелсіз болып табылмайды. Осы қорлар үшін басты проблема жылжымайтын мүлік нарығындағы жаппай құлдырау болуы мүмкін, бұл REIT қорларының бағалы қағаздарын ұстаушылар үшін күрделі шығындарға әкеп соғады.

Қазақстанға қатысты айтатын болсақ, бұл жерде жылжымайтын мүлік қорларының туындау үдерісінің басталуы 2006 жылы басталды, ол кезде заңнамалық базаға тиісті өзгертулер енгізілді, бұл осы инвестициялау түрінде жол ашты.

2006 жылы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне тұрғын үйдің жалға берілетін секторын дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 7 шілдедегі № 182 Заңымен «Инвестициялық қорлар туралы» Заңға түзетулер енгізілді, олар оны «жылжымайтын мүлік қоры» ұғымымен толықтырды және оларға қойылатын негізгі талаптарды айқындады.

Осы заңға сүйенсек, жылжымайтын мүлік қоры – қызметінің айрықша түрі акционерлердің оның акцияларын төлеу үшін қосқан ақшаны, сондай-ақ осындай инвестициялау нәтижесінде алынған активтерді жылжымайтын мүлікке және заңмен өзге де рұқсат берілген мүлікке жинақтау мен инвестициялау болып табылатын акционерлік инвестициялық қор.

Қордың атында «жылжымайтын мүлік қоры» деген сөздердің болуы міндетті, ал оның активтері үйлерден және ғимараттардан, жер учаскелерінен жылжымайтын мүлікке қызмет көрсету үшін қажетті мүкәммалдан және негізгі құрал-жабдықтан, ақша мен қаржы құралдарынан тұруы тиіс. Активтердің құрамында құрылысқа, жылжымайтын мүліктің қайта құрылатын объектілеріне, жобалау-сметалық құжаттамаға үлеспен қатысу шарттарына туындайтын талап ету құқықтары болмауы тиіс. Қордың активтерін мүлікке (бағалы қағаздармен ақшаны қоспағанда) инвестициялау кезінде мүлікті тәуелсіз бағалаушы міндетті түрде бағалауы тиіс.

Қор жылына кемінде бір рет өзінің акцияларын ұстаушыларға дивидендтер төлеуі тиіс, бұл ретте дивидендтер төлеуге қордың таба кірісінің кемінде 90% жұмсалады. Жылжымайтын мүлік қорлары сатып алынған мүлікке қызмет көрсететін еншілес ұйымдарын құруға құқылы. Бұл ретте қордың таза активтерінің кемінде 80% жылжымайтын мүлікте болуы тиіс және қорлардың инвестициялық кірісінің кемінде 50% жылжымайтын мүлікті жалға беруден алынған кірістер құруы тиіс.

Алайда Қазақстанда тиісті заңнамалық базаның құрылғанына қарамастан, REIT қорлары тиісті дәрежеде дамымай отыр. Тұрғын үй және коммерциялық жылжымайтын мүлік объектілеріндегі меншіктеу құқықтарының көп болуы және одан айырылмау ниеті, сондай-ақ «ұзақ» ақшаның болмауы осы инвестициялау түрін қалыптастыру кезінде тежеуші жағдай болуы мүмкін. Сонымен қатар Қазақстандағы REIT қорларына құрылыс салумен айналысуға және аяқталмаған объектілерге қаражат салуға тыйым салынған, бұған тәуекелдерді төмендету және инвесторлардың қаражатын қорғалуын қамтамасыз ету қажеттілігі себепші болды. Сонымен қатар құрылыс саласының рецессиясы және жылжымайтын мүлік бағаларының төмендеуі жағдайында, тура осы кезде тұрғын үй және коммерциялық жылжымайтын мүлік объектілерін сатып алу бойынша қызметті жандандыру үшін қолайлы уақыт келді.

Қазақстандағы жылжымайтын мүлік нарығы дағдарысының салдары жылжымайтын мүлік бағаларының аймағына қатысты 30-60% төмендеуіне, тұрғын үй объектілері,

құрылысын кредиттеудің және ипотеканың қысқаруына, әзірлеу сатысындағы мастер-жоспардың немесе жер учаскесін сатып алу жобаларының 90% жуығы «тоқтата тұруға» алып келді. Тұрғын үй және коммерциялық жылжымайтын мүлік объектілерін салу тоқтатылды, құрылыс секторы және жылжымайтын мүлік сатып алуды белсенді кредиттеген банктердің несие портфелі нашарлады.

Нарықтың өз бетінше қалпына келуге қабілетсіз болуы осы салаға мемлекеттік қолдау көрсету қажеттілігіне себепші болды. Осы жағдайларда мемлекет құрылыс объектілерін қаржыландыру үшін екінші деңгейдегі банктер арқылы 95 млрд. теңге, ипотекалық заемдарды қаржыландыру үшін 120 млрд. теңге, тұрғын үй құрылысын аяқтау үшін «Самұрық-Қазына» жылжымайтын мүлік қоры» АҚ арқылы 240 млрд. теңге бөлді.

Жылжымайтын мүлік нарығына жаңа құрылым, «Самұрық-Қазына» ҰОҚ еншілес кәсіпорны «Самұрық-Қазына» жылжымайтын мүлік қоры» АҚ (бұдан әрі – Қор) шығуы барынша қызықты болып табылады. 2009 жылғы наурызда құрылған Қордың қызметінің негізгі бағыттары мыналар болып табылады: аяқталған және салынып жатқан тұрғын үй құрылысындағы тұрғын үй және тұрғын үйге жатпайтын үй-жайларды сатып алу; жылжымайтын мүлікті тиімді басқаруды қамтамасыз ету; жылжымайтын мүлік нарығындағы проблемаларды шешу жөніндегі шаралардың мониторингі.

Қордың басты мақсаты, бұл реттелетін және әділ құны бойынша одан кейін сатып алу құқығымен жалдау институтын дамыту арқылы Қазақстан халқы үшін тұрғын үйдің қол жетімділігін қамтамасыз ету.

Қор осы кезде Алматы, Астана қалаларындағы және Алматы облысындағы құрылысы аяқталмаған объектілердің құрылысын аяқтау бойынша жұмыс жүргізуде. Сатып алынған тұрғын үй кешенінде жылжымайтын мүлікті өткізу әдістері мынадай: тікелей сату; меншіктеу құқығы өткізілмей ұзақ мерзімді жалдау; кейіннен сатып ала отырып жалдау. Пәтерлерді тікелей сатып алу Қордың қысқа мерзімді өтімділігін ұстап тұру қажеттілігі болған жағдайда пайдаланылады, меншіктеу құқығы өткізілмей ұзақ мерзімді жалдау әлеуметтік топтың шағын форматты тұрғын үйіне қатысты қолданылады, кейіннен сатып ала отырып 15 жыл мерзімге жалдау эконом және бизнес – класс сегментінің тұрғын үйлеріне арналған. Бұл ретте тұрғын үйді жалдау нарықтық бағадан арзан болады, ал кейіннен сатып алынатын тұрғын үй бойынша жалдау төлемдері пәтердің құнын өтеу есебіне жұмсалады.

Қоры 2009-2011 жылдары барлық объектілердің құрылысын аяқтауды және осы тұрғын үйді тиімді басқаруға көшуді, 2012-2015 жылдары жаңа объектілерге инвестициялауды жүзеге асыруды және Қазақстандықтардың тұрғын үймен қамтамасыз етілуін жан басына шаққанда 25 шаршы метр нормасына дейін жеткізуді, 2016-2020 жылдары Қор базасында әртараптандырылған қаржыландыру көздері бар инвестициялық және басқарушы компания кіретін холдинг құруды және жекешелендіру рәсіміне көшу мүмкіндігін жоспарлап отыр.

Шын мәнінде Қорды тұрғын үйді жалдау нарығындағы, қызметі жалпы алғанда REIT қорларының жұмыс қағидаттарымен айтарлықтай ұқсас нақты бірінші ойыншы ретінде қарастыруға болады. REIT-тан айтарлықтай айырмашылығы Қордың құрылыспен айналысу мүмкіндігі, сондай-ақ Қорға бөлінген қаржы ресурстарын өтеу үшін тұрғын үйді сатудан және жалдаудан алынған капиталды мемлекетке қайтару қажеттілігі бар.

Қордың әлеуметтік топтың жалға берілетін, сатылмайтын тұрғын үйлерін басқару қажеттілігі болатынын ескере отырып, осы жобаның жұмыс істеу мерзімінің шектеусіз ұзақ уақытқа созылады деп болжауға болады, ал аяқталмаған құрылыс объектілері әлі де біршама көп болғандықтан, Қор қызметінің ауқымы кең болып қалады.

Сондықтан заңнамаға белгілі бір түзетулер, оның ішінде жалдаушы және жалға беруші арасындағы өзара қарым-қатынастарға, Қордың акциялар шығаруына және Қазақстан қор биржасынан листинг алуға қатысты түзетулер енгізу кезінде, Қордың қаржылық әлеуметін айтарлықтай өсіруге, мемлекеттің Қорға қатысуы гарант болып табылатын жеке инвесторларды тартуға болады, бұл өз кезегінде республикадағы жалдайтын тұрғын үй

нарығын дамытуға күшті серпін береді және Қазақстандағы REIT қорларының қызметін жандандыру үшін мысал және ынталандыру болады.

Ақпарат көздері: www.investika.ru, www.kazproperty.kz, www.kase.kz, www.rfca.kz

Салымдарды кепілдендіру

Е.Қ.Оразбаев, Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Жамбыл филиалы экономикалық талдау және статистика бөлімінің бастығы

Банк жүйесінде тұрақты қаржыландыру көздерінің болуы оның тиімді, нәтижелі қызмет етуіне және қоғамның сенімінен шығып қолдау табуына тікелей байланысы бар деп айтсақ артық болмас. Кез келген мемлекеттің салымдарды кепілдендіру (сақтандыру) жүйесі халық салымдарының сақталуы бөлігінде банк жүйесінің тұрақтылығы мен сенімділігінің негізгі көрсеткіші болып табылады.

Халық салымдарын жаппай сақтандырудың қорын ТМД республикаларының арасында алғашқы болып 1998 жылы Украина мемлекеті ұйымдастырды. Араға бір жыл салып 1999 жылы біздің мемлекетімізде банк мәжбүрлі түрде таратылған жағдайда депозиттердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, сондай-ақ Қазақстан Республикасының қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуге жәрдемдесу мақсатымен «Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» акционерлік қоғамы (бұдан әрі-Қор) құрды. Қордың бірден бір акционері және жоғарғы басқару органы Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі болып табылады. Қордың негізгі міндеттері қатысушы банк мәжбүрлі түрде таратылған жағдайда салымшыларға кепілдік берілген өтемді төлеу, кепілдік берілген өтемді төлеуге арналған арнайы резерв қалыптастыру болатындығы айқындалған.

Мемлекетіміздегі салымдарды кепілдендіру жүйесінің жұмысы оның құрылған кезінен бастап қаржы нарығының дамуы үшін өзінің оң үлесін тигізіп жатыр. Республикамызда 2000-2008 жылдар аралығында халық салымдарының көрсеткіші резидент еместер шоттарын, ағымдағы шоттарды есепке алғанда 55 млрд. теңгеден 1500,0 млрд. теңгеге дейін 27,3 есе көбейді (диаграмма №1). Салымдар көлемінің өсуінің себебі халықтың банк жүйесіне сенімінің артуында, яғни бұрын халық жинаған ақшасын жаппай қолда ұстаса, қазір ұйымдасқан күйде депозиттерге сақтауға көшті. Сонымен бірге біздің республикамызда депозиттерді ұзақ мерзімге салу дәстүрге айналып келеді, бұл жағдай да халықтың банктерге деген сенімінің артқандығының тағы да бір дәлелі.

диаграмма №1

Өткен жылы біздің республикамыздың басым бағыттарының бірі – жаһандық қаржы дағдарысының салдарынан болған мемлекетіміздегі экономикалық тұрақсыздықтарды тұрақтандыру мен халықтың неғұрлым әлсіз топтарын қорғау жөнінде мемлекеттік шаралардың қабылдануы болды. Экономикалық дағдарыстар кезеңдерінде депозиттерге кепілдік беру жүйесінің рөлі едәуір өсе түсетінін халықаралық тәжірибе талай рет дәлелдеген болатын.

Банк таратылған жағдайда салымшылардың мүддесін қорғау жөніндегі өзінің негізгі міндетін орындай отырып, депозиттерге кепілдік беру жүйесі салымшылардың сеніміне ие болып және банк жүйесі үшін жұмыстың неғұрлым тұрақты жағдайын жасап жатыр. Қаржылық тұрақсыздық кезеңінде халықтың отандық банк жүйесіне деген сенімін арттыру үшін бірқатар шаралар қабылданды. Олардың негізгілері: жеке тұлғалардың депозиттерінің кепілдендірілген өтем сомасын көбейту мүмкіншіліктері қарастырылды, сондай-ақ Қордың жарғылық капиталын бір жүз миллиард теңгеге дейін ұлғайту ісін атап айтса болады.

Өткен жылы депозиттерге кепілдік беру жүйесі 3 жаңа қатысушымен («Метрокомбанк» АҚ, «Астана Финанс» АҚ, «Шинхан Банк Қазақстан» АҚ) толығып, 2009 жылғы 1 маусымдағы жағдай бойынша қатысушылар тізімі 36 банкті құрап отыр.

Қазіргі таңда қаржы секторында алдағы жылдардағыдай қарқынды өсу көрініс бермейді, себебі оған әлемдегі экономикалық дағдарыс өз септігін тигізген болатын, алайда экономиканы тұрақтандыруға бағытталған мемлекет тарапынан қабылданған оң және тиімді шешімдердің арқасында отанымыздың қаржы жүйесі қандай да бір тұрақтылыққа ие болды. Мәселен, екінші деңгейдегі банктерге салынған жеке тұлғалар депозиттерінің жалпы сомасы 2008 жыл ішінде 3,6%-ға өсті, банкті мәжбүрлеп таратудың бір де бір оқиғасы орын алған жоқ, ал бұл өз кезегінде Қордың да қаржылық позициясын күшейтуге жәрдемдесті. Қор өз құзіреттілігінде, көрсетілген заңның шеңберінде депозиттерге кепілдік беру және салымшыларға кепілдік берілген өтем төлеу ісіне қатысты негізгі қағидаттар мен ережелер бойынша жұмысын жалғастырып келеді.

Депозиттерге міндетті кепілдік беру жүйесіне қатысушы банк 2012 жылғы 1 қаңтарға дейінгі кезеңде мәжбүрлеп таратылған жағдайда депозиттерге міндетті кепілдік беруді жүзеге асыратын ұйым депозиторларға - жеке тұлғаларға кепілдік берілетін депозиттер бойынша кепілдік берілген өтемді депозит бойынша есептеп шығарылмаған сыйақысыз депозит бойынша қалдық сомасында, 5 млн. теңге (2012 жылғы 1 қаңтардан кейін 1 млн. теңге) мөлшерінде төлейді. Ал жеке тұлғаның қалған депозитінің сомасы мен оған есептеп шығарылған сыйақы мөлшері таратылып жатқан банктің тарату комиссиясымен құрылған кезектілікке сәйкес қайтарылады. Мысал үшін мәжбүрлеп таратылған «Көмірбанк» ЖАҚ, «Наурыз Банк Қазақстан» АҚ, «Валют-Транзит Банк» АҚ салымшыларына кепілдік берілген өтем төленді, қордың зардап шеккен салымшыларға төлеген ақшасының сомасы 16 миллиард теңге болды.

Бүгінгі таңда, заман талабына сай халық өздерінің құқықтарынан хабардар болуы аса қажет. Сондықтан депозиттерге кепілдік беру жүйесінің қызметін реттеп отыратын заңнамалық және нормативтік-құқықтық актілермен танысқыңыз, сондай-ақ басқа да қажетті ақпарат алғыларыңыз келсе интернет байланысына кіріп, Қордың www.kdif.kz сайтына қосылсаңыз болады.

Осы Қор ашылғаннан бері Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру жүйесі отанымызға әлемдік тәжірибенің таңдаулы жетістіктерін енгізіп, халықаралық стандарттарға сай болу мақсатында айтулы қадамдар жасап, одан әрі шыңдала түсуде.

Мемлекеттік тілде іс қағаздарын жүргізу – бүгінгі күн талабы

Құланбаева А.Қ., «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Павлодар филиалының аудармашы

«Арысы Асан қайғыдан ұласқан, сосын Абай асқақтатқан, Ахмет, Қаныш, Мұхтар, Ғабиттер көркемдік биікке көтерген, берісі Қасым, Мұқағали, Әбиштер шеберлендіре түскен түркі әлеміндегі ең бай, ең көркем, ең таза тіліміз...» (Ө. Айтбайұлы) – ең басты байлығымыз. Оны шын мәнінде мемлекеттік тіл етіп орнықтыру – Ата Заңымыздың талабы, Тіл Заңының талабы.

Өркениетті елдер мемлекеттік тілін ту етіп көтереді. Мемлекеттік тіл елдің халқын біріктіру қызметін атқару үшін қуатты тіл болуы керек. Бұл тілді баршаның үйрену, ұғыса білу қажеттігі туындап отыр. Сондықтан да қазақ тілі өз елінде басқару тіліне, кеңсе тіліне, жаппай түсінісу тіліне айналуы керек.

Тілді дамыту үшін қажетті жағдай жасау, тілді үйрену курстарын ұйымдастыру, қызметкерлердің сабаққа қатысуын қадағалау, білім деңгейлерін тексеру, т.б. – іс қағаздарын мемлекеттік тілде жүргізу жолында жасалатын игі қадам. Бұған атсалысу – мемлекеттік басқару органдары, ұйымдар мен мекемелер, кәсіпорындар басшыларының басты парызы.

Мемлекеттік тіл мәселесі – бүгінгі күні барша мекемелерге тән өзекті де ортақ проблема. Мемлекеттік тілдің аясын кеңейту жолдарының бірі мекемелерде, кәсіпорындар мен ұйымдарда іс қағаздарын мемлекеттік тілде жүргізу. Мекемедегі әр маман мемлекеттік тілде өз жұмысын атқаруы тиіс. Бұл – бүгінгі күннің талабы.

Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес Павлодар облысы 2007 жылы іс қағаздарын мемлекеттік тілге көшіруді аяқтауы тиіс еді. Павлодар облысы әкімдігінің “Іс жүргізуді мемлекеттік тілге көшіруді аяқтау туралы” 2007 жылғы 30 наурыздағы № 89/4 қаулысына сәйкес Павлодар облысы іс қағаздарын мемлекеттік тілде жүргізуге көшті. Ұлттық Банктің Павлодар филиалы мемлекеттік мекеме болғанына және Павлодар облысының аумағында орналасқанына байланысты, 2008 жылдан бастап іс қағаздарын тіл заңнамасының талаптарына сәйкес мемлекеттік тілде жүргізе бастады.

Бірақ бұған дейін филиалда іс қағаздарын мемлекеттік тілге кезең-кезеңімен көшіру мақсатында бірнеше жыл дайындық жұмыстары жүргізілді. Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру жөніндегі Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкінде мемлекеттік тілді дамытудың бағдарламасына сәйкес Павлодар филиалында іс қағаздарын мемлекеттік тілге кезең-кезеңімен көшіру кестесі бекітілді. Бұл кестеге сәйкес филиал бөлімшелері 2005-2007 жыл аралығында өз құжаттарын мемлекеттік тілге көшіру бағытында тиісті жұмыс жасады. Филиал бөлімшелері алдына қойылған мақсат жыл сайын мемлекеттік тілдегі құжат санын көбейту болды. Іс қағаздарын мемлекеттік тілге аударуды аудармашыға жүктеп қоюмен тіл мәселесі шешілмейді. Мемлекеттік тілге көшу үшін ұжымдағы қызметкерлердің бәрінің де сол тілді меңгеруі шарт. Сондықтан да әрбір қызметкер алдына өздігінен құжаттарды мемлекеттік тілде дайындау талабы қойылды. Сөйтіп, құжаттарды әзірлеумен айналысатын қызметкерлердің барлығы филиалда ұйымдастырылған қазақ тілі курстарына қатысты. Баға ұсыныстарын сұрату тәсілімен қазақ тілі оқытушысы таңдалды. Оқытушымен жасалған шарт негізінде филиал қызметкерлері тілді білу деңгейлеріне қарай бастауыш, жалғастырушы, тереңдетіп оқыту топтарында оқыды. Қазақ тілін банк терминологиясын пайдалана отырып тереңдетіп оқыту, арнайы терминдер мен хат жазысудың негізгі нысандарын пайдалана отырып іскерлік хат жазысу курстарына қатысты, жеделдетілген тілді оқыту бағдарламасы бойынша оқыды және «Мемлекеттік тілде іс қағаздарын жүргізу» курсына қатысты. Курс тыңдаушылары алған білімдерін өз жұмыстарында қолданып отыруға тырысты. Оқыту нәтижелері бойынша мемлекеттік тілді оқыту тиімділігіне талдау тоқсан сайын филиал басшылығына ұсынылды.

Мемлекеттік тіл мәртебесін арттыру мақсатында филиалда аптаның әр сәрсенбісі «Мемлекеттік тіл күні» болып белгіленді. Бөлім бастықтары мен мамандары аптаның осы күні жұмыстарына қатысты термин сөздерді оқып - білу бойынша қосымша жұмыс жасады. Филиал аудармашысы бұл шара аясында барлық бөлімдерге қазақ тілін дамытуға арналған белгілі бір тақырыпта материалдар ұсынып, тиісті тапсырмалар беріп, жазба жұмыстарын жүргізіп, қателермен жұмыс жасап отырды. Жұмыс бабында пайдалану үшін іс жүргізуде жиі кездесетін термин сөздерді, сөз тіркестерін, бұрыштамаларды, сондай-ақ Мемлекеттік терминологиялық комиссия бекіткен терминдерді ұсынып отырды.

Филиалда сонымен қатар қызметкерлердің өздігінен тілді үйренуі үшін де қажетті жағдай жасалған. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі ұсынған арнайы сөздігі бар қазақ тіліне қашықтықтан оқытудың «MyEDu» бағдарламасы әр маманның дербес компьютеріне орнатылған. Филиал бөлімшелері Ұлттық Банк шығарған сөздіктермен, облыстық тілдерді дамыту басқармасы табыс еткен түсіндірме, синонимдер, тұрақты сөз тіркестері, т.б. сөздіктермен, сондай-ақ ҚР Ұлттық Банкі бекіткен мемлекеттік тілдегі шаблондармен, үлгі нысандармен қамтамасыз етілген.

Бүгінгі күні филиал бөлімшелері ҚР ҰБ Директорлар кеңесінің 2009 жылғы 26 наурыздағы №81 қаулысымен бекітілген Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру жөніндегі Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің 2009-2010 жылдарға арналған іс-шаралар жоспарына сәйкес жұмыс жүргізуде. Филиал бөлімшелерінің қызметкерлері жоспар мен лауазымдық нұсқаулықтарына сәйкес құжаттарды өздігінен мемлекеттік тілде әзірлеуді жүзеге асырады.

Облыстық «Сарыарқа самалы» газетінде тіл жанашыры Ульян Мақұл: «басшының ықпалы мен талабы болса, ... немесе мекеме басшысы қолға алса ғана тілдің бағы жанады, - деп жазғандай, Ұлттық Банктің Павлодар филиалында мемлекеттік тіл мәселесі филиал басшылығы тарапынан қатаң бақылауға алынған.

Тілдерді қолдану мен дамытудың мемлекеттік бағдарламасының филиалда іске асырылуы, іс қағаздарының мемлекеттік тілде жүргізілуі бойынша мәселелер тұрақты түрде директор жанындағы мәжілістерде қаралады. Филиал директорының хаттамалық тапсырмаларына сәйкес шығыс құжаттардың тіл заңнамасына сәйкес мемлекеттік немесе екі тілде дайындалуы қамтамасыз етіліп, ішкі құжаттар мен өзара хат алмасу мемлекеттік тілде жүргізіледі. Бұл ретте мемлекеттік тілде әзірленген құжат міндетті түрде аудармашыға тексеру үшін ұсынылып отырады. Аудармашының бастапқы кезеңдегі міндеті орыс тілінен мемлекеттік тілге құжаттарды аудару болса, бүгінгі күнгі міндеті - бөлімшелер өздігінен мемлекеттік тілде дайындаған құжаттарды тексеру, түзету, жіберілген қателер бойынша мамандармен жұмыс жүргізу, т.б.

Іс қағаздарын мемлекеттік тілде жүргізу мәселесі филиал бөлімшелері арасындағы жарыс қорытындыларын шығару кезіндегі тоқсандық рейтингке жеке көрсеткіш ретінде енгізілген. Филиалдың Үйлестіру кеңесіне тоқсан сайын бөлімшелердің қызметкерлері мемлекеттік тілде дайындаған құжат саны мен сапасы туралы ақпарат ұсынылады. Жұмыс нәтижесі бойынша тиісті ескертулер жасалып, ұсыныстар беріледі. Жоспарға сәйкес ай сайын филиал басшысына бөлімдер бір ай ішінде мемлекеттік тілде дайындаған құжат саны туралы ақпарат беріледі, сондай-ақ филиал бойынша мемлекеттік тілде әзірленген құжат саны туралы ақпарат тоқсан сайын Ұлттық Банкке жіберіледі.

Филиалда қазақ тіліндегі газет пен журналдарға жазылу ұйымдастырылған. Бұқаралық ақпарат құралдарында мемлекеттік тілде мақалалардың берілуі қамтамасыз етілген. Сонымен қатар мемлекеттік қызметке мамандарды конкурспен қабылдау кезінде мемлекеттік тілді жетік білетіндерге басымдық беріледі. Мұндай қадамдарға бару, нәтижесінде мемлекеттік тілге деген қажеттілік, мәжбүрлік туғызу - өмір талабы. Қажеттілік болса, тіліміз қолданысын таппақ.

Қазақстан Республикасы халықтарының тілдері күні мерекесі шеңберінде мемлекеттік тілдің мәртебесін арттыру, қолданылу аясын кеңейту мақсатында жыл сайын филиал бөлімшелерінің қызметкерлері арасында мемлекеттік тілді үздік білуге арналған конкурстар

өткізіледі. Биыл филиалда жоспарға сәйкес қыркүйек айында тілдер айлығы аясында ішкі конкурстар өткізілді.

Арыстандай айбатты, Жолбарыстай қайратты, Қырандай күшті қанатты Мен жастарға сенемін! – деп, Мағжан Жұмабаев жырлағандай, ХХІ ғасыр Қазақстан жастарының алдына жаңа талаптар қояды. Ең бастысы - әр адам өз ісінің шебері болуы керек. Сондай-ақ өзінің туған халқының тарихы мен мәдениетін, салт-дәстүрін білгендері дұрыс. Мемлекеттік тілді, яғни өз ана тілдерін жақсы білулері керек. Қыркүйек айының 14 жұлдызында филиалда өткен ХХІ ғасыр көшбасшысы ойынына жас мамандар қатысып, өз бақтарын сынады. “Бәйге” бөлімінде қатысушыларымыз ҚР Конституциясына, ҚР Мемлекеттік нышандарына, ҚР Тіл туралы Заңына, қазақ халқының атақты тұлғаларына, сондай-ақ қазақ әдебиеті мен қазақ тіліне қатысты сұрақтарға жауап бере отырып, жан-жақты білімдерін көрсете білді. “Тіл - өнер” бөлімінде мақал-мәтелден жасырын сөзді немесе жұмбақтың шешімін тауып, сол сөздің орысша, ағылшынша аудармаларын дұрыс айту талабы қойылды. Филиалда ұйымдастырылған ағылшын тілі курсына қатысып жүрген мамандар бұл сыннан да сүрінбей өтті. Келесі “Жеті жұмбақ” бөлімінде жеті түрлі тақырыпқа сұрақтар берілді. Қатысушыларымыз Қазақстан тарихы, Ұлттық Банк монеталары, салт-дәстүр, мақал-мәтел, қазақ тілі мен әдебиет бойынша сұрақтарға жауап берді, сондай-ақ күрделі сөйлемдерді аудару тапсырмасын орындады. Өздеріне сенімділер 30 ұпайға бағаланған сұрақтарды тандаса, тәуекелге барғылары келмегендер 10 ұпайдан бастап отырды. Сөйтіп қатысушылардың ішінен озып шыққан екі ойыншы келесі “Жорға” айналымына қатысып, 1 минут ішінде берілген 20 сұраққа жылдам жауап беруге тырысты. “Сөйлей-сөйлей шешен боласың” атты 5-ші бөлімде бір қатысушымыз “Менің Отаным – Қазақстан” тақырыбында ой толғаса, екінші қатысушымыз ана тілі туралы өз пікірін ортаға салды. Жүзден жүйрік, мыңнан тұлпар озып шығар жарысқанда, - демекші, ана тілін жетік білетінін дәлелдей білген, қазылар алқасы мен көрермен көңілінен шыққан жас маман Дихан Төкенов жеңімпаз атанды.

Қыркүйек айының 21 жұлдызында өткен “Тапқыр достар” конкурсына қазақ тілі курсының жалғастырушылар тобында тілді үйреніп жүрген өзге ұлт өкілдерінің мамандары мен тілді төмен деңгейде білетін ұлты қазақ мамандар қатысты. “Қазақстан туындағы бейбітшілік символы сұңқарымыз” және “Елімнің елдігін танытатын елтаңбасындағы тұлпарымыз” деп екі топ та өздерін әдемі таныстырды. “Ойлан, тап” бөлімі өте қызықты өтті. Әр ойыншы бір әріпті тандап, жүргізушінің түрлі сұрақтарына жауап берген кезде, жауаптары сол әріптен басталып отырды. Алғашқы бөлімнен-ақ ойыншыларымыз тапқырлық пен белсенділікті танытып, көрермен көңілінен шыға білді. Болғанынан болатыны қызық демекші, келесі “Сен білесің бе?” бөлімінде экрандағы 8 ұяшықта жасырылған түрлі тақырыптағы сұрақтарға кезекпен жауап беру керек еді, бірақ сұрақты ашу үшін алғашқы бөлімде жинаған ұпай санына байланысты топ өзінің ставкасын жасап отырды. Жауап дұрыс болса, ұпай қосылады, жауап бере алмаған жағдайда жинаған ұпайларынан ставкаға қойған ұпай саны алынады. Ойынның мақсаты - ұту, - демекші, ойын қыза түскен кезде, тәуекелге барған “Тұлпар” тобы екі рет қолда бар ұпайларынан айырылып қалды. «Қазақшаңыз қалай?» бөлімінде сөйлем аудару тапсырмасын қазақ тілі грамматикасын өте жақсы меңгерген “Сұңқар” тобының капитаны Людмила Верес тиісті деңгейде орындап, өз тобына қосымша ұпай қосты. “Аналогия” бөлімінде қазақ тіліндегі мақал-мәтелдердің орыс тіліндегі баламасын табу тапсырмасын екі топ та сүрінбей орындай алды. Соңғы “Кім тапқыр?” бөлімінде қағазға жазылған сөздерді кезекпен алып, залда отырған көрермендерге ымдап, тұспалдап, т.б. жеткізе білу кезінде де ойыншыларымыз әрі тапқыр, әрі өнерлі екенін таныта білді. Жақсы дайындығымен көзге түскен ұйымшыл әрі тапқыр “Сұңқар” тобы жеңімпаз топ атанды.

Бөлімдердің бастықтары қатысқан “Ақылдылар ойыны” қыркүйек айының 28 жұлдызында өтті. “Білгенге – маржан”, - демекші, “Бәйге” бөлімінде қатысушыларымыз Қазақстан тарихы, Ұлттық Банк монеталары, Терминдер әлемінде, аударма, т.б. тақырыптар бойынша сұрақтарға жауап берді. Сөздік қорды байытудың бір жолы – мақал-мәтелдер мен тұрақты сөз тіркестері болса, “Сөз – мерген” бөлімінде “Мықты болсаң, тауып көр” берілген

сөздерден тұрақты сөз тіркестерін құрастыру, мағынасын түсіндіру және “Жүйрік болсаң, шауып көр” берілген сөздерден мақал-мәтел құрастыру тапсырмаларын орындаудан қатысушыларымыздың тілді қаншалықты білетіндігі анықталды. “Әзіл аралас сұрақтар” бөлімі де мақал-мәтелдер мен тұрақты сөз тіркестерін білуді талап етті. Бұл тапсырмалар қиындау түскенімен, ойыншыларымыз білгендерін еске түсіріп, ортаға салуға тырысты. “Жорға” сайысы білімділікпен қатар шапшаңдықты талап етті. “Ойлы болсаң – озып көр” бөлімінде қазылар алқасы, бұдан бұрын өткен конкурстарда жеңіп шыққан ойыншылар, қазақ тілі курсының оқытушысы қойған сұрақтарға жауап беру талап етілді. «Жүгірген ала ма, әлде бұйырған ала ма?» – демекші, мемлекеттік тілді үздік білуге арналған конкурста жақсы дайындық көрсеткен әкімшілік-шаруашылық бөлімнің бастығы Қ. Сарин I орынды жеңіп алды. Компьютерлік жүйелерді пайдалану бөлімінің бастығы Б. Омаров II орынға ие болып, валюталық операцияларды бақылау бөлімінің бастығы Б. Мұстафина III орынды иеленді. Қазылар алқасының төрағасы, филиалдың директоры Н.Қ. Ромазанова конкурстарды қорытындылай келе, осындай іс-шаралар игі дәстүрге айналып, қатысушылар саны жылдан-жылға көбейе түссін деген тілегін білдірді. Барлық конкурс қатысушыларына, сондай-ақ конкурстардың қызықты өтуі үшін әрбір тапсырма бойынша түрлі компьютерлік бағдарламаларды ойластырып әзірлеген компьютерлік жүйелерді пайдалану бөлімінің жетекші инженер – электронигі Т. Колобаевқа басшылық тарапынан қазақ тіліндегі кітаптар сыйға тартылды.

Әрине, осындай игі іс-шаралар мемлекеттік тілдің мерейін арттыруға, қызметкерлердің тілді үйренуге деген қызығушылығын туғызуға, қазақ халқының салт-дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын, тарихы мен мәдениетін танып-білуге жәрдемдеседі.

Тіл сөйлеген сайын жетіледі, жазған сайын қалыптасады, демек мемлекеттік тілді жетілдіру үшін оны күнделікті өмірде жиі қолдану керек.

Іс жүргізу де, тілді үйрету де, тәржімалау да – оңай шаруа емес. Олардың арқайсысына тән әрқилы әдіс-амалдары, қыры мен сыры бар.

Қазіргі заман ағымына орай жаңа термин сөздер де күнделікті қолданысқа қосылып отырады. Бәрімізге белгілі бекітілгені де, бекітілмегені де, яғни жарыса қолданылып жүрген баламалар кездеседі. Сондықтан да, қай сөздің болса да құбылмалы астарына тереңірек үңілгеніміз абзал. Сірә, тіл шаруашылығында сөз мәдениетіне мойын бұрмаушылық, өзім білемдікке салынушылық, сөздерді орынды-орынсыз қолданушылық жақсылықтың нышаны болмаса керек. Әдеби тіліміздің байлығынан әр ұғымды дәл мағынасында, әрі әркімге түсінікті етіп беру – үлкен жауапкершілік. Мамандарымыздың тіліміздің сөз байлығын меңгеруге, сөздердің мән-мағыналарын дәл түсініп, оларды өз орындарына қолдана білуге, тіл заңдылығын сақтау мәселелеріне көп көңіл бөлгеніміз жөн.

Елбасы ұсынған “Үш тілдің бірлігі” тұғырнамасын басшылыққа ала отырып, өзге тілдерді кемсітпей, мемлекеттік тілдің өрісін кеңейту, мәртебесін арттыру - басты мақсатымыз.

«Сингапурлық «Темасек» холдингі – мемлекетті тиімді басқарудың бірегей үлгісі».

*А.М. Нұрқанова «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Ақмола филиалының
Жиынтық- экономикалық бөлімінің бас маманы-экономисі*

Әсіресе экспортқа бағдарланған экономикасы бар мемлекет түрлі объективті себептерге қарай кейде жақсы басқарушы ретінде көріне бермейді, ал мемлекеттік компаниялар әдетте, тиімділігі жағынан жеке секторларға жол беріп отырады. Бұл жағдайда барлығына – мемлекет пен мемлекеттік компанияларға, жеке сектор мен қоғамға қолайлы болатын нұсқа іздеу қажет. Мәселен, Сингапурда мемлекеттік компанияларды корпоративті басқаруды жетілдіру үшін бірнеше ондаған жылдар бұрын «Темасек» мемлекеттік холдингі құрылды. Ол Сингапурдың экономикалық және мемлекеттік дамуында маңызды рөл атқарды және қазақстандық «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры үшін үлгі ретінде қызмет еткені белгілі.

2003 жылғы қарашада Сингапур Республикасына ресми түрдегі сапардан кейін Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаев сингапурлық «Темасек» холдингінің жұмыс тәжірибесін зерделеуге тапсырма берді. Мемлекет басшысы Қазақстанда мемлекеттік холдингтік компания құру жөнінде нақты ұсыныстар енгізуге тапсырма берді. Мәселені түбегейлі қарастырудың бастапқы кезеңінде біздің мамандар Сингапурда осы мемлекеттің үкіметінің өкілдерімен және холдингтік компанияның басшылығымен кездесті. Осылайша, Қазақстанда «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры» АҚ құрылды.

Қазақстандық делегацияның Сингапурға сапары Азия Даму Банкінің бастамасымен «шектеулі базалық жағдайлары бар осы елге ғаламшардағы ең дамыған және бәсекеге қабілетті ұлтқа трансформациялануға мүмкіндік жасаған Сингапур үкіметінің экономикалық саясатының ерекшеліктерімен танысу мақсатында» ұйымдастырылған болатын.

Қазақстандық делегация әлемдік инвестициялық корпорация деңгейінде мемлекеттік меншік объектілерін басқаратын «Темасек» мемлекеттік холдингіде болды. Сапар барысында «мемлекеттік активтерді бір құрылымға біріктірудің тиімділігі туралы объективті деректер» жиналды. Сингапур тәжірибесі Қазақстанда мемлекеттік активтерді басқару жөнінде холдинг құру бойынша жобаның негізіне алынды.

Сингапурдың сауда және индустрия министрімен, сондай-ақ шағын және орта бизнестің, кластерлердің, инновациялық бағдарламалардың дамуына, шетелде сингапурлық компанияның экспансиясына жауапты мамандандырылған агенттіктердің басшыларымен кездесулер өткізілді.

«Темасек» холдингтік компаниясы – қазіргі Сингапурдың аумағында өмір сүрген ежелгі қаланың атымен аталған Азиядағы ірі инвестициялық компания – бұл мемлекеттік басқарудың тиімді жүйесінің бір бөлігі. Ол үкіметтің инвестициялық бөлімшесі болып табылады. Мемлекеттік компания республиканың Қаржы министрлігіне толықтай тиесілі, сондықтан үкімет «Темасек» тәжірибесіне қаржылық активтерді және тұтастай алғанда инвестицияларды мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру тұрғысында мүдделілік танытады.

Холдинг құру тарихы Сингапур тәуелсіз мемлекетінде индустрияландыру басталған және экономикалық дамуына қарқын беру қажет болған өткен ғасырдың 60-жылдарына кетеді. Сол уақытта үкімет түрлі саладағы көптеген фирмалардың акцияларын сатып алып, жаңасын құрды. Бұл компаниялардың көпшілігі технологиялардың трансферті мақсатында құрылған бірлескен кәсіпорындар еді, басқаларының экономика үшін стратегиялық маңызы болды.

Үкіметтің осы компаниялардағы бастапқы акцияларын Қаржы министрлігі иемденді. 1974 жылы акцияларды ұстаушы «Темасек» холдингі болды. Оған акцияларды басқару құқығы беріліп, сеніп тапсырылған компаниялар дамуының стратегиялық бағыттарын күні бұрын айқындау бірінші міндеті болып белгіленді. «Темасек» құра отырып, Сингапур үкіметі бірнеше мақсаттарға қол жеткізді: біріншіден, бақылауды өзіне қалдыра отырып, компанияларды күнделікті басқару мәселелерінен қашықтады, корпоративтік басқару әдістерін пайдалана отырып, оларды дамыту стратегияларын әзірлеуге қатыса бастады. Екіншіден, бизнес субъектісі болып табылатын «Темасек» арқылы салалар мен жобаларды Сингапурда да, шетелде де инвестициялауға мүмкіндік алды, оны мемлекеттік орган жасай алмайтын еді. Үшіншіден, Сингапурдың экономикалық дамуының бастапқы кезеңіндегі басты міндет шешілді, яғни коммерциялық тәуекелдер немесе қажетті қаржы қаражатының жоқтығы себепті жеке инвесторлар уақытша бара бермейтін бағыттарда үкіметке «алғашқы жол салушы» ретінде мүмкіндік беретін тетік жасалды.

Бұл холдингінің бизнестің жаңа түрлерін, тіпті экономиканың тұтас салаларын (кластерлерді) «өсіру» және дамыту маңызды функциясы болды және болып қала береді. Мысалы, бастапқыда Сингапурда қоғамдық көліктер құруды инвестициялайтын жеке компаниялар болған жоқ. Бұл миссияны «Темасек» өзіне алды. Қазір сингапурлық қоғамдық көліктер мен такси пайда әкелуде, олар әлемде ең қолайлы және қауіпсіз көлік болып есептеледі.

Біздің жағдайымызда мұндай функция индустриалдық-инновациялық даму стратегиясын іске асыруда және экономиканың сервистік-технологиялық үлгілерін құруда үлкен рөл атқара алады.

Сингапур премьер-министрі Ли Сьен Лунгтың зайыбы - Хо Чин компанияның бас директоры болып табылады.

2007 жылы басқарма төрайымы Хо Чиннің американдық «Форбс» журналының бағасы бойынша әлемдегі ықпалды әйелдер тізімінде үшінші орынды иеленгені атап өтерлік. Ол өз алдына тек Германия канцлері Ангела Меркельді және Қытай Мемлекеттік кеңесі премьерінің орынбасары Уиді жіберді. «Темасекті» 2002 жылы басқара отырып, Хо Чин қорды инвестициялауды диверсификациялау міндетін қойды: портфельдің үштен бір бөлігі Сингапурда, басқасы – Азияда, қалғаны – әлем бойынша еркін экономикаларда инвестициялануы тиіс болды. Бүгін «Темасек» бірнеше ондаған жергілікті және аймақтық бизнес-құрылымдардың акцияларын иемденеді, олардың бір бөлігі Сингапур қор биржасында тіркелген. 2005 жылдан бастап холдинг ресейлік МТС компаниясының акцияларын сатып алды және Қазақстанның Ұлттық қорымен ынтымақтасады. 2007 жылы ипотека дағдарысы алғаш жақындай бастағанда американдық банк «Меррил Линч» өз акцияларының 10 процентін «Темасекке» сатты. Осылайша, сингапурлық «Темасек», арабтың Dubai Holding және Kuwait Investment Authority, малазиялық Kazanah және көптеген басқа осы сияқты тәуелсіз қорлар әлемдік экономикада маңызды фактор болуда. Зор қаржы ресурстарына ие бола отырып, олар бүкіл әлем бойынша, оның ішінде АҚШ пен Еуропада стратегиялық объектілерді, жоғары технологиялы кәсіпорындарды, айлақтарды, жылжымайтын мүліктерді сатып алуда. Қор қаражатын телекоммуникацияларға, БАҚ, қаржы секторына, жылжымайтын мүлікке, көлік және логистикаға, энергетикаға, шикізат ресурстарына, инфрақұрылымға, машина жасауға, технологияға, сондай-ақ фармацевтика мен биотехнологияға инвестициялауда. Компанияның шетелдік активтері 65 млрд. АҚШ доллары белгісіне жетті, ол оны әлемдік қаржы нарығына ірі қатысушылардың біріне айналдырды.

Сингапурда «Темасек» бірінші деңгейдегі 22 компанияның акцияларын иеленді және басқарады, оның жетеуі Сингапур қор биржасында тіркелген. Компаниялардың барлығының еншілес фирмалары бар. Олардың барлығы бірге мемлекеттің 13% дерлік ЖІӨ-сін қамтамасыз етеді және Сингапур қор биржасын нарықтық капиталдандырудың 21%-ін құрайды. Бұл ретте «Темасектің» бас аппараты салыстырмалы түрде алғанда көп емес – 200 адам. Сингапурда компания холдингімен байланысты еместердің барлығы

мемлекеттік болып табылатындығын атап өту қажет. Кейбірінде «Темасек» шағын пакетке ие, сондықтан сингапурлықтардың өздері «Темасекке» кірмейтін» емес, «Темасекпен» байланысты компаниялар» терминін қолданады. Холдингтің күш-жігері экономикалық тиімділікті арттыруға және олардың жұмыстарының шынайылығына бағытталған. «Темасек» шеңберінде кәсіпорындарды қаржыландыру үшін Сингапурдың Даму Банкіне тіпті елдің алтынвалюта резервтерін пайдалануға мүмкіндік берілді.

Холдингпен байланысты компаниялар түрлі салаларда: теңіз және әуе айлақтарын басқаруда, көліктің осы түрлерімен жүк тасымалдауда, энергетика, телекоммуникация, БАҚ, банктік және қаржылық қызметтер, жылжымайтын мүлік, инжиниринг және қызметтің басқа түрлерінде көшбасшылық позицияда тұр. Бұлар аймақтық бизнестің Singapore Airlines, Singapore Telecoms, PSA Singapore, DBS Bank және басқалар сияқты көшбасшылары. Бұл компанияларды нарықтық капиталдандыру 54 млрд. АҚШ долларын құрайды. Директорлар кеңесінің құрамын және оның төрағасын қаржы министрінің ұсынысы бойынша Сингапур президентінің бекіту фактісі холдинг рөлінің маңыздылығын білдіреді. «Темасек» – бұл қатып қалған қолайсыз құрылым емес, керісінше, құрамы және жұмыс стилі бойынша икемді ұйым. Мәселен, Сингапур үкіметі «Темасек» арқылы ең алдымен аймақтық немесе халықаралық әлеуеті бар бизнестің қандай да бір түрін дамытады, өркендетеді. «Темасек» қызметтің осы түріне қатысудың мақсаттылығына қарай компанияларды рационализациялай немесе қайта құрылымдай алады, қатысуға өз үлесін ұлғайта немесе азайта алады. Жалпы, стратегиялық маңызды немесе бейінді болып табылмайтын компаниялардан шығу – «Темасек» қызметінің негізге алатын қағидаттарының бірі. Әрине, бәрі коммерциялық пайда табу үшін жасалады. Кейбір компаниялар керісінше, мемлекеттік меншікте сақталады. Бұл кәсіпорындар елдің қауіпсіздігі, оның әлеуметтік маңызды міндеттерінің орындалуын қамтамасыз ететін экономикасы үшін шешуші маңызы бар, табиғи монополистер. Соңғы жылдары сингапурлық фирмаларға кішкентай мемлекетте тар болғандықтан олар шетелдің нарықтарына белсене шығуда. Бұл жерде де пионер ретінде «Темасек» компаниясы көрінуде.

Сингапурлық компаниялардың Қазақстан нарығына қатысуы еліміздің экономикалық дамуына қомақты үлес қосады.

Сингапур тәжірибесі инфрақұрылымдар мен қала желілерін дамытуда қызғылықты болып отыр. Әлемдегі алдыңғы мұнайхимия алаңдарының бірі болып табылатын Джуронг жасанды аралы айрықша назар аудартады. Осы бірегей ғимаратта 20 жыл ішінде мұнайды және газды терең қайта өңдеу нәтижесінде көп мөлшерде өнімдер шығару бойынша толық өндірістік цикл тұрғызылды.

2009 жылдың 31 наурызына «Темасек» басқаруындағы активтер 134 млрд. АҚШ доллары, қаржы жылындағы таза пайда - 11,87 млрд. АҚШ доллар болды.

«Темасек» Standard Chartered Plc., DBS Group Holdings Ltd ірі акционерлерінің бірі болып табылады және Barclays Plc., үнділік ICICI Bank Ltd., үлестері бар, сондай-ақ Индонезияның, Оңтүстік Кореяның және Пәкістанның кредиттік мекемелерінің акцияларын иеленеді.

1965 жылы Сингапур тәуелсіздік алған сәтте тұрғындарының саны миллионнан сәл ғана асатын түрлі тілде сөйлейтін кіп-кішкентай артта қалған аралдағы мемлекет болғандығын атай кетуіміз керек. Ұлыбританияның бұрынғы әскери-теңіз базасының ешқандай табиғи ресурстары болған жоқ.

Сингапур бүгін – бұл әлемдегі ірі аймақ, банк орталығы, жоғары технологиялар саласында көшбасшы, барлық Оңтүстік-Шығыс Азия үшін еңбек және ғылыми ресурстар тарту орталығы. 2008 жылы жан басына ЖІӨ Сингапурда 43 мың доллардан асып түсті және осы өсімнің барлығына дерлік мемсектордың есебінен қол жеткізілген болатын. Салыстыру үшін айтсақ, Жапонияда бұл көрсеткіш 30 мың долларға, Қазақстанда Азия Даму Банкінің бағасы бойынша – 8769 доллар болды. Сыбайлас жемқорлықпен ымырасыз шайқас Сингапурдың халықаралық рейтингке сәйкес әлемдегі сыбайлас жемқорлық барынша аз мемлекеттердің бірі болуына жеткізді. Осылайша, Сингапур тәжірибесі тиімді

корпоративтік басқару мемлекеттің экономикалық жетістігінің кепілі болатынын көрсетті. Сингапурдың тәуелсіз 44 жылы ішінде оның ЖІӨ-сі жан басына шаққанда 43 есе – бір мың доллардан 43 мыңға дейін өсті. Бірақ ең бастысы басқада. Адам сенгісіз күрделі саяси жағдайларда Сингапур экономикалық гүлденуге қол жеткізді. Сингапур нақты айтқанда Оңтүстік-Шығыс Азияда форпост ретінде британдықтардың жасаған жасанды құрылымы болып табылады. Мұнда елдің 76% астамы болған этникалық қытайлар, 14% малайлықтар, үндістер, пакистандықтар, шриланкийліктер және көптеген басқа ұлттар тұрды. Ресурстарынан айырылған Сингапур ішкі саяси проблемаларын шеше білді және үшінші әлем елінен өмір сүру деңгейі жоғары дамыған мемлекетке дейін секіріс жасады. Ал экономикалық гүлдену – бұл, белгілі болғандай, саяси экстремизмнен қорғайтын таптырмас дәрі.

Осылайша, сингапурлық «Темасектің» тәжірибесін ескере отырып құрылған Қазақстандағы «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры бүгінгі күндері экономиканы дағдарысқа қарсы басқарудың маңызды құралы және операторы болып табылады, ерікті түрде болсын немесе еріксіз түрде болсын Қазақстандағы стратегиялық экономикалық мәселелерді ғана емес, онымен тығыз байланысты әлеуметтік-саяси мәселелерді де шеше алады. Және бұл болып та жатыр. Қор Қазақстанның банк жүйесін қолдау жөніндегі бағдарламаны іске асыруда. Қор деректері бойынша қыркүйекте «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қорының дағдарысқа қарсы шаралар шеңберінде экономикаға орналастырған 791,2 млрд. теңге қаражатынан 476,2 млрд. теңге қаржы секторын тұрақтандыруға, 120 млрд. теңге –ипотеканы қайта қаржыландыруға, 48 млрд. теңге – үлестік құрылыс проблемаларын шешуге және 120 млрд. теңге – шағын және орта бизнесті қолдауға жіберілді. Сондай-ақ мемлекет қор арқылы құрылысы басталған, айқай-шуы үдеп жатқан объектілерді аяқтау жөніндегі қажетті кепілдіктерді қамтамасыз етіп, жылжымайтын мүлік пен құрылыс секторында жағдайды тұрақтандырды. Бірнеше мыңдаған қазақстандықтарды жұмыспен қамтамасыз ететін 5 мыңға жуық жобаны іске қосу және қаржыландыру жоспарлануда. Барлық осы экономикалық іс-шаралар, оның ішінде ықтимал әлеуметтік шиеленістерді төмендетуге бағытталды. Әлемдік қаржы дағдарысы жағдайында мемлекет алдындағы мәселелер көлемі ұдайы ұлғаюда, оған өте үлкен және маңызды міндеттерді шешуге тура келері анық. Мұнда да қарапайым емес және үнемі өзгеріп отыратын жағдайға бара-бар экономиканы және саясатты тиімді басқару проблемасы көкейтесті болуда. «Самұрық-Қазына» қоры қазақстандық экономиканы жаңғыртуға және оның өсімін жеделдетуге бейімделген. Қазіргі жағдайда мұны әлеуметтік-экономикалық және саяси міндеттерді шешу ретінде бағалауға болады.

Біздің жағдайымызға бейімделген стратегиялық мемлекеттік қатысу үлгісі, бизнестің жаңа түрлерін басқару және қалыптасуына жәрдемдесу болашақта айтарлықтай оң тиімділік береді.

Қазақстандық мемхолдинг сингапурлық холдингті түгелдей қайталамайды, біздің нұсқамызда «Темасектен» қызметтің бірнеше бағыттары ғана алынды. Сондай-ақ мұнда азиялық және еуропалық басқа компаниялардың үздік тәжірибелері де қатыстырылған. Әлемде іс жүзінде мүлдем ұқсас мемхолдингтер болмайды, олардың барлығының құрылымдары мен портфельдері әртүрлі болады. «Холдинг-акционердің» таңдалған үлгісі біреудің көшірмесі болуы мүмкін емес: бізде өзіміздің географиялық және экономикалық ерекшеліктеріміз бар, бірінші кезекте, бұл сыртқы нарықта экономиканың басым секторларына бәсекелестік артықшылық беретін, сол міндеттер мен жобаларды орындауға арналған ресурстардың орасан зор қоры.

«Самұрық-Қазына» қоры қызметінің маңызды бағыттарының бірі өзіндік құны бойынша өз шикізатымыздан өндірілген импорттық өнімдерден айтарлықтай төмен болатын негізгі өнім өндірісін қамтамасыз ету болуы тиіс.

Жаһандық экономикалық дағдарыс нарықты және нарықтық қатынастарды әрмен қарай ырықтандыруды қолдайтындар мен мемлекеттің барлық күш-қуатына сене отырып,

оның экономикалық өмірге барынша белсенді араласуын жақтайтындар арасында бұрынғы пікірсайысты жандандырды. Ақиқат әдеттегідей, бел ортада тұрады, басты проблема басқару сапасына келіп тіреледі. Оның үстіне осы мәселе экономикалық қана емес, еліміз бен қоғамымыз үшін де жиі жағдайда маңызды саяси мәнге ие болады.

Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне валюталық реттеу және валюталық бақылау мәселелері бойынша енгізілген өзгерістер мен толықтырулар туралы

Шауашеков А.Т – «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Қарағанды филиалының валюталық операцияларды бақылау бөлімінің бастығы

Осы мақалада «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне валюталық реттеу және валюталық бақылау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 шілдедегі № 167-IV Заңының нормаларына жасалған талдау келтірілген.

Қазақстан Республикасында валюталық реттеу және валюталық бақылау жүйесін одан әрі жетілдіру мақсатында 2009 жылғы 4 шілдеде «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне валюталық реттеу және валюталық бақылау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 шілдедегі № 167-IV Заңы (бұдан әрі – заң) қабылданды, бұл заң «Казахстанская правда» газетінде 2009 жылғы 11 шілдеде жарияланды.

Заңмен Қылмыстық кодекске, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекске, «Валюталық реттеу және валюталық бақылау туралы», «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» және «Лицензиялау туралы» Қазақстан Республикасының заңдарына өзгерістер енгізілді.

Енгізілген түзетулер валюталық реттеуді одан әрі ырықтандыруға, валюталық реттеу мен ұлттық және шетел валютасын репатриациялау режимдері бойынша рәсімдерді айтарлықтай жеңілдетуге бағытталған. Атап айтқанда, шетел валютасымен бөлшек сауданы жүзеге асыруды және қызмет көрсетуді лицензиялау жойылады, тіркелуі және хабарлануы тиіс валюталық операциялардың түрі қысқарады, резидентке валюталық шарттың талаптарына сүйене отырып репатриациялау мерзімін өзі дербес есептеуіне құқық беріледі.

Заңмен елдің экономикалық қауіпсіздігіне және оның қаржы жүйесінің тұрақтылығына қатер төнген кезде Мемлекет басшысының актісімен енгізілетін арнайы валюта режимі шеңберінде қабылданатын шаралар ауқымы ұлғаяды және арнайы валюта режимін бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілік көзделеді.

Сондай-ақ заңда шетелден ұлттық және шетел валютасындағы қаражатты қайтармағаны үшін қылмыстық және әкімшілік жауапкершілік қолдану үшін шектеулі мәндерді ұлғайту көзделген.

Заңды қабылдауға байланысты ұсынылған әлеуметтік-экономикалық салдарлар – қаржы нарығын дамытуды ескере отырып валюталық реттеу және валюталық бақылау рәсімдерін одан әрі ырықтандыру, валюталық бақылау агенттері банктердің және сыртқы экономикалық қызметке қатысушылардың әкімшілік шығасыларын қысқарту және валюталық бақылау органдары тарапынан валюталық операциялар мониторингінің тиімділігін арттыру болып табылады.

Заңды қабылдауға байланысты ұсынылған әлеуметтік-экономикалық салдарлар:

1. қаржы нарығын дамытуды ескере отырып валюталық реттеу және валюталық бақылау рәсімдерін жетілдіру және Қазақстан Республикасының қолданылып жүрген заңнамасын:

- 1) резиденттердің валюталық операцияларды жүзеге асыру тәртібі;
- 2) резиденттердің және резидент еместердің валюталық операциялар бойынша төлемдер мен аударымдарды жүзеге асыру тәртібі, сондай-ақ конверсиялық операциялар жүргізу тәртібі;

3) резиденттердің тауарлар (жұмыстар, қызмет көрсетулер) экспорты, импорты бойынша валюталық құндылықтарды репатриациялау талаптарын орындау талаптарын нақтылау;

4) валюталық бақылау агенттерінің функцияларын нақтылау;

5) валюталық құндылықтарды пайдалануға байланысты қызметті жүзеге асыру тәртібі;

6) Қазақстан Республикасының кеден шекарасы арқылы қолма-қол ақша өткізу тәртібі;

7) арнайы рұқсат беру режимін енгізу тәртібі бөлігінде өзгерту.

2. Валюталық бақылау агенттері банктердің және сыртқы экономикалық қызметке қатысушылардың әкімшілік шығасыларын:

1) тіркеуге жататын жекелеген валюталық операциялар бойынша төлемдер жүргізу мүмкіндігін кейіннен уәкілетті банктердің Ұлттық Банкке хабарлай отырып тіркеу куәлігінсіз қамтамасыз ету;

2) хабарлауға жататын әрбір валюталық шарт және олар бойынша есепті кезеңде жүргізілген төлемдер туралы барлық қажетті ақпарат көрсетілетін есептілік ұсыну арқылы хабарлаудың балама тәсілін белгілеу;

3) паспортизацияланбайтын мәмілелер үшін шектік мәнді ұлғайту не Ұлттық Банкке көрсетілген шекті өзінің нормативтік құқықтық актісінде белгілеу құқығын беру;

4) жеке тұлғаларға қатысты валюталық реттеу режимінің жүйесін жеңілдету арқылы қысқарту.

3. Валюталық бақылау органдары тарапынан валюталық операциялар мониторингінің және валюталық бақылау тиімділігін:

1) Ұлттық Банкке хабарлама режимінен алып тастауды және хабарлауға жататын мәміленің ең төменгі сомасын белгілеу құқығы беріледі;

2) паспортизацияланбайтын мәмілелер үшін шектік мәнді ұлғайту не Ұлттық Банкке көрсетілген шекті өзінің нормативтік құқықтық актісінде белгілеу құқығын беру арқылы арттыру.

Заңды қабылдауға байланысты Қазақстан Республикасының мынадай нормативтік құқықтық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажеттілігі туындады:

1) Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының «Қазақстан Республикасында валюталық операцияларды жүзеге асыру ережесін бекіту туралы» 2006 жылғы 11 желтоқсандағы № 129 қаулысы;

2) Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының «Қазақстан Республикасында экспорт-импорт валюта бақылауын жүзеге асыру ережесін бекіту туралы» 2006 жылғы 17 тамыздағы № 86 қаулысы.

Заңды қабылдауға байланысты Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының «Қазақстан Республикасында қолма-қол шетел валютасымен бөлшек сауданы жүзеге асыруды және қызмет көрсетуді лицензиялау ережесін бекіту туралы» 2005 жылғы 15 қыркүйектегі № 115 қаулысының күші жойылды деп танылды.

Заңда Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне, Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне сыртқы экономикалық қызметтен алынған ақшалай қаражатты қайтармауға немесе уақтылы есептеуге қатысты қылмыстық-жазалау іс-әрекеттер мен тәртіпсіздіктер құрамын түзету бөлігіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу көзделеді.

Халықаралық сауда операцияларынан түсімдердің түсуі ішкі нарықтағы валюта ұсыныстарының негізгі көздерінің бірі болып табылады. Валютаның республикаға қайтарылмауы мемлекеттердің халықаралық қаржылық міндеттемелерінің уақтылы және толық орындалуына, шаруашылық субъектілерінің арасындағы тауарлар импорты шарттарының орындалуына теріс әсер етеді.

Қазақстанның экономикалық дамуының қазіргі уақыттағы кезеңі халықаралық тауар айналымының неғұрлым өсіп отырған көлемімен және әр түрлі болуымен, экспорттық-импорттық операциялардың айтарлықтай ұлғаюымен сипатталады. Сыртқы экономикалық

байланыстың тиімділігі өз кезегінде ең алдымен, сыртқы нарықта ұлттық валютаның жұмыс істеуі, сондай-ақ республика ішінде шетел валютасын пайдалану мәселелерін қамтитын валюталық реттеу мен бақылаудың пәрменді құралдарының болуымен қамтамасыз етіледі.

Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясына сәйкес халықаралық есеп айырысуларды теңдестіру экономикалық өсудің жалпы қарқынын инфляциямен күресті қамтамасыз етумен қатар мемлекеттің экономикалық саясатының басты мақсаттарының қатарына кіреді. Өз кезегінде, өндіріс пен қызмет көрсету көрсеткіштерінің тұрақты өсуі, халықтың негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыру Қазақстанның 2030 жылға дейінгі стратегиялық дамуының басты элементтерінің бірі болып табылады.

Осылайша, Заң негізді және уақтылы қабылданған, республикадағы әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси ахуалды зерделеуге негізделген.

Заң «Қазақстан Республикасының Халықаралық валюта қорына, Халықаралық қайта құру және даму банкіне, Халықаралық қаржы корпорациясына, Халықаралық даму қауымдастығына, Инвестициялар кепілдігінің көп жақты агенттігіне және Инвестициялық дауларды реттеу жөніндегі халықаралық орталыққа мүшелігі туралы» Қазақстан Республикасының заңымен негізделген Қазақстан Республикасының халықаралық міндеттемелері ескеріле отырып әзірленді.

Заңның нормаларын әзірлеу кезінде шетелдің заңнамасы, сондай-ақ уәкілетті органдардың шетел валютасын репатриациялаудың белгіленген мерзімдерінің бұзылуына жол берген жауапты тұлғаларды әкімшілік жауапкершілікке тарту бойынша құқықтық қолдану практикасы зерделенді.

Тұтастай алғанда өзгерістер мен толықтырулар валюта режимін және валюталық реттеу мақсаттарын ырықтандыруға бағытталған, бұл халықаралық валюталық реттеудің негізгі үрдістеріне сәйкес келеді.

Заңда белгіленген мақсаттар мен міндеттерді іске асыру валюталық реттеудің неғұрлым жетілдірілген үлгісін жасауға, мемлекеттің қаржы және банк саласындағы экономикалық қауіпсіздігін нығайтуға, халықаралық тауар айналымының динамикасын арттыруға ықпал етеді.

Ежелгі тангадан - теңгеге дейін

Е.А.Данченко, «ҚР Ұлттық Банкі» ММ Орталық филиалының экономикалық талдау және статистика бөлімінің бастығы

2009 жылғы қарашада тәуелсіз Қазақстанның басты нышаны – теңге өзінің 16 жылдығын атап өтті. Қазақстанның ұлттық валютасының қалыптасу кезеңі егемен Қазақстанның қазіргі заман тарихына алтын әріптермен жазылды. Ал қазақстандық ақшаның пайда болу тарихы қандай болып еді?

Ең көне ақшаны ғалымдар ежелгі Отырар, Тараз, Түркістан, Баласағұн, Суяб қалаларының қазба жұмыстары кезінде анықтады. Бұл 6-ғасырға жататын монеталардың ішіндегі ең бұрынғысы болды. 12 ғасырға дейінгі кезеңде монеталар мыстан, күмістен, қоладан және алтыннан қолдан жасалатын. Оларда, әдетте, ру белгісі – тамга бейнеленді және ең жоғарғы бас басқарушы – қағанның титулы көрсетілді. Кейінірек, орта ғасырларда, Қазақстанмен шекаралас Қыпшақ жерінің аумағында күміс танга және мыс пул айналыста болды. Мыс монеталар тұрмыстық заттарды сатып алу үшін, ал күміс монеталар сыртқы сауда операцияларында пайдаланылды.

XVIII ғасырдың басында Қазақстан Ресейдің құрамына кіргеннен кейін оның аумағында бірте-бірте ресейдің монеталары мен ақша белгілері таратыла бастады. Төңкеріске дейінгі Қазақстанда 1895-1897 жылдардағы ақша реформасымен алтын монета айналысымен жүретін алтын монометаллизмі жүйесі енгізілді. Айналыста алтын, күміс және мыс монеталар жүрді. Алайда ақша белгілерінің негізгі түрлері 92%-ға алтынмен қамтамасыз етілген Мемлекеттік банктің кредиттік билеттері болды. Олар халықтың арасында үлкен сенімге ие болды, себебі нағыз ақшаға – алтын монеталарға кедергісіз айырбасталды.

Сонымен қатар, үкімет мемлекеттің шығыстарын жабу үшін қағаз ақшаларды, негізінен ірі купюраларда шығарды. Ұсақ ақша ретінде әр түрлі чектер, бондар, маркалар және басқа да ақша суррогаттары жүрді. Ақша массасының бақылаусыз өсуі тұтастай алғанда Ресейдің, демек, Қазақстанның да ақша жүйесінің құлдырауына негіз болып табылды.

Қазан төңкерісінен кейін ақша айналысының жай-күйі одан сайын нашарлады. 1913 – 1920 жылдар аралығындағы кезеңде айналыстағы қағаз ақша массасы 48 есеге жуық өсті, ал ақша 10 мың есе құнсызданды. 1919 жылы бірінші кеңестік мемлекеттік билеттер, одан кейін РКФСР есеп айырысу белгілері шығарылды. Сонымен бір мезгілде Түркістанда, Солтүстік Кавказда, Кавказ маңында және Қиыр Шығыста жергілікті ақша белгілерін шығаруды бастады. Ақша массасы бұдан әрі әр алуан болды.

Түркістан аймағына арналған ақша Ташкентте басып шығарылды, бірақ ол мейлінше жеткіліксіз болды. Сол кезде Халкомкеңес Жетісу жергілікті өкіметі де ақша шығара бастасын деген шешім шығарды. Верный қаласында (бұрынғы аты Алматы) алтын да, басқа қымбат металдар да табылмағандықтан шығарылған ақшаны немен қамтамасыз етуге болатыны жайында ұзақ ойланды. Мүлдем айрықша шешім табыла кетті. Әңгіме мынада болатын, Ұлттық Банктің жертөлесінен әлде медициналық мақсаттарға арнап жиналған, не болмаса әлдекімнен тәркіленген апиын сақталыпты. Оның құны 40 миллион рубльді құрайтын. Міне, осы сомаға Қазақстан Верный қаласының «апиындық» ақшасы деп аталған ақша белгілерін шығарады. Бұл ең алғашқы, «кредиттік билеттер апиынмен және Жетісудың барлық байлығымен қамтамасыз етіледі» деген жазуы бар өз ақша бірлігі болатын.

Азаматтық соғыс аяқталғаннан кейін Қазақстан аумағында осы жылдары РКФСР-да шығарылған сансыз көп және әр түрлі ақша белгілері айналыста жүре бастады. Ал КСРО құрылғаннан кейін Қазақстанда бүкіл елде пайдаланылған ақша пайдаланылды. Қайта құру кезеңіне дейін осылай жалғасты.

Қайта құру жағдайында айналыстағы ақша массасының бір мезгілде өсуімен қатар барлық жерде өндіріс құлдырады. Тауарлар мен азық-түлік негізінен шетелден әкелінді. 1990ж. қолма-қол ақша эмиссиясы 25 млрд. руб. құрады, бұл 1981-1985 жылдардағыдан барлығын қоса алғанда біршама көп. Аса көп ақша массасы бос қалған ерлік тұтыну нарығына сәйкес келмеді.

КСРО ыдырағаннан кейін кеңестік валютаны – рубльді – тәуелсіз дамудың бірінші кезеңінде барлық кеңестен кейінгі мемлекеттер мұра ретінде алды, алайда жаңа мемлекеттердің саяси тәуелсіздікке ұмтылуынан орын алған бірқатар себептерге байланысты бірыңғай рубль аймағын сақтау сәтсіздікке ұшырады. Ақшалай дезинтеграция үдерісі аса қиын болды және барлық кеңестен кейінгі мемлекеттердің меншікті ұлттық валюталарын енгізуімен аяқталды.

Қазақстан ұлттық валютасы – теңгенің айналымда болуының он алты жылдық тәжірибесі Қазақстанның қазіргісі мен болашағы үшін теңгені енгізудің тарихи маңыздылығына объективті баға беруге мүмкіндік берді. Меншікті ақша бірлігін енгізу Қазақстанның экономикалық тәуелсіздікті іске асыруындағы негіз және прогресс жолындағы нақты қадамы болды.